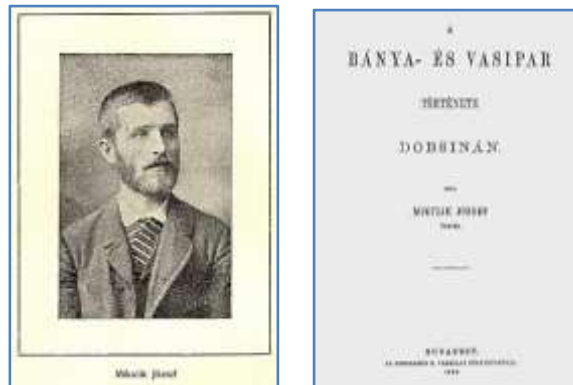

História baníctva a železiarstva v Dobšinej podľa Jozefa Mikulíka

Advokát Jozef Mikulík (1852 – 1886), narodený v Dobšinej, bol mimoriadnou osobnosťou mesta. Okrem iného je aj autorom viacerých odborných článkov a publikácií.

Z pohľadu histórie najrozšírenejšieho zamestnania obyvateľstva mesta, je významnou a zaujímavou jeho publikácia „História baníctva a železiarskeho priemyslu v Dobšinej“ vydaná v roku 1880 (A Bánya- és Vasipar története Dobsinán, Budapest, 1880).

Autor v predmetnej knihe na osemdesiatich stranách (vrátane príloh) podáva nielen pomerne podrobný opis vtedajšieho stavu baníctva a hutníctva v okolí Dobšinej, ale aj ich staršie dejiny.

V ďalšom uvádzame voľný preklad textu z knihy v pôvodnom členení a to aj so zachovávaním pôvodných názvov reliéfu terénu či banských prevádzok, čo vyplýva zo snahy podania čo najvernejšieho historického stavu. Považujeme však za potrebné uviesť na tomto mieste niekoľko poznámok. Je logické, že jednotlivé historické skutočnosti autor posudzuje na základe svojho názoru a tak po uplynutí určitého času tieto nemusia presne zodpovedať skutočnosti. Nie je však úlohou toho prekladu ich nejako upravovať, ide predovšetkým o prezentovanie názoru autora v jeho dobe. Podobne je to aj pri popise banskej a s ňou súvisiacej činnosti, keď význam jednotlivých odborných názvov sa od doby vzniku textu mohol meniť. Na uvedené, má okrem toho vplyv aj tá skutočnosť, že jednotlivé odborné výrazy v rôznych jazykoch nemusia mať presne ten istý význam, ktorý na viac sa ešte časom môže spresňovať. Nakoniec je faktom, že autor bol skôr právnikom, ako baníkom, čo tiež môže mať vplyv na presné používanie odborných výrazov pri popise. Prosíme preto každého čitateľa, aby uvedené uvážil.

ÚVOD

Mesto Dobšiná, môže za svoj pôvod, skorý rozkvet, dosiahnutú povest' a dávne bohatstvo, ďakovať baníctvu a železiarskemu priemyslu, ale od rozvoja, týchto starodávnych povolání, závisí aj jeho budúcnosť. Práve preto, sa už medzi obyvateľstvom mesta udomácňuje a z jedného dňa na druhý, narastá núdza a chudoba, pričom príčina ich vzniku spočíva výhradne v stave týchto starých výrob, v stagnácii a úpadku priemyslu.

Konštatujem, že nás čaká bieda a chudoba ak sa pod popolom ešte nachádzajú žeravé uhličky a ak ich podnietime pridaním dreva, oheň sa rozhorí a možno sa zohriat', ale ak ho ponecháme svojmu osudu, navždy zhasne ! Ak vláda, pre miestne baníctvo a železiarstvo, ktoré živorí medzi bytím a nebytím, neurobí nič v ich prospech, tak sa tieto stanú ruinami

minulosti. Zároveň však spolu s nimi aj miestny priemysel a obchodovanie, ostal by len dočasne úžitok z vedľajších zdrojov, ako poľnohospodárstvo a chov dobytka. Mesto a jeho 6000 obyvateľov spustne, obrábané pôda ostane ležať úhorom a kapitál vrchného eráru bude ochudobnený, pretože po viac rokov mal príjem viacej ako 50 000 forintov.

K tomuto názoru som dospel na konci svojho bádania. Len keby mi to niekto vyvrátil, tomu však neverím ! Keby len aj iní, najmä v rozhodujúcich kruhoch, nadobudli podobné, aspoň tak dúfam.

Obyvatelia mesta Dobšiná nikdy nemali námietky proti vlastenectvu a obetovaniu sa, skôr naopak, boli aktívni v každom občianskom hnutí a dnes-zajtra nikto nikomu nevyhadzuje na oči, že je nemeckej národnosti, keďže sa aj tak nápadne pomadžarčuje. Bola by škoda obyvateľov mesta, ktorí sú oddávna oddaní uhorskej vlasti, ponechať spustnúť, nečinne sa pozerať, ako púšťajú svoju pôdu, pretože už ďalej z nej nevyžijú ! Alebo je vlast' ako macocha, ktorá synov vyháňa do Ameriky ?

Táto monografia bola spracovaná na základe dokumentov, súdnych spisov a nájomných kníh z dobšinského archívu, ďalej na základe zápisníc mestskej rady a banského súdu, ale aj iných dôvery hodných zdrojov, teda bezpochybných skutočností, pri opise ktorých som sa dôsledne vyhýbal akémukoľvek nadsadzovaniu.

Facta loquuntur ! (pozn.: skutky hovoria)

Po opise dávneho a súčasného stavu baníctva a hutníctva, nasleduje časť o vývoji právnych vzťahov so zmienkami o vtedajších zvykoch, poriadkov a ustanovizní. Popritom neopomínam, na príslušnom mieste, zmieniť sa aj o tom, čo bolo pre dávnu výrobu a jej odvetvia, prospešné, alebo malo záporný vplyv.

Túto moju štúdiu, dopĺňujú dodatky, ktoré predstavujú niektoré dokumenty z pôvodných zdrojov.

A tak, začnime ! Zdar Boh !

I. ČASŤ

Baníctvo a hutníctvo

1. Železo

A) Baníctvo

Dobšinský ložiskový rajón železných rúd bol historicky veľmi skoro objavený, poznaný, dobývaný a zhodnocovaný, takže nie je divom, že tu už v XIV. storočí nachádzame stopy po prekvitajúcich železorudných baniach.

Ak odhliadneme od banskej činnosti Kvádov a príslušníkov lužicko-srbskej vetvy, o ktorej vieme žalostne málo, je skutočnosťou, že zakladateľ mesta Dobšiná Mikuláš Bebek (Bebek Miklós) si v zmluve uzavretej pred egerskou kapitulou v roku 1326 vyhradil pre seba, dedičov a spoločníkov jednu tretinu zisku z kovov vyťažovaných v tunajších baniach a že v súdnom procese medzi rodinnými vetvami Bebekovcov plešivskej a štítnickej, konaného pred jasovským konventom v roku 1408 je zmienka o baniach na železnú rudu v kopci severovýchodne od mesta Dobšiná. Okrem toho je tam spomenutá aj existencia hámrov pri rieke Hnilec, čo dokazuje, že už v tejto dobe prekvital v mesta železiarsky priemysel. Na to isté poukazuje v liste z roku 1466 adresovanom podžupanovi Gemera Ladislavovi Palóczimu Palóczi László) Mikuláš Derencsényi (Derencsényi Milkós), z ktorého vyplýva, že plešivský

Juraj Bebek násilne obsadil hámor Jirksteller (Steller György ?) pri rieke Hnilec, ktorý bol majetkom Ilony Bebekovej zo štítnickej vetvy. Keď Michal Miklai z vrchného súdu a delegát budatínskej kapituly majster Laurenc Temesvári (Temesvári Lőrincz) pri riešení sporu medzi obidvomi vetvami rodiny Bebekovcov na príkaz kráľa Mateja navštívili v roku 1476 medené bane na Zembergu súčasne konštatovali, že vo vrchoch a ich úbočiach severne od mesta sa nachádzalo veľké množstvo baní na železnú rudu, pričom ďalšie poznatky získali aj od šafárov hámmrov. V zápisnici muránskeho evanjelického seniorátu sa uvádza, že hámor Andreja Lénarta (Andreae Lénárt) mal v roku 1560 tri pece, ďalej na začiatku 17. storočia tu bolo v prevádzke 5 hámmrov s 11. pecami a okolo roku 1637 tu pracovalo viacej pecí – maše a 7 hámmrov produkovalo akostnú oceľ. Gašpar Piltzius (v roku 1584 bol evanjelickým farárom v Dobšinej) vo svojej práci o vpáde Turkov napísanej v roku 1585 a vydanjej vo Wittenbergu roku 1671 spomína výrobu kvalitnej dobšinskej ocele, ako aj obyčaje súvisiace s miestnym baníctvom a železiarstvom. Podobná zmienka je aj v závete Anny Máriássyovej rod. Štítnickej (Csetneki) z roku 1592. Veľký počet železorudných baní v 17. a 18. storočí už možno vykázat' na základe zápisov mestskej rady a banského súdu, podľa ktorých sa dá usudzovať o veľkom rozvoji ťažby rúd a výroby ocele. Ešte okolo roku 1800 boli v činnosti 2 pece a 8 väčších či menších hámmrov.

Nespočetné množstvo železiarní spracovávalo rudy vyťažené v okolí mesta a neexistuje žiadny dôkaz o tom, že by sa sem dovážala ruda z iných miest, naopak v 16., 17. a 18. storočí z baní v okolí mesta vozili rudu do železiarní v Rejdovej, Vyšnej Slanej a Vlachove. Dokazuje to aj dôveryhodná banská kniha, podľa ktorej Martin a Ján Šebökovci (Sebök Márton és János) oddávna tu dobývali v železorudných baniach a podľa súpisu z roku 1696 títo vyšnoslanskí železiari vlastnili vo Včelínci (Biengarten) 4, na Šajboch (Scheiben) 5 a na Starom vrchu (Altenberg) 6 baní na železnú rudu, ktoré ešte aj v roku 1725 boli stále ich majetkom. Nie sú teda žiadne pochybnosti o tom, že rudy vyťažené v dobšinských baniach dopravovali na spracovanie do vlastných pecí a hámmrov, ktoré sa nachádzali v údoliach Czipová a Slaná.

2.

Podľa zachovaných listín, ale aj spomienok, boli na území mesta Dobšiná v priebehu času objavené, ťažené a čiastočne aj vyťažené tieto štyri železorudné rajóny:

1. Od pradávna známym a najväčším z nich je ten, ktorý leží severovýchodne od mesta ohraničený vrchmi Spreng, Gugel, Langenberg, Steinberg, Fabianscheuer, Steinseifen, Teschnergrund a Eberberg. O tom území sa zmieňuje Michal Miklai (Miklai Mihály) a Laurenc Temešvári (Temesvári Lőrincz) v roku 1476 a spomína sa aj v zmluve uzavretej v roku 1408 pred jasovským konventom v súvislosti, že bane na tom území zásobujú rudou železiarne na brehu Hnilca už od najstarších čias. V spise z prvej polovice 17. storočia sa spomínajú bane na siderit (Spattberge) ako boli Enders-, Schosz-, Stubnermatz bane v roku 1629, alebo často spomínané bane Hübelchen ležali práve v tomto rudnom rajóne. Ešte aj dnes (*pozn.: v čase spracovania textu*) sa v oblasti Biengarten, Búdöskút, Maaszörter, Roszping, Haseln, Altenberg, Spreng, Gugel, Langenberga iné nachádzajú bane bohaté na železnú rudu, kde už na začiatku 17. storočia bolo množstvo výnosných baní a v roku 1725 tam vlastnil Andrej Remenik (Remenik András) viac ako 46 banských polí, Andrej Lux (Lux András) 14 polí, Matej Gömöry (Gömöry Mátyás) 13 polí, Andrej Štempel (Stempel András)

14 a ešte aj ďalší. O tom, aký to bol významný rajón, svedčí aj to, že v roku 1706 Jozef Martin Saler (Salér Márton József) na základe požiadanie získal do majetku miesto so spustnutou pecou (nad Kaiserovým hámrom v údolí Hnilca), ku ktorému patril aj sideritový pilier v Maasöteri (Spattstock) a sideritová šošovka na Sprengu (Spattpüngen).

V tomto rajóne boli vyťažené milióny metrákov železnej rudy a ešte aj dnes hodnotia tieto, v pomerne veľkom rozsahu vyťažené, železorudné bane na viac ako 100 000 forintov.

Tento rajón zasahuje aj na Steinberg, Scharfenberg, Fabianscheuer, Steinseifen, Teschnergrund a Langenberg i Wolfseifen, kde tiež boli v 17. a 18. storočí bohaté železorudné bane. Pavol Láni (Lányi Pál) vlastnil v roku 1725 banské polia na Scharfenbergu, v oblasti Steinseifen a Fabianscheuer v roku 1647 a okolo roku 1760 mal banské polia Eliáš Kaiser (Kaiser Illés), ďalej na Steinbergu mali banské polia Mikuláš Purtz (Purtz Miklós) a Martin Saler (Salér Márton) v roku 1713, v roku 1753 Andrej Paltzmann (Paltzmann András), v roku 1770 Martin Detvay (Detvay Márton), v hone Teschnergrund mali banské polia Juraj Hósz (Hósz) a Michal Lauf (Lauf Mihály) v roku 1768, ako aj Andrej Vaiczay (Vaiczay András) a Samuel Böhm (Böhm Sámuel) v roku 1767.

2. Železorudný rajón v hone Höh je tiež starý. V jeho bezprostrednej blízkosti stáli v 15. a 16. storočí tri pece, ktoré začiatkom 17. storočia, keď už bola väčšia časť rudných zásob vyťažená, schátrali. Koncom 17. storočia a v prvej polovici 18. storočia na tom území vlastnila rodina Remenik štyri banské polia, Juraj Haak (Haak György) tam v roku 1701 pracoval na rozsiahlej otváрке (grosse Kümz) a v roku 1723 Matej Gömöry (Gömöry Mátyás) tu vykonával prieskumné práce, ale pravdepodobne narazil iba na vyrúbané časti. Okrem týchto v 18. a 19. storočí tu vykonávali početné prieskumné práce aj iné subjekty.

Jedna vetva tohto rudného rajónu zasahuje pod Birken, Fraenzen a Peckenberg, kde sa tiež od pradávna až dodnes s väčšími či menšími prestávkami dobývalo a bane by až dodnes mohli byť ziskové, keby železo malo cenu a bol by po ňom dopyt.

3. V oblasti Gründl, medzi Birkeln, Hoppgarten, Rück a Stempelscheuer bol už od pradávna otvorený bohatý železorudný rajón, ktorý v 17. a 18. storočí bol až tak vyťažený, že na začiatku 19. storočia tu už sotva existovali nejaké bane. Ťažobné práce tu vykonávali najmä Jakub Remenik (Remenik Jakab) okolo roku 1697, ďalej Anton Mihály (Mihály Antony) a Juraj Košík (Koschik György) v roku 1717, po roku 1753 mesto Dobšiná a mnoho ďalších. Jedna časť tohto rajónu sa ťahá pod Ebend a Hoppgarten, druhá pod Flos a tak zo strany Wolfseifen a Birkeln v roku 1765 Samuel Johanides (Johannides Sámuel) a Martin Detvay (Detvay Márton) otvorili a dobývali surovinu rudného rajónu a zo strany Tittersgrundu v roku 1755 Andrej Rutheni (Rutheni András).

4. V rudnom rajóne, ktorý leží v hone Graetchen začali dobývanie okolo roku 1718, kedy tu vlastnili Pavol Radvan (Radvan Pál), Eliáš Kaiser (Kaiser Illés), Andrej Remenik (Remenik András) a Pavol Láni (Lányi Pál) spolu 10 banských polí. V záznamoch mestskej matriky sa uvádza, že Martin Pak (Pak Márton), ktorý v bani Graetchen ťažil pre Andreja Remenika (Remenik András) železnú rudu, dňa 18. februára 1728 zahynul pri zosuve svahu, na základe čoho možno tvrdiť, že sa tu dobývalo aj po roku 1718. K spomenutým banským poliam pribudli neskôr aj ďalšie udelenia, ale tento rudný rajón menšej rozlohy koncom 18. storočia bol úplne vydobytý a tak dnes už po baniach nie sú ani stopy.

Okrem toho sa železná ruda nachádza aj pri Schwartzenberg _u, kde okolo roku 1690 dobýval Andrej Štempel (Stempel András), ďalej na Čuntave, kde v roku 1772 ťažil jezuita Andreánsky z Vrbového (Andreanski Menhért jezsuita) a v roku 1768 Michal Demian (Demiani Mihály), Martin Bodó (Bodó Márton) a Daniel Kerepeši (Kerepessi Dániel) v roku 1773, ako aj na Neuweg –u, kde ťažili v roku 1736 Laurenc Burger (Burger Lőrincz) a Andrej Štempel (Stempel András). Gašpar Sontagh (Szontagh Gáspár) tu v roku 1762 ťažil železnú rudu, ale pre malý rozsah ložiska, nesprávny postup alebo pre chýbajúcu otváрку, nedosiahol významnejší úspech. To, že otvárkové práce boli v minulosti často nedostatočne vykonávané, možno usudzovať aj zo skutočnosti, že začaté prieskumné práce, ktoré vykonával knieža Coburg Gotha, ale aj iní, na Čuntave (Strma pirt), podľa novších výsledkov, poukazujú na významnejšie ložisko železnej rudy.

3.

Nezvyčajný rozsah železorzudného baníctva v 17. storočí dokazujú aj skutočnosti uvedené v kúpnopredajnej zmluve z roku 1689, uzavretej medzi Tobiášom Sontághom (Szontagh Tobiás) ako kupujúcim a Andrejom Štempelom (Stempel András) ako predávajúcim, podľa ktorej sa za kúpnu cenu 68 forintov predala baňa na železnú rudu (banské pole 12^{1/2}) na hnileckej strane Gugla a Langenbergu. Podobne to dokazuje aj zápis z roku 1697, podľa ktorého Eliáš Kaiser (Kaiser Illés) od pradávna ťažil v železorzudných baniach. V zápisnici mestskej rady, neskôr v banskej knihe je v rokoch 1697 a 1725 zaznamenané, že železiar Jakub Remenik (Remenik Jakab) vlastnil banské polia 20^{1/2} v Biengartene, na Seibe 4, Sprengen 3, Haseln 6, Hübelchen 7^{1/2}, Höh 6, Gründli 3, pri Gugli (odkúpené od Tobiáša Sontágha) 6 a na Altenbergu dva. V tom istom čase tu vlastnili banské polia Andrej Lux (Lux András), Andrej Štempel (Stempel András), ale aj mnohí ďalší.

4.

Vyhľadávanie a ťažba železnej rudy sa z väčšej časti vykonávala na povrchu (vom Tag), pričom používali nasledovné nástroje:

1. čakan (Prageisen, Tschakan, Krotz, Keilháh) rôzneho tvaru so zakaleným hrotom
2. kladivo (Putzka, Schlehgl, Hondfäussl)
3. sochor – páčidlo (Brechtstong)
4. košiar (Fellfos)
5. fúrik s jedným kolesom (Poár), neskôr dopravný prostriedok tvaru hranola na malých kolieskach – Hund

Existovali šachty a štôlne, ktoré do konca 17. storočia razili výhradne ručne, neskôr začali pri práci používať strelný prach, kedy k používaným pracovným nástrojom pribudli:

6. kalený železný vrták (Pearer)
7. vyškrabovačka (Raumnohdl) – železná tyčka na čistenie vývrtu
8. zápalná šnúra (Spreszl) – steblo trstiny naplnené a natreté kašou zo strelného prachu

Strelný prach bol zo začiatku drahý, ešte v roku 1727 stál funt (banský funt 0,599 kg) 45 denárov, v roku 1750 41 denárov, v roku 1787 26 denárov, v roku 1805 52 grajciarov, v roku 1845 50 a v roku 1867 40 grajciarov.

Okolo roku 1683 bola ako miera množstva železnej rudy spravidla používaná debna (láda, Hüle), ktorá predstavovala 9 kubulusov (köböl, Kübel) – pozn.: köböl je jednotka premenlivého objemu podľa regiónu 62 až 125 litrov.

Ťažobné práce železnej rudy sa zväčša v zime nevykonávali – robotníci zamrznutých hámrov či pecí nepracovali, ale údržbárske, prípravné a vyhľadávacie činnosti si vyžadovali zamestnávať stálych banských robotníkov. Viaceré bane vlastnila jedna osoba, ktorá sama nebola schopná prevádzkovať železiareň, čo bolo častým najmä v minulosti, a tak majiteľ pracoval sám a živil sa predajom vyťaženej rudy. S takými baníkmi sa stretávame ešte aj v prvej polovici 19. storočia, ktorí na jednej starne predstavujú ešte „neskazené“, skromné obyvateľstvo, i keď čiastočne majetné, na druhej strane však banskí a železiarski zamestnávateľia (ako to uvádza aj Bartholomaeides v roku 1799) predstavujú poprednú triedu. Keďže mesto Dobšiná od roku 1760, knieža Coburg Gotha na základe práv kniežat'a Koháryho od roku 1830 a gróf Juraj Andrásy od roku 1840 si nadobudli ešte zostávajúce železoručné bane a železoručný rajón v Biengartene si skoro úplne rozdelili medzi sebou, tak okrem nich už v Dobšinej veľmi málo ľudí vlastní bane.

B) Hutníctvo

5.

Železnú rudu zo začiatku tavili na mieste, odkiaľ bola vyťažená, v primitívnych malých peciach s prirodzeným alebo umelým prístupom vzduchu vytváraným jednoduchým ručným dúchadlom. Takto získaný železný bočník (pozn. železná huba) následne nahrievali a po rozžeravení ručnými kladivami skujňovali. Opakovaním tohto postupu po ochladení a ďalšom nahriatí a skujňovaní vyrábali oceľ. Neskôr na pohon dúchadla a kladiva využívali silu vody a tak pece stavali na brehoch potokov podľa možnosti čo najbližšie k baniam, pričom táto skutočnosť umožnila aj výstavbu zariadení väčšieho rozsahu. Takéto zariadenie nazývali hámor (vulgo hamor dictum). Slovenská pec, ktorej používanie sa časom značne rozšírilo, bola bežne používaná až do začiatku 19. storočia. Takýto hámor (Hammer, neskôr Blaufeuer) mohol byť spomínaný v roku 1408 v údolí Hnilca, ďalej hámor Jirgsteller, ktorý v roku 1466 obsadil Juraj Bebek, potom Szontaghov hámor z roku 1680 neďaleko Meškovej továrne na papier, hámor Krištofa Luxa v údolí Rakoveckého potoka okolo roku 1650, hámor Keyser pred rokom 1700 pod mestom a hámor Jakuba Remenika, Andreja Stempela a Mateja Gömöry okolo roku 1725 pod mestom.

Hámor tvorila veľká pec (Ofen), kladivo poháňané vodnou silou (v pravom zmysle slova Hammer) a menšej pece (Feuer). Železo v ňom vyrábali nasledovne: Železnú rudu pomocou uhlia a vzdušného prúdu roztavili vo veľkej peci, potom rozobrali časť výmurovky pece (Form), cez tento otvor na hutnícky pokrik „rath zu“ vybrali ešte žeravú železnú hubu, preložili na káru (Karren), následne pod kladivo, ktorým ho hneď kovali a rozdrobovali na menšie časti, ktoré v malej peci (Feuer) znovu rozžeravili, znovu kovali tak, že výrobkom boli tyče z kujného železa alebo z ocele. Zatiaľ vytvorený otvor vysokej pece znovu zamurovali, pec naplnili uhlím a železnou rudou a tavenie sa začalo znova. Po roztavení obsahu, znovu na pokrik „rath zu“, hámorníci zanechali inú prácu a ponáhľali sa s károu k veľkej peci pre novú železnú hubu.

Už v 17. storočí sa vyskytujú, na rozdiel od hámrov ako kováčskych dielní, objemnejšie vysoké pece – (kohó, Mass), produktom ktorých už nebola neforemná železná

huba podlhovasté železné tyče (Gans), na viac sa z pece mohlo získavať aj železo v tekutom skupenstve naliate do určených foriem. Železo získané takouto cestou bolo síce nepružné a krehké, ale dalo sa použiť ako surové železo, liatina, na železné gule a plechy. Takéto pece potom poskytovali prácu pre početné oceľové hámre (Stahlhammer), v ktorých sa tieto krehké železné tyče opäť nahrievali, ochladzovali a znovu kovali, čím dosiahli kvalitné oceľové tyče (Schin). Takéto železiarne, pece a oceľové hámre nachádzame v okolí Dobšinej hojne v 16., 17. a 18. storočí. Podľa pamätníkov zo začiatku 18. storočia najstaršími z nich boli tri vysoké pece, ktoré stáli pod Hoh neďaleko terajšej plavárne. V dolnej časti mesta tiež niekedy dávno stála pec a keď na brehu vtedajšieho jarku vytvorili ulicu pomenovali ju Massgraben. Ešte dodnes existujúca mestská vysoká pec v údolí Hnilca (városi kohó – Stadtmass) a ďalšia, postavená okolo roku 1718 na mieste zaniknutej pece z prvej polovice 17. storočia, boli takéto pece. Okrem toho pece tohto druhu vlastnili aj Juraj Štempel (Stempel György) v roku 1628, ďalej Eliáš Štubner (Stubner Illés) v roku 1629 a Gregor Frantz (Gergely Frantz) pred rokom 1640. Zo závetu Kristófa Luxa (Lux Kristóf) z 25. novembra 1660 vyplýva, že v tom čase pri Szontághovom hámri – slovenskej peci pod Guglom, ďalej v údolí Krebsseifen, ako aj pri Stratenej bolo viacej oceľových hámrov. Oceľ, ktorú získavali zo železa z vysokých pecí (Masseisen) bola kvalitnejšia, ako zhotovená v hámroch a slovenských peciach (Blaufeuer). Preto si 23. februára 1629 Ján Štark (Stark János) vyhradil u Gregora Frantza, že tých 56 metrákov ocele, za ktoré vopred dostal zaplatené a má ich dodať počas 14. dní po 12 metrákoch, musí byť vyrobená z kvalitného vysokopecného železa.

O tom, či v oceľových hámroch vyrábali aj kujné železo, nemám údaje. Keďže ale, výroba takéhto mäkkého a ľahšie spracovateľného železa si vyžaduje menej času, je menej prácná, výrobný proces si vyžaduje menej pozornosti a surové železo nie je potrebné až tak dôsledne triediť, je pravdepodobné, že v tzv. oceľových hámroch nevyrábali iba tvrdú oceľ, ale aj mäkké železo a to buď úmyselne, alebo preto, že sa pre horšiu kvalitu surového železa, alebo pre inú príčinu, nedarilo vyrobiť oceľ. Nie je nemožné aj to, že už v 16. storočí boli aj železiarne kde produktom vysokých pecí bolo liate železo, ktoré kovaním upravovali na mäkké ťažné železo, podobne, ako sa to dialo v hámroch so slovenskými pecami (v pravom zmysle slova). Keďže tieto boli zariadené aj na výrobu ocele, aj takéto zariadenia vystupovali ako oceľové hámre.

Neskôr stavali vysoké pece ešte o väčšom objeme, pri prevádzke ktorých sa o rozťažnosť liateho železa nemuseli obzvlášť starať, pretože surové železo vyrobené v osobitných peciach (Frischfeuer), sa v ťahacích hámroch (Streckhammer) tavelo, kulo ťažkými a menšími kladivami, čím sa zbavilo krehkosti a skujnilo.

Podľa mojich údajov, prvým, kto postavil takúto železiareň, bol Pavol Láni (Lányi Pál) a to v roku 1715 pod mestom vedľa Kaiserovho hámra, ktorú nazval klepacím hámrom (Klapperhammer). Jej produktom boli železné kované výrobky pre domácnosť a iné náradia. Túto skutočnosť si čoskoro osvojili aj iní a tak koncom 18. storočia už takéto spracovávanie železa zovšeobecnelo. V tej dobe existovali nad mestom tri a v údolí Hnilca 4 takéto pece s hámrami (Frischfeuer, Streckhammer a Klapperhammer).

Pri hromadnom rozšírení takého spôsobu výroby železa, sa prirodzene výroba ocele dostala do pozadia, ktorá si pre zmiešavanie rúd na tavenie, problematickú obsluhu pecí s dúchaným vzduchom a chladenie získaného kovu spôsobuje ťažkosti a vyžaduje aj veľké úsilie, pričom výroba bola možná iba v menších množstvách. Preto vysoké pece, zariadené na

výrobu ocele, ako aj oceľové hámre, okolo roku 1730 zanikli. Podobný osud v neskoršej dobe mali aj pece, do ktorých sa vháňal horúci vzduch, prípadne boli aj inak upravované, ďalej ťahacie hámre a im podobné železiarne, pretože tieto neboli schopné konkurovať veľkým továrňam a valcovniam s veľkou výrobnou kapacitou. Nie je teda divné, že okolo roku 1800 tu bolo v prevádzke 8 takýchto pecí s príslušnými hámrami, ktoré postupne zanikali, alebo sa nachádzali v stave medzi prevádzkou a zánikom. Pre túto skutočnosť, sa obávam, že aj mestské vysoké pece (jedna v údolí Hnilca, druhá postavená v roku 1759 na mieste zaniknutého hámra Mateja Gömöryho), vybavené valcovými dúchadlami a prispôbené na veľký výkon, budú dnes – zajtra pracovať s prestávkami a zaniknú.

Je šťastie, že Andrej Wasserbauch nežije dnes, ale okolo roku 1627, pretože ako odborník na výrobu dúchadiel, by si dnes na chlieb nezarobil. V 15., 16. a 17. storočí mala táto vetva priemyslu „zlaté časy“, ale dnes a už dlhšiu dobu nás nereprezentuje v dobrom.

6.

Tieto železiarne zakladali skusmo a postupne vylepšovali na základe skúseností, keďže bez znalosti chémie to ani inak nebolo možné. Každý druh rudy, si vyžadoval osobitný spôsob spracovávania, čo často podmieňovalo prerábanie existujúcich, či opustenie starých a postavenie nových pecí. Výrobná kapacita, vzhľadom na uvedené, bola pomerne malá, a to nielen predtým, ale ešte aj začiatkom 19. storočia. Hnacia voda v zime zamrzala, na jar jej hladina klesala a tak prevádzky mali vynútenú prestávku. Okrem toho, často bolo nutné čakať, až sa hať dostatočne naplní vodou. Ak teda, výroba železa bola taká pomalá, je predstaviteľné, že výroba ocele dosahovala iba skromné výsledky. Na úbohú a ťažkú minulosť tejto činnosti poukazuje napr. aj to, že Juraj Štempel (Stempel György) v roku 1628, ktorý vopred prevzal hodnotu za 26 metrákov ocele, (*pozn.: mázsa – váhová jednotka asi 56 kg*), sa pre súdom zaviazal, že ju dodá iba do konca roka a to 14 metrákov 8 dní pred Fašiangami a 12 metrákov 3 týždne po Turíciach. O tom, že ešte aj v 17. storočí boli železiarne „malé a skromné“, svedčí aj ich kúpna cena; napr. Uliana Benedek v roku 1623 za hámor v údolí Hnilca zaplatila Danielovi Kreuzerovi 650 forintov; Leonard Wasserbauch (Wasserbauch Lénárd) za polovicu hámra v roku 1628 zaplatil Samuelovi Peczelimu (Peczeli Sámuel) 150 forintov; Eliáš Štubner (Stubner Illés) za pec, hámor a bane zaplatil v roku 1629 Vincentovi Kaiserovi (Kaiser Wencel) 326 forintov; Juraj Štempel (Stempel György) v roku 1629 za pec, hámor a bane na železo zaplatil Vincentovi Kaiserovi 100. metrákmi ocele; Gregor Frantz (Frantz Gergely) v roku 1640 za pec, hámor a bane na železo zaplatil Pavlovi Szontághovi (Szontagh Pál) 600 forintov a dostal ešte aj 18 metrákov ocele, ďalej Pavol Láni (Lányi Pál) za Kaiserov hámor pod mestom zaplatil v roku 1713 už 1444 forintov a mesto Dobšiná za vysokú pec v údolí Hnilca zaplatila v roku 1776 až 17 000 forintov.

Význačným je nápadný rozdiel medzi cenami ocele a kujného železa používaného aj na výrobu banských nástrojov. Napr. Matej Gömöry, miestny výrobca železa a ocele, predával v roku 1729 funt (*pozn.: váhová jednotka asi 0,56 kg*) skujňovacieho železa za 4 a oceľ za 30 denárov (*pozn.: 100 denárov = 1 forint*); v roku 1774 za funt surového zlievarenského železa platil 2 a za skujňovacie železo 7 denárov.

Vyrobené železo a oceľ z časti spracovávali doma, najmä na výrobu banských nástrojov a vybavenie železiarní, ostatnú časť odkupovali obchodníci, ako Vincent Kaiser (Kaiser Wencel) zo Spišskej Novej Vsi v roku 1629, alebo Ján Stark (Stark János) z Gelnice

v roku 1629, neskôr, od polovice 18. storočia, výrobky dopravovali povozníci na predaj do Miškolca, Debrecínu, Kečkemétu a Budapešti.

Je potrebné spomenúť, že v nariadení zo dňa 16. marca 1768, schválenom smolníckym kráľovským banským dozorom dňa 25. augusta 1770, s odvolaním sa na 13. odsek č. 13 Dekréту Ľudovíta I., bolo uverejnené kráľovské rozhodnutie, podľa ktorého z baní na železnú rudu, ako aj ostatných baní, je povinnosťou platiť urburu (*pozn.: urbura je stredoveký kráľovský príjem zo strieborných baní*).

7.

Železnú rudu tavili použitím dreveného uhlia, ktoré vo veľkom množstve pálili z dreva vyťaženého v okolitých hustých lesoch (*silva densa*), aké boli okolo roku 1326. Povolenie na túto činnosť dával, až do zavedenia Maxmiliánovho banského zákonníka (*pozn.: tento zákonník platil v rokoch 1568 až 1854*) výhradne zemepán alebo mestská rada, po nadobudnutí jeho účinnosti, na základe žiadosti, mestský banský súd. V deň Sv. Juraja roku 1682, verejné zhromaždenie mestského obyvateľstva rozhodlo, že lesy sú majetkom mesta a z príjmov je potrebné uhrádzať narastajúce záväzky a dlhy. Od toho času, aj železiari (zamestnávateľ – Besteller) nesmú bez predchádzajúcej kúpy povolenia vstupovať do lesa (za nedodržanie hrozila peňažná pokuta vo výške 20. forintov). Mesto, ktoré sa stále nachádzalo vo finančnej tiesni, a to najmä do roku 1720, predávalo rozsiahle vyťažené lesné pozemky za veľmi nízke ceny. Takýmto spôsobom kúpil napr. Eliáš Antóny (Antony Illés) v roku 1695 les na Scharfenbergu za 60 forintov a Ján Láni (Lányi János) plochu potrebnú pred železiarňou v Krebsseifene ročne za 12 forintov a to začínajúc rokom 1718.

Okolo prostriedku 18. storočia tzv. dominium – zemepáni (*földes uraság*) samovoľne, nedodržiavaním zákazov, začali pustošiť dobšinské lesy a tak mestská verejnosť okolo roku 1780 vydala lesný poriadok, ale už pred jeho účinnosťou a po nákladných súdnych sporoch mohlo vydávať iba obmedzenia, ale tomu zabrániť nemohlo, pretože zemepanské právo sa čiastočne a to aj začiatkom 19. storočia, po určitý čas ešte formálne uplatňovalo.

Neobyčajne nízka cena dreveného uhlia (podľa záznamov ešte aj v roku 1758 cena za jednu kopu dreva na zuhoľnatie – Schicht – asi pol viedenskej siahy bola 12 denárov), množstvo železnej rudy a jej pomerne ľahká úprava mali ako následok neobyčajný nárast počtu železiarní (*pozn.: jedna viedenská siaha je 1,9 m*).

2. Med' a striebro

A) Baníctvo

8.

Medené bane v Dobšinej existovali od pradávna. Už v roku 1466 plešivský Juraj Bebek šikanoval robotníkov, ktorí v tamojších medených baniach pracovali pre Ilonu Bebekovú a v roku 1475 násilne obsadil bane na Zembergu, v ktorých spišskonovoveský občan Andresmal a Mikuláš Czemmerman z Dobšinej dobývali na základe povolenia štítnického Jána Bebeka, čím tento násilník spôsobil škodu vo výške 500 zlatých forintov. Ešte v tom istom roku, sa v záujme riešenia, dostavili na miesto činu, majster budatínskej kapituly Laurenc Temešvári a vyslanec vrchného súdu Michal Miklai, kde severovýchodne od Dobšinej našli viacej baní, z nich niektoré boli opustené a iné v prevádzke. Už tento je dôveryhodným údajom, ale najmä výška škody, proti ktorej pri súdnom spore nemohli byť

pochybnosti, dokazujú, že v 14. a 15. storočí tu existovali rozvinuté medené bane, kde rudná surovina vo svojom zložení obsahovala nielen meď, ale aj viacej – menej striebra, ktoré kovy sa mohli zužitkovať.

Baníctvo na medenú rudu nadobudlo v 16., 17. a 18. storočí nevídaný rozvoj, ale koncom 18. storočia začalo upadať a v priebehu 19. skoro úplne zaniklo. Pre získanie obrazu, o stave a rozšírení tohto baníctva, postupne pojednáme o jednotlivých baniach.

9.

a) **Bane na Schwartzbergu a Gapli** – tzv. vtedajší „zemberg“, ako to uvádza majster Laurenc Temesvári vo svojej správe z roku 1475. Okrem toho z nej vyplýva, že obhliadku začínal na sever od mesta železorudnými baniami na Langenbergu, odkiaľ západným smerom cez celý pahorok vo vzdialenosti asi štvrt' míle (v priehlbine okolo Schwartzbergu) našiel zembergské medené bane, ktoré boli predmetom veľkého súdneho sporu a v 15. storočí a ešte aj začiatkom nasledujúceho storočia pre obidve vetvy Bebekovskej rodiny, ako aj pre Jána Zápolyho (Zápolya János), ale neskôr ich pod neznesiteľným nátlakom protichodných nálad doby, opustili. Koncom 17. storočia, pravdepodobne na základe iniciatívy košickej kráľovskej komory, skupina bankských ťažiarov začala v týchto baniach znova dobývať. Skupinu tvorili: spišskonovoveský občan Gašpar Szotagh (Szotagh Gáspár) s podielom 2/7, Pavol Láni (Lányi Pál) z Rožňavy s podielom 1/7, Ján Klesch (Klesch János) z Prešova s podielom 1/7, Michal Fischer (Fischer Mihály) z Košíc s podielom 1/7 Eliáš Antony (Antony Illés) z Dobšinej s podielom 1/7 a mesto Dobšiná s podielom 1/7. Títo začali bankské práce vykonávať v neobyčajnom rozsahu, o čom svedčí aj to, že mesto do 4. septembra 1698 do tejto bane investovalo 544 forintov, ktoré sa ale viacnásobne vrátili. Mesto ďalej zveľaďovalo svoj bankský majetok a to v roku 1702 odkúpením podielu ťažiara Kleschta za 200 forintov a v roku 1706 ako pozostalosť získalo podiel Eliáša Antonyho. Mesto súčasne túto výnosnú baňu rozširovalo smerom na Stempelscheuer (Gapl), Hanishöh a Sott (Harkesweg). Už v roku 1732 vo viacerých šachtách a štôlnach došlo k nedostatočnému vetraniu, čo vyriešili vyrazením novej štôlne. V roku 1736 sa vyskytol nadmerný prítok bankských vôd, ktoré veľmi nákladmi odviekli cez novo vyrazenú štôľnu. Zlúčená schwartzenbergsko - gapelská bankská spoločnosť tu v roku 1737 prevádzkovala 4 hlavné šachty a viacej štôlní, ku ktorým v roku 1745 vyhlbila novú šachtu a v roku 1749 vyrazila novú hlavnú vetraciu a odvodňovaciu štôľnu. V roku 1762, sa do právneho sporu, prostredníctvom Gašpara Szontagha, dostalo spoločenstvo a v konečnom dôsledku aj mesto Dobšiná. Jednalo sa o dedičnú štôľnu, razenú v hĺbke 10 siah (*pozn.: 1 öl = siaha = 1,9 m*) pod bankskými poľami vo vlastníctve Gašpara Szontagha a dedičov Pavla Lániho (Lányi Pál), ktorú nakoniec v roku 1765 súkromne prehlásili ako spoločnú. V roku 1770 rudná žila už mala iba malú hrúbku, a preto, na základe odporúčania smolníckeho bankského dozorca Reýtznera –a, začali pod tzv. schwartzenbergským údolím (kahle Hübel), o 20 siah hlbšie od starej štôlne, raziť novú. Keď v roku 1776 schwartzenbergská hlavná dedičná štôľna mala dĺžku 168 siah, došlo k veľkému prívalu bankských vôd a k zhoršenému ovetrávaniu, čo sa podarilo odstrániť iba s vypätím posledných síl. V tom roku vlastníckmi baní bolo mesto Dobšiná s podielom 3/6, Gašpar Szotagh s podielom 2/6 a 1/6 vlastnili Imrich Čemetzký (Csemetzky Imre) a František Roth (Roth Ferencz). Od tejto doby bola prevádzka baní nepatrná, skoro bez výsledkov a keď aj čerpacie stroje (vízemelő gépek) a ostatné zariadenia

boli v činnosti ešte aj v prvej štvrtine 19. storočia, tieto, stovky rokov ťažené rudné žily, okolo roku 1830 opustili. Banské práce v tejto časti, tak, okrem niekoľkých málo významných pokusov, skončili.

Skutočnosť, že v tomto revíre bolo dobývanie nadmieru rozvinuté, ale aj to, že malo striedavé úspechy, dokazujú nasledovné, dôveryhodné údaje. Náklady mesta Dobšiná na banskú prevádzku podľa jednotlivých rokov boli:

v roku 1713.....	568 forintov	42 denárov
1716.....	854	81
1762.....	2340	02

Príjem za vyrobenú meď bol v období rokov 1730 – 1750 okolo 8 000 forintov ročne, v roku 1772 to bolo 1244 forintov 54 denárov a v roku 1810 120 forintov. V roku 1730 v prevádzke pracovalo 31 baníkov a jeden dozorca, ktorí v mesiaci júli nákladmi 344 forintov 90 denárov vyťažili 460 fúrikov (Pahr) medenej rudy.

Je potrebné spomenúť, že v okolí Schwartzbergu v honoch Sott, Harkesweg, Krutsekkifleck a ďalších, najmä v druhej polovici 18. storočia, bolo otvorených viacej baní, z nich niektoré sú činné doteraz.

10.

b) **Bane na Silberzechu** boli veľmi rozšírené už od dávnej minulosti. Medená ruda v týchto baniach obsahovala aj striebro, rudné ložisko však v priebehu 17. storočia bolo skoro úplne vydobyté a tak banské práce, uskutočnené v 18. storočí, boli zamerané iba na ťažbu predchodcami zanechaných častí ložiska. V roku 1697 tu Eliáš Antóny (Antony Illés) vlastnil dávno v minulosti vyžiadajú baňu na „bielu medenú rudu“ (4 banské polia), ktorú dobýval jednou šachtou a povrchovou otvárkou. Menovaný v roku 1699, cestou súdneho sporu, ktorý riešil hlavný smolnícky banský majster, bránil Jozefovi Martinovi Salerovi (Saler Márton József), lebo tento v tom istom roku požiadal o udelenie na povrchové dobývanie (Pinge). Nie iba Saler, ale aj mesto Dobšiná nakoniec získali po dve banské polia ležiace východným smerom, ale tieto neboli nádejné, pretože dobývanie tu zanedlho ukončili.

Mesto Dobšiná, v roku 1724 požiadalo znovu o udelenie na celé územie (16 banských polí). Ešte v tom istom roku malo náklady na dobývanie vo výške 144 forintov 22 denárov, v roku 1725 15 forintov, v roku 1726 75 forintov 98 denárov a vyrobilo meď (mimo striebra) v hodnote 96 forintov 54 denárov. Následne, pre dôvody, že „dane sú vysoké a tiež aj náklady na schwartzenbegské bane“, založilo mesto spoločenstvo, kde mal Gašpar Szontagh podiel 3/16, Lányi 1/16, Merwald 1/16, Breuer z Levoče a kňaz 3/16 a Michal Kaiser 1/16 podielu. Spoločenstvo v období od marca do mája roku 1727 s nákladmi 81 forintov 84,5 denárov vyprodukovalo 78 kubulusov rudy (*pozn.*: kubulus, Kübel – *köböl je jednotka premenlivého objemu podľa regiónu 62 až 125 litrov*). S takýmto výsledkom nebolo pravdepodobne spokojné, pretože až do roku 1751 banské práce skoro úplne stagnovali, pričom ale podnikanie nepovažovali za celkom bezúspešné. To sa prejavilo, keď Matej Karner (Karner Mátyás) pod zámkou, že tieto bane sú opustené, požiadal o ich udelenie, ale spoločenstvo sa zaktivizovalo, nového žiadateľa odhovorilo a v baniach, ktoré boli v celkom dobrom stave, začali pracovať. Celá ich ďalšia aktivita však spočívala iba v platení dane a dobývanie do roku 1770 znovu stagnovalo, kedy už osamotené mesto Dobšiná, na odporúčanie banského dozorca Rejtzner-a, začalo vedľa už dávno vyťažovaných častí (pri lúke Šimona Fischera) s razením novej štôlne. V roku 1773, túto štôľnu prepojili so súčasne otvorenou baňou, ktorú

prevádzkoval Ján Kamencký (Kamenitzky János) a Juraj Hanisko (Haniszko György), čím vzniklo súvislých 36 banských polí. Vlastníkmi tohto banského komplexu bolo z polovice mesto Dobšiná a z polovice Matej Kreuchel (Kreuchel Mátyás). Dobývanie vykonávali zo spodnej štôlne razenej smerom na západ, ale náklady na prevádzku boli veľmi vysoké. Mesto v roku 1772 tu investovalo 474 forintov a 97 denárov, ale výnosy však boli nízke a už v roku 1790 po tejto bani neostala ani stopa.

Neskôr opakované pokusy o ťažbu už boli relatívne bezvýsledné, a tak, v minulosti toto bohaté rudné územie, možno pokladať ako vytŕažené.

11.

c) **Medené bane na Buchwalde** boli pred 17. storočím veľmi výnosné. Rudu z týchto baní spracovávali v taviarni, ktorá stála v blízkom údolí. Z troskovej haldy, ktorá tu ostala po spracovaní, ešte v roku 1738 Matej Gömöry (Gömöry Mátyás) získaval meď. Od pradávna opustené bane ani v 18. storočí neboli v prevádzke, iba Samuel Kalot (Kaloth Számuel) a Ján Liváni (Litványi János) sa v roku 1765 pokúšali ťažiť, ale zdá sa, že bolo málo úspešné, tak, ako aj, posledné snahy, ktorými objavili iba ankeritové polohy.

d) **Medené bane v oblasti Gelehni Grund, Čuntavy a Gedenitsch** mali v dávnej minulosti podobný osud, ale ku koncu 17. storočia sa tu zaoberali už iba pretavením trosky zo starých hald. Eliáš Antony (Antony Illés) v 17. storočí ťažil v oblasti Gelehen chalkopyrit (részkén) – Kiesbergwerk a v oblasti Gedenitsch medenú rudu. Mesto Dobšiná v roku 1724 malo medené bane pri Gelehn; medené bane na Grundte v roku 1736 mali Ján Wasserbauch (Wasserbauch János), Štefan Pellionis, Šimon Hanko a Ján Pek (Peck János); vlastníci zembergských baní v období rokov 1751 – 1761 mali medené bane na Grundte; v roku 1761 Šimon Gömöry ml. (ifj. Gömöry Simon), Ján Pek a v roku 1763 Ján Slávik (Szlávik János) a spoločníci mali medené bane pri grundskej ceste; na Čuntave mal v roku 1768 bane Michal Demian (Demiani Mihály) a v roku 1775 mal Jozef Zoborovsky (Zoborovski József) a spoločníci medené bane na Gelehni. Tieto bane boli väčšinou na mieste od pradávna opustených dobývok a dobývanie v nich malo premenlivé úspechy.

Toto rozsiahle zrudnené územie v súčasnosti ešte nie je vytŕažené, čo dokazujú aj výsledky najnovších prieskumných prác.

e) **Medené bane v Niklhannes Grund** boli ťažené už oddávna. Eliáš Antony (Antony Illés) tu oddávna ťažil a v roku 1697 vlastnil dedičnú štôľňu a hlavnú šachtu, kde ťažil medenú rudu. O túto baňu, už ako opustenú, požiadal v roku 1720 Pavol Lányi; neskôr, v roku 1759, Michal Šlemer (Schlemmer Mihály) a spoločníci, ako aj Šimon Gömöry, Samuel Gömöry a Michal Vavrek v roku 1761. V roku 1762 banská prevádzka pozostávala zo štôlne Viktória, Tomáš a ďalšie (Victoria, Tamás). Ich vlastníkom s polovičným podielom bola Terézia Lányiová. V roku 1776 tento komplex znovu rozšírili. Ťažba medenej rudy z týchto baní musela byť vysoká, o čom svedčí aj to, že Šimon Gömöry za 1/6 podiel dostal v roku od mesta 350 forintov, pričom zisk z tohto podielu ešte v roku 1788 bol 190 forintov a 96 grajciarov.

Od roku 1728 v tunajších baniach medenú rudu ťažil Gašpar Szontagh so synmi Michalom a Gašparom; od roku 1732 bane opustili a od roku 1750 dobývali znova. V roku 1751 začali raziť novú štôľňu pomenovanú Svätý Ján (Szent János) a v období rokov 1755 – 1775 ťažili s niekoľkými prestávkami. Matúš Štempel (Stempel Mátyás), Michal Vavrek

a Stark roku 1766, v banskom poli pridelenom Szontaghovi, sprostredkovali otvorenie starej štôlne, za čo dostali 3/8 podiel, ktorý však už v roku 1767 predali Gašparovi Szontaghovi.

Pavol Lipták (Lipták Pál) a Juraj Hafura (Hafura György) v roku 1720 znovu otvorili vedľa baní Eliáša Antonyho starú, opustenú štôľňu a šachtu.

Tieto bane, prevádzkované s niekoľkými prestávkami, ešte aj v priebehu terajšieho storočia (*pozn.: ide o storočie vzniku textu*), okrem niekoľkých znovu otvorených, už úplne vyťažili a opustili.

12.

f) Bane v oblasti Winzog

Mesto Dobšiná tu v roku 1704 malo baňu kde ťažilo striebornú a medenú rudu (podľa záznamu v banskej knihe „Bey des HE. Remeniks Flecken an der Leüdten gegen die Sott Rauff“), ktorú neskôr opustilo, ale Ján Dsam (Dsam János – *pozn.: je otázne, či pri mene priezviska nedošlo k preklepu*) a syn ju v roku 1751 znova otvorili. V rokoch 1767 – 1776 banské spoločenstvo (Antony Mátyás s podielom 3/14, Kuth János 3/14, Lany János 2/14, Dobsina városa 2/14, Nicodemi Jakab 1/14, Szayler Jakab 1/14, Glosz András 1/14 a Tillisch János 1/14) túto baňu značne rozfáralo a 11. februára 1773 spojilo s baňou, o ktorú v roku 1772 požiadali Kristián Steinbrecher (Steinbrecher Keresztély) a Ondrej Rutény (Rutheny András). Táto baňa, potom nazvaná Svätá trojica (Szent Háromság) bola v minulosti veľmi výnosná, čo dokazuje aj skutočnosť, že v roku 1769 Bohumil Szentmiklóssy (Szentmiklóssy Gottfried) odkúpil 1/7 podiel od Jána Kutha za 150 forintov a Šimon Gömöry v roku 1776 odkúpil od Daniela Glosa (Glosz Dániel) podiel 1/32 za 360 forintov. V prvej štvrtine 19. storočia však bola táto baňa, ako vyťažená, opustená.

V tomto území v roku 1715 otvorili novú štôľňu a šachtu (*pozn.: akna v preklade šachta, ale môže ísť aj o šachticu*) spoločníci Budeus Daniel, Saler Márton József a Kaiser Illés, prevádzka do roku 1731 zväčša stagnovala a neskôr bane opustili. V roku 1776 Jöstel András a spoločníci ťažili medenú rudu v bani „In den Wienzogner Gründl Hinter den ehemaligen Lumtzerischen Bienhaus“ (*pozn.: text v úvodzovkách je lokalizácia z banskej knihy*) a Gotthardt Mihály v tom istom roku ťažil v bani Svätý Štefan (Szent István). Okrem toho Gömöry Simon otvoril baňu Michal, ktorá bola pri zadnom kameňolome. V roku 1718 Lányi Pál pri železorudných baniach na Graetchen našiel med'. Ťažba v baniach ešte v 18. storočí zanikla a stopy po nich v dnešnej dobe sotva možno nájsť.

g) **Na Flosse** „auf den Floss den Grodt nach“ bolo v minulosti viacej baní na medenú rudu, ktoré však v 17. storočí opustili. Lányi Pál a spoločníci, tieto bane v roku 1718 znova otvorili, potom, od roku 1725 ťažili, ale s občasnými prestávkami. V rokoch 1735 – 1738 tu otvorili bane, kde ťažili medenú rudu Kaiser Illés a Ölschlaeger Pál; potom v roku 1764 Keyser István a neskôr aj ďalší. V týchto baniach ťažili ešte aj začiatkom 19. storočia.

Viacej baní bolo aj v oblasti Tittersgrund. Tu v roku 1715 Saler György, Saler Márton, Lányi János a Gál Simon požiadali o jednu starú štôľňu v lokalite „In Titters grund ober des Stempels Baumgarten im Hohlen weg“, ku ktorej v roku 1718 pripojili ďalších 8 banských polí. Okolo roku 1755 v tomto údolí získaval med' Rutheni András a Lányi Pál v lokalite „Dass Bergwerk unter der Ketzelnub“ otvoril štôľňu Sv. Ján (Szent János), ktorá okolo roku 1721 bola veľmi známa.

Po všetkých týchto baniach nie sú dnes už ani stopy.

h) Z baní v oblasti **Stempelscheuer, Gründl, Hoppgarten, Hellchen, Ebend, Birkeln** a **Kaebel** získavali značné množstvá medenej rudy, nielen predtým, ale ešte aj v 18. storočí. V súčasnosti (*pozn.: t. j. v dobe vzniku pôvodného textu*) tu, okrem niekoľkých, málo významných, kutacích prác, je baní veľmi málo.

α) V okolí **Stempelscheuer (Krechentzer)** začali znova ťažiť, zväčša dávno opustené, medené bane, nasledovní ťažiar: Antony Illés a Antony János v roku 1703; 24 banských polí tu v roku 1718 vlastnili Szontagh Gáspár, Kaiser Illés, Gál Simon a Kaiser Endre; 8 banských polí v lokalite „Auf Stempels Scheüer bei HE. Jacob Jöstels Acker dem Kamm“ vlastnili Kaiser Illés a syn Michal; v roku 1735 Schlemmer Mihály; v roku 1760 mesto Dobšiná a v roku 1775 nadporučík Rindfleisch György a ďalší.

β) V oblasti **Gründl** požiadal Antony Mihály o medenú baňu v roku 1709; v roku 1735 Kaiser Mihály a spoločníci znovu otvorili jednu starú dobývku; v roku 1753 Koschik Jakab a Kaiser Márton znovu otvorili starú baňu „Ein alt verlegen Berkwerk auf Kupfer Ertz in Hürengsgründl oberhalb den Eysengruben“, z ktorej $\frac{3}{4}$ podiel za 89 forintov a 4 denáre odkúpilo mesto Dobšiná, neskôr ju však opustili a v roku 1756 bola prevedená do majetku ťažiara Ratzenberger Keresztély, jeho vdova v roku 1772 potom založila spoločenstvo. Szontagh Gáspár v roku 1653 požiadal o oddávna neťaženú medenorudnú baňu, potom však v rokoch 1760 – 1771 dobývanie stagnovalo. Mesto Dobšiná v roku 1761 otvorilo novú medenorudnú baňu v lokalite „In Hürengs gründl ober Pulverthurm“, v ktorej ťažilo ešte aj v roku 1774. Starú, opustenú medenorudnú baňu v Gründli mesto Dobšiná, ako $\frac{3}{8}$ podielnik, v roku 1775, znova otvorilo. Palczmann Márton v roku 1776 otvoril, vedľa objektu Szontaghovskej stupy baňu, pomenovanú Berg Crone, kde aj mesto Dobšiná v roku 1777 ťažilo s $\frac{1}{16}$ podielom.

γ) Na rudnej žile **Hoppgarten** v roku 1770 Stempel János a Schariski András dobývali medenú surovinu na lokalite „Unter dem Grodt in Hintern – Hoppgarten“, neskôr, v roku 1773 tu ťažil Gömöry Vilmos aj ďalší, ale dobývanie bolo málo úspešné. V najnovšej dobe tu gróf Andrassy Manó, Szontagh Márton a iní otvorili bane na železnú rudu, význam a hodnotu ktorých, ukáže budúcnosť.

δ) V oblasti **Hellchen** boli bane na medenú rudu už od najstarších čias. V roku 1696 tu ťažil Gömörer Mátyás s viacerými spoločníkmi; v roku 1719 Saler György; od roku 1725 ťažiarstvo Philippi Jacobi, ktoré tvorili Lányi Pál, Saler György, Frúhauff Dániel; v roku 1776 Gál Mihály a aj ďalší. Produkcia medi v oblasti bola značná.

ε) Pod vyvýšeninou **Ebend** boli už v dávnej minulosti vyrazené viaceré štôlne. V roku 1719 tu medenú rudu ťažil Kaiser Illés a od roku 1727 do konca 18. storočia Szontagh Gáspár a následníci.

ζ) Bane v hone **Birkeln**, kde v roku 1753 Roth János požiadal o dávno opustenú štôlňu, ktorá bola od roku 1650 do roku 1753 mimo prevádzky. V roku 1765 tu Johannides Samuel a Deutschschmied György vlastnili 4 banské polia, ku ktorým v roku 1769 pripojili ďalších päť a $\frac{8}{10}$ podiel predali za 250 forintov.

η) Medenorudná baňa pod kopcom malý **Kaebel** „Auf Kupfer Brú Ertz (Leberertz ?)“ bola známa ešte aj v 17. storočí. V roku 1699 tu ťažil Fabriczi András a spol.; v rokoch 1715

až 1730 pod názvom Szent András (Svätý Anderj) tu ťažili Kaiser Illés, Pulski Mihály a Kaiser Endre. Od roku 1730 zasa mesto Dobšiná a Lányi Pál a od roku 1768 až do začiatku 19. storočia mesto Dobšiná s podielom $\frac{1}{4}$ spolu s jednou spoločnosťou. Ešte aj dnes existuje drevený objekt, ktorý slúžil robotníkom ako útulňa a ktorá v najnovšej dobe bola majetkom Krausz Jakab –a (teraz mesta Dobšiná) a konečne bola odstránená bývalá halda trosky, na čo bola už dávno určená. V 19. storočí sa Henel Samu pokúsil o ťažbu, ale bez úspechu.

14.

i) Na oboch úbočiach horského chrbta **Langenberg, Gugl a Eberberg** vystupuje, ešte aj dnes, významný železorný rajón, popretínaný žilami, bohatými na striebro a meď, ktoré od dávnych dôb priťahovali na seba pozornosť baníkov.

α) V okolí dolného a horného **Haseln** existovali bane na medenú rudu už veľmi dávno a od roku 1674 do roku 1759 v nich skoro nepretržite ťažili. Sebök György bol donútený požiadať o udelenie pomerne veľkej plochy v tomto území a to aj napriek tomu, že sa presvedčil o dávnom vydobytí rudnej žily, čo potvrdili aj neskôr uskutočnené prieskumy.

β) Medzi existujúcimi železornými baňami, na oboch úbočiach **Gugla**, sa nachádzali aj dávno známe bane na medenú rudu, ktoré v značnej miere prevádzkovali v 17. a 18. storočí. Koncom 17. storočia tu ťažili Antony Illés a Kaiser Mátyás. V priebehu 18. storočia tu otvorili nespočetné množstvo starých a nových baní ťažiar Jónyi Tóbiás, Paltzmann Márton, Grünblath Márton, ale aj ďalší. Paltzmann Jakab požiadal 13. decembra 1773 o udelenie medenej bane Mariastollen a to najmä na železnú rudu. Táto baňa bola v roku 1774 spoločným majetkom banských ťažiarov Paltzmann Jakab, Holmok Gáspár a Hoosz György. Ešte v tom istom roku majetok rozšírili o ďalších 18 banských polí a tak tento čoskoro nadobudol značnú hodnotu, čo možno usudzovať aj podľa toho, že Gömöry Simon za $\frac{1}{4}$ podiel zaplatil v roku 1774 iba 10 forintov, kým Jantner András za $\frac{1}{8}$ podiel zaplatil v roku 1776 už 30 forintov. Od roku 1780, táto baňa nadobudla až dodnes neprekonateľne veľký význam, pretože tu objavili veľké ložisko veľmi kvalitnej kobaltovej rudy.

γ) Oblasť **Biengarten, Maasörter, Spreng a Eberberg** bola už od najstarších čias lokalitou baníctva na medenú a striebornú rudu. V novšom období, z mnohých ďalších, spomeniem, že v roku 1696 Hanko Balázs, v roku 1698 Potsabay János, v roku 1715 Gemmerer Simon a Kaiser Illés, v roku 1731 Gemmerer Mátyás, v roku 1737 Szontagh Gáspár a v roku 1768 Stubner János a spoločníci mali v tejto oblasti veľmi význačné strieborno – medené bane, bohatstvo ktorých možno usúdiť aj z toho, že napr. Stubner János za $\frac{1}{20}$ podiel z medenej bane Johannistollen v Biengartene už v roku 1769 dostal 560 forintov.

δ) Rajón **Zemberg** bol pred 17. storočím známy svojimi medenými a striebornosými baňami, neskôr ich však opustili a ostali zabudnuté, čo možno usudzovať aj z toho, že Peck János, Klausmann Lőrincz, Gross István a Hankó Simon, ktorí zároveň s náhradnou baňou (Zuschlaggrube) na Gelehn, 8. marca 1751 začali ťažiť na Zembergu, nečakane narazili na staré dobývky (pure alte Zechen). Pretože stará šachta a horná štôlna boli z veľkej časti vyťažené, požiadali už 20. septembra 1752 o spodnú štôlnu, ako o dedičnú. Neskôr v baniach na Zembergu ťažili s veľkými prestávkami Lányi János od roku 1754 a Grünblath Márton od roku 1761 až do roku 1775. Spoločníci Gömöri Simon, Hanko Simon, Peck János, Kramer András, Lehotzky Mihály, Ritz Márton a Koschik Jakab, každý s podielom $\frac{1}{7}$, požiadali 9.

októbra 1775 o tieto bane, ako o opustené. Títo 5. januára 1776 predali mestu Dobšiná 1/8 podiel za rôzne úľavy a 20 forintov. Už 24. februára 1776 sudca Pack Mihály zaplatil za 1/16 podiel 90 forintov a 14. novembra toto istého roka duchovný Ruffinyi János tiež za 1/16 podiel zaplatil už 100 forintov. Tieto údaje svedčia o tom, že hodnota týchto baní stúpala veľmi rýchlo. Právo na vyrazenie dedičnej štólne pod jednu starú dobývku, spolu s trojročným oslobodením od platenia dane (Urbura frei), získali spoločníci 26. novembra 1776, kedy už dobývací priestor pozostával z 36. banských polí. Od roku 1780, až dodnes, táto najvýznamnejšia baňa na kobaltovú rudu sa stala hlavným zdrojom príjmov mesta a všetkých jeho obyvateľov. Podľa mojich vedomostí, banské spoločenstvo na Zembergu, je najstarším.

ε) Je ešte potrebné spomenúť medeno- a striebornosé žily, nachádzajúce sa medzi výskytmi železných rúd v oblasti **Langenberg, Würtzel, Wolfseifen, Hübelchen, Kögel, Altenberg, Steinberg, Fabianscheuer, Steinseifen a Teschnergrung**, ktoré v 17. a 18. storočí, ale aj skôr, boli otvárané a ťažené. V 19. storočí bola časť týchto baní opustená a druhá časť, ako napr. v oblasti Hübelchen a Kögl existujúce medené a železorné bane ťažili najmä pre kobaltovú rudu.

15.

j) Medenorudné bane **Hirschkohlung**, existovali už od najstarších čias. Začiatkom 18. storočia boli, ako dávnejšie opustené, znovu otvárané a od tejto doby boli s menšími, či väčšími prestávkami prevádzkované až dodnes. V priebehu 18. storočia bolo v tejto oblasti viacej baní a to nielen na úbočiach zo strany Dobšinej, ale aj od Rakovca. Prieskumné práce v roku 1708 vykonávali Beller András a Ölschlaeger Pál; ďalej sudca Gömöry Simon v roku 1709; Szontagh Gáspár a spoločníci v roku 1718; mesto Dobšiná v roku 1732 a aj ďalší. Prieskumom bolo objavené medené zrudnenie, ale v niektorých prípadoch boli potrebné značné náklady, napr. výdavky mesta Dobšiná na prevádzku boli v roku 1762 vo výške 979 forintov a 79,5 grajciarov. Súčasná banská spoločnosť Andreae Hirschkohlung sústredila svoju prevádzku na štôľnu, razenú z dobšinskej strany smerom k Rakovcu, ktorou objavili veľké ložisko kvalitnej rudy, ale v ostatnej dobe čelí problémom s nedostatočným odvetrávaním.

k) V údolí **Krebsseifen** boli bane už veľmi dávno, v ktorých ťažili ešte aj v 17. storočí mimo rumelky (higpír) veľa medenej rudy. V 18. storočí tu ťažili najmä v znova otvorených starých baniach. V roku 1700 tu ťažil Saler József Márton; potom v roku 1719 Szontagh Pál a spoločníci; mesto Dobšiná v roku 1747; Szontagh Gáspár v roku 1749; Accipiter Simon v roku 1753; Grünblath János Márton v roku 1762; Roslosnik János a spoločníci v roku 1764 (ich baňa bola pod Czinnopelkamm a 4/14 podiel v roku 1765 odkúpil Paltzmann Márton za 100 forintov) a Kaiser Mátyás a spoločníci v roku 1765 v bani Laurentius, ktorá bola tiež pod Czinnopelkamm.

Na tomto mieste je potrebné uviesť, že aj v priľahlej oblasti **Babina, Hohengrat** a **Spitz**, boli v 18. storočí bane bohaté na medenú rudu. Schwartz Pál a spoločníci v roku 1772 otvorili baňu v lokalite Hinter der Spitz, za ktorú Kreuchel Mátyás v roku 1775 zaplatil 500 forintov.

Všetky tieto bane zanikli na začiatku 19. storočia a tak, okrem niekoľkých bezvýznamných pokusov o ťažbu, po niekdajšom rozsiahlom baníctve, už nie sú ani stopy.

l) Oddávna poznané významné rudné žily v oblasti **Neuweg** od 17. do začiatku 19. storočia, viacerými ťachtami a štôľňami z dobšinskej strany a z vlahovskej strany štôľňou Michlova, ťažila rodina Szontagh.

Okrem tejto rozľahlej banskej prevádzky, tu v 17. a 18. storočí, aj iní otvárali viac alebo menej významné rudné žily. V roku 1702 to bol Eltscher István – jeho štôľňa bola oproti starej taviarni; ďalej v roku 1720 Kusma Péter a Kaiser Endre, baňa ktorých bola pri vlahovskej chotárnej hranici; v roku 1747 Benigni Gáspár otvoril viac ako 100 rokov nečinnú baňu Tešnárky (Tesnyárka) nad szontaghovskými baňami, kde Böhm Sámuel v roku 1767 a mesto Dobšiná a spoločníci v roku 1769 otvorili bane nazvané Tri kráľovské štôľne (három királytárna).

Najvýznamnejšou v tomto okolí bola baňa Himmelskron pod Neuwegom, ktorú 2. novembra 1763 otvorili Kamentzky János, st. a ml. Kaiser Márton, Hanizsko György, Koschik Jakab, Komar György, Rachel Pál a Springer János. Títo ťažiar 18. septembra 1764 predali 4/5 podiel Grünblath János Mártonovi za 3200 forintov. Táto baňa bola veľmi rozsiahla a jej výnosnú budúcnosť dokazuje aj to, že 1/20 podiel bol v roku 1768 predajný za 4 000 forintov a v roku 1773 za 3 000 forintov. Vedľajšie príľahlé územie okolo tohto ťažobného priestoru a to od Neuweg –u až po Steingerausch (Jochmannovu studňu), najmä v období rokov 1765 – 1780, bolo tiež predmetom banských aktivít. Na začiatku 19. storočia bola baňa Himmelskron náhlym prívalom banských vôd úplne zatopená a aj napriek istej skutočnosti, že úklon žily je na stranu Steingerausch, nikto doteraz na ňu nenarazil a tak všetky vykonané prieskumné práce boli bezvýsledné. Dnes (*pozn.: v dobe vzniku knihy*) iba zväčša zarastené mohutné haldy poukazujú na miesta výnosných baní na Neuwegu.

16.

m) V okolí **Peckenberg, Tränken a Birken** boli bane na striebronosnú a medenú rudu už veľmi dávno. Antony Illés v minulosti požiadal o povolenie ťažiť a v súpise baní z roku 1697 je aj uvedená dedičná štôľňa Peckenberg, kde ťažili bielu medenú rudu. Bane na striebornú a medenú rudu tu mali okolo roku 1700 aj Saler József Márton; v roku 1702 tu malo mesto Dobšiná a spoločníci 2/16 podiel; v roku 1724 Lányi Pál, Szontagh Gáspár a Saler Márton. V období rokov 1746 – 1776, na Peckenbergu a okolí, mala banskú prevádzku spoločnosť (Sebók z Vyšnej Slanej, Szulyovszki, Szontagh a ďalší z Rejdovej), ktorá aj v období neskoršieho úpadku zadarmo hospodárila. Hodnoverne to dokazujú údaje z revízneho zúčtovania, vykonaného 28. marca 1770, dobšinským banským súdom, kde sa uvádza, že v rokoch 1767 – 1769 rejdovská banská spoločnosť mala výdavky 26 650 forintov a 96 denárov, kým za vyprodukovanú meď a striebro mala príjem 29 427 forintov a 28 denárov.

Mesto Dobšiná roku 1750 v oblasti Birken a Traenken (In Birken an der Leuten gegen die Tränken Hangend) otvorilo baňu, ku ktorej v roku 1772 pripojilo 9 nových banských polí. V roku 1773 tam nájomca Horn Mihály otvoril žilu medenej rudy, za čo dostal od mesta 100 forintov. V roku 1776 Szulyovski János, pod dávno dobývanými baňami, otvoril novú štôľňu.

Baňa Tiefengründel je veľmi stará, Antony Illés v roku 1700 požiadal o jej udelenie ako o opustenú štôľňu. Kaiser Illés a Schablik Pál prevzali tu v roku 1720 starú, opustenú medenorudnú baňu, ktorú niekedy otvoril Schepka Pál.

V tomto území bolo až do najnovších čias rozvinuté baníctvo, vyťažili tu veľmi veľa striebra, meď aj železa. Dedičné štôľne v okolí Peckenberg a Tiefengründel sú aj dnes

nádejné, ak sa pravda baníctvo, náročné na výdavky, nestane obeťou dnešných nepriaznivých pomerov.

Je potrebné poznamenať, že aj z dobšinskej strany je celé pohorie krížom – krážom preskúmané. V roku 1768 banské práce na lokalite Helperhübel vykonával Schabik György a spoločníci; ďalej Forisch János a spoločníci v roku 1768 na lokalite „Im Graben unter der Belusch“ ; na lokalitách Höh, Ramsengrund a Stürtz v roku 1700 Weiszkop Péter, ďalej Roth János v roku 1753 a v roku 1765 Szlavik János a spoločníci; v roku 1773 Bittner János banské práce vykonával v lokalite „Beym Rothen weg beym brinnel beym Holn weg (bey den sogenannten rothen Weg ober den Bettler Brünnel“ ; v roku 1762 Quitko György a spoločníci v lokalite „Hinter der Höh gegen den Ramsengrund in dem weg desz lethigen Streuchens gegen Pfarrersbusch“ ; ďalej Kaiser Illés v roku 1725 v lokalite „Unter Pfarrersbüschel“ ; Halko György a spoločníci na lokalite „Hinter der Höh ober Gierg Poders Flecken“ v roku 1762; v roku 1766 Halko János na lokalite „Hinter der Stürtz im Gründl“ ; mesto Dobšiná v roku 1768 na lokalite „Unter der Stadthütten neben den weg“ a iní. Tieto bane, až na malé výnimky, neboli nijako významné a dnes už po viacerých nemožno nájsť ani ich pôvodné miesta. Výnimkou je oddávna ťažená, ale koncom 17. storočia pre neobjasnenú príčinu opustená, baňa Friedwald, ktorú učiteľ Gotthard János s viacerými spoločníkmi v roku 1761 znovu otvoril a v rokoch 1762 a 1768 rozšíril. V roku 1768 mesto Dobšiná odkúpilo 3/9 podiel tejto bane za 1 000 forintov. Okolo roku 1770 bola táto baňa celkom výnosná, napr. mesto v roku 1773 malo zisk 192 forintov a 42 denárov, ale koncom 18. storočia upadala a bola opustená. Pokusy o ťažbu v najnovšej dobe boli bezvýznamné.

17.

Prieskum, otváranka i ťažba medených striebornosých rúd nebola vykonávaná v povrchových dobývkach, tak ako u železných rúd, ale v šachtách a štôlnach. Tieto, až do doby zavedenia strelného prachu do užívania, razili ručne, v pravom zmysle slova vykresávali. Vynikajúcim príkladom, tejto práce s kladivkom a želiezkom, sú staré štôlne na Schwarzenbergu a Zembergu, ktoré sa zachovali do dnešnej doby.

Využívanie vody a ohňa pri dobývaní, v okolí Dobšinej, nebolo možné a to preto, že horniny skoro bez výnimky obsahovali arzén a síru, takže by takáto práca bola zdraviu nebezpečná a nevhodná.

Dobývanie teda vykonávali ručne, pomocou vyššie uvedených nástrojov, v začiatkoch s malým postupom a v malých hĺbkach, neskôr používaním rôznych pomocných chodieb (segédvájás) o niečo rýchlejšie a vo väčších hĺbkach. Začiatky používania gápla (Gapl, Göpl) spadajú iba do 18. storočia. Ich prednosťou bolo, že odčerpávanie vody nazhromaždenej v šachtách, bolo možné realizovať s malými nákladmi, pretože predtým, pre neúnosné nazhromaždenie banských vôd šachtu opustili, alebo vody odviedli novou štôľňou, vyrazenie ktorej si vyžadovalo veľké náklady.

Strelný prach v baniach na okolí bol prvýkrát použitý na začiatku 18. storočia, čo spôsobilo, že stará bane, opustené pre vysokú tvrdosť horniny, alebo pre malú hrúbku žily, začínali znova vo väčšej miere ťažiť.

Pomerne ešte väčší pokrok znamenalo použitie čerpadiel s vodným pohonom (vízemelőgépek) koncom 18. storočia. V baniach na Schwarzenbergu a v bani Himmelskron, kde najprv využívali iba ľudskú silu, neskôr začali využívať silu vody (Kunst), čím dokázali

vyťažiť väčšie množstvá rúbaniny a banskej vody a to aj z častí, kde sa nedala využiť pomocná chodba.

Jednotkou množstva vyťaženej rudy v starších dobách bol kubulus (kőböl, kübel – objemová jednotka s menlivou veľkosťou podľa regiónu 64-125 litrov), potom fúrik (Pahr, targoncza), podľa ktorých platil hutník baníkom za dodanú rudu a majiteľ bane baníkov nezaraďených do odborných činností. Koncom 18. storočia, sa ako jednotka vyťaženej rudy, začala používať váha.

B) Hutníctvo

18.

Vyťaženu rudu, ak to bolo potrebné, drvili v stupoch, alebo v podobných drviacich zariadení, kde sa drvením, mletím, praním, pražením alebo inými pochodmi odstraňovali nežiaduce prímеси, zložky, alebo prvky. Pred 15. storočím všetko vykonávali iba ručne a od tejto doby začali využívať vodnú energiu. Stupy na takéto pohony vybavené aj zariadením na vykonávanie ďalších procesov, boli skoro pri každej väčšej bani a to predovšetkým pri schwartzenbergských a gapelských baniach, pri Hanishő a v údolí Hnilca v období pred 18. storočím ale aj neskôr; ďalej okolo roku 1753 vo vlastníctve rodiny Szontagh v lokalite pod Neuweg; v prvej polovici 18. storočia v Gründli; v roku 1731 a okolo roku 1768 na mieste starého hámra pred Cipovou; rodina Lányi od konca 17. storočia do polovice 18. storočia v lokalite Tittersgrund; pri bani Himmelskron pod Neuweg -om okolo roku 1770; pri baniach Friedwald vedľa vyšného mlyna na papier okolo roku 1768 a pri baniach Buchwald a Gelehn v 17. storočí .

Čistú, bohatú rudu a rudu vytriedenú ručne, alebo pomocou rôznych zariadení, v začiatkoch tavili v primitívnych malých peciach neďaleko baní. Celý proces tavenia opakovali až kým získaný kov nebol dostatočne čistý. Na tavenie používali drevné uhlie alebo drevo a prirodzený ťah vzduchu najprv podporovali ručne ovládaným dúchadlom. Neskôr začali používať mechy poháňané vodným kolesom, čo bolo súčasťou, pre tento účel zriadenej, dielne, v ktorej taviaca pec a dúchadlo mali už väčšie rozmery, čím dosiahli aj vyššiu výkonnosť. Takýchto zariadení, nazývaných huta (olvasztó, Hütte, Schmelzhütte), bolo v 15. až 18. storočí v okolí Dobšinej veľmi mnoho. Najstaršími boli dve huty, postavené pod Gelehn a Buchwald, ktoré už v 17. storočí bolo možné lokalizovať iba podľa veľkých hald trosky, potom bola huta Neuweg, ktorú v roku 1703 spomínajú už ako opustenú a huta pod Hannishőh opustená začiatkom 18. storočia, namiesto ktorej, v roku 1729, nad vykúvacím hámrom Lányi Pál -a (blízko dnešnej mestskej stodoly), postavili novú. Okrem toho, Klesch János pred rokom 1699 vlastnil hutu nad mestom, ďalej od roku 1719 Szontagh Gáspár, Kaiser Illés, Kaiser Endre a Gál Simon mali hutu v dolnej časti mesta, ktorá v roku 1725 bola výhradným majetkom Szontagh Gáspár -a pričom bola v prevádzke do konca 18. storočia. Rodiny Lányi mala od konca 17. storočia hutu Tittersgrund, ktorá bola v prevádzke ešte aj v roku 1768. V jej blízkosti vzniklo osídlenie nazvané Lanihütte (Lániho Huta). Cisársko-kráľovský erár vlastnil hutu v Stratenej, postavenú v prvej štvrtine 18. storočia, ktorá bola v prevádzke ešte aj začiatkom 19. storočia, kde bolo súčasne aj sídlo kráľovského úradu pre zámenu rúd. V roku 1776 tu preberali meď a striebro, do roku 1780 iba meď a do roku 1810 meď a kobalt.

Na zabezpečovanie vody na pohon zariadení, jej prenos a zhromažďovanie v okolí mesta, vynakladali značné úsilie, čím dosiahli, že aj najmenší potok stačil na pohon veľkého vodného kolesa, keďže jeho vody zachytili do jazera, vytvoreného na tento účel. Iba tak je možné pochopiť to, že v oblasti Gelehn a Hannishöh, kde je potok najmä v lete veľmi málo vodnatý, mohli využívať pohon takýmto vodným kolesom. Najvýznamnejším bolo jazierko na Neuwegu, do ktorého privádzali vodu aj z údolia Krebsseifen.

Pri zabezpečovaní uhlia, mali taviči rovnaké, ak nie aj väčšie, výhody, ako železiarne. Lesy, za ktoré sa platil iba poplatok mestu (Gerechtigkeit), boli tak, v pravom zmysle slova, veľmi žiadané.

19.

Vytavený kov, mohol majiteľ, v začiatkoch, podľa svojho slobodného rozhodovania, predávať, alebo inak s ním obchodovať, ale v 17. storočí si obchod s kovovými produktmi prevzali a vyhradili cisársko-kráľovské obchodné domy a komory. Tým sa síce dosiahol jednoduchší a istejší výber urbury, ale v žiadnom prípade nie na prospech výrobcov, pretože jednostranným stanovovaním cien sa zabránilo voľnej konkurencii a preprava bola z viacerých hľadísk obmedzovaná a obťažná, ale napr. ich obchádzaním úradníci stratenskej huty získali podiely skoro v každej bani.

Cisársko-kráľovský banský inšpektorát v Smolníku dňa 18. novembra 1776 stanovil, že odteraz bude možné od súkromných taviarní preberať iba 85 font medi a 8 lat medi s obsahom striebra (*pozn.: váhová jednotka 1 font = asi 0,56 kg, 1 lat = 1/32 fontu*). Pre toto rozhodnutie, ale aj pre iné právne predpisy pre jednotlivé taviarne, ako aj pre chýbajúcich odborníkov, nebolo možné udržať prevádzky. K takémuto stavu prispela aj skutočnosť, že začal platiť aj lesný poriadok Márie Terézie a Jozefa II., ktorý síce zabráňoval ničeniu lesov, ale zároveň tým aj obmedzil dovtedy skoro bezplatnú výrobu dreveného uhlia. Následkom uvedených skutočností, tunajšie taviarne v poslednej štvrtine 18. storočia zanikli, tak že dnes nemožno poznať ani ich pôvodné miesta. V prvej štvrtine 19. storočia, takýto osud postihol aj erárnu hutu v Stratenej, čím zaniklo aj súperenie medzi erárnymi taviarňami a taviarňami hornouhorského banského občianstva. Do týchto taviarní potom dodávali aj rudy z dobšinských baní, čo trvá až podnes.

20.

Cenu rúd, v rôznych dobách, pri rozdielnom obsahu kovov, je ťažko stanoviť, keďže aj ruda z tej istej bane má, v priebehu času, menlivý obsah kovu. Saler Jozef Márton zaplatil v roku 1715 za rudu z bane (Grubenerz) 1 forint a za rudu z haldy (Haldenerz) 36 denárov a mesto Dobšina v roku 1749 medeno-striebronosnú rudu vyťaženú v železorudných baniach kúpilo za 1 forint a 36 denárov (údaje sa vzťahujú na 1 fúrik).

Podobne je to aj pri cenách kovu zo súkromných taviarní, ktorý nikdy nie je úplne čistý, napr. mesto Dobšina v roku 1772 dostalo za 12 metrákov a 8 fontov schwartzenbergskej medenej rudy 422 forintov a 88 denárov (po odpočítaní nákladov vo výške 27 forintov a 8 denárov) a za friedwaldskú medenú rudu 112 forintov a 44 denárov.

3. Ortut'

21.

Z dôveryhodných údajov v banskej knihe vyplýva, že baníctvo na ortuť a rumelku (cinnabarit) bolo v období pred 17. storočím a ešte aj začiatkom 18. storočia veľmi rozsiahle, ale potom upadalo a v roku 1775, skoro úplne, zaniklo. Skutočnosť, že dobývanie žíl rumelky v minulosti, bolo ešte v 18. storočí v živej pamäti záujemcov, realizovali popri ťažbe medených rúd, napr. Csisko Jakab a spoločníci 25. júna 1753 požiadali o udelenie bane „...ein alt verlegen Bergwerk ... in den so genannten Krebsseifen auf den Zinober Kam, Neben den Zinober Gang, auf Kupfer Ertz oder was ihnen sonst Gott beschereu möchte... mit N^{ro} 9 Schürf ...“

Významnejšími baňami boli:

a) V oblasti Krebsseifen bol revír, v ktorom sa vyskytovala rumelka (cinnabarit) nazývaný **Czinnopelkamm (Zinnoberkamm)**, známy nielen v 17. storočí, ale najmä predtým. V roku 1679 tu mal Antony Illés tri staré bane (3 bane na cinnober na odľahlej strane Krebsseifen). V ich susedstve mali v roku 1701 po jednom banskom poli Kratska Mihály, Klausman Márton a Stubner István, v ktorých ťažili rumelku ešte aj v roku 1725. Banskoštiavnický rodák Herrich János Detrik v roku 1725 znovu otvoril starú baňu na rumelku pomenovanú ako štôlna Karol, kde ťažil. V roku 1727 Stupko Baltzo a Kaiser Illés požiadali o udelenie banského poľa na dobývanie rumelky v lokalite „in Krebsseifen unter des Georg Salers Feldern“, ktorého polovičný podiel za 30 forintov, 60 denárov a 72 denárov ako prepitné, prenechali Kramartsig Bartkó -vi. Okrem toho, v baniach tejto oblasti, ťažili rumelku Saler György a Accipiter Simon a to v rokoch 1724, 1727, 1739 a okolo roku 1743; ďalej v roku 1728 Csisko Vilmos; v roku 1731 Ratzenberger Keresztély; v roku 1744 Kaiser Illés („auff ein Cinnober Puch-Werg...samt den Cinnober Streuchen oder In Krebsseifen“); Szontagh Gáspár okolo roku 1749 ale aj iní.

Nejaké pokusy o ťažbu ortuti boli aj neskôr, napr. v roku 1770 malo mesto Dobšiná príjem do mestskej pokladne za ortuťovú rudu vyťaženú v Krebsseifen vo výške 9 forintov a 95 denárov, ale v roku 1775 ťažba úplne zanikla. Dnes je už v Dobšinej iba veľmi málo ľudí, ktorí vedľa, že niekedy v oblasti Krebsseifen našli ortuť.

b) Baňu, na ťažbu rumelky, na **Gugli**, otvoril v roku 1725 Herrich János Detrik s názvom štôlna Alžbeta (Erzsébet tárna), nie je však známe, aká bola ťažba úspešná. V roku 1728, požiadal Stubner István o tunajšie dávno opustené bane, udelené predtým pre ťažiarov Stempel – Martinkel – Gigant, kde chcel ťažiť rumelku. Pack Gáspár a Klausman Jakab, v tom istom roku, tiež otvorili ortuťovú baňu. V roku 1760, upriamil svoju činnosť na spodnú žilu na Gugli, Paltzman Márton, s cieľom ťažiť rumelku a železnú rudu. Rovnako tak urobili, v roku 1772, Stentzel Jakab, Koschik Jakab a Kramer András. Po všetkých týchto dobývkach, dnes už ani spomienky.

Nakoniec je potrebné uviesť, že v strede 19. storočia, v oblasti Čuntavy – Strmapirt, vyhľadávali a aj ťažili ortuť, na viac, aj dnes ešte možno nájsť tam stopy po rumelke, ale výskyt pre dobývanie nemá význam.

22.

Dobývanie tejto suroviny sa robilo rovnakými nástrojmi, ako pri dobývaní iných rudách, s výnimkou že sa vyberaniu a zberu, pomerne ojedinele vyskytujúcich sa kvapiek ortuti, venovala osobitná pozornosť. Za spomienku stojí aj to, že na rumelku zvyčajne bolo,

na základe požiadania, udeľované po jednom, najviac tri banské polia, kým na železné a medené (striebronosné) rudy, spravidla 9 i viac.

Spracovávanie vyťaženej suroviny uskutočňovali v stupoch a taviarňach, ktoré existovali ešte v 17. storočí, ale do polovice 18. storočia, až na jednu výnimku, všetky spustli.

Tento kov (ortuť) viedenská dvorná komora, v roku 1775, vyhlásila za vyhradený a na základe jej rozhodnutia z roku 1776 sa musela ortuť, pod trestom zhabania, dodávať do Smolníka, kde v roku 1784 bola zamieňaná za stanovenú cenu 36 denárov. V nariadení sa ďalej uvádza, že odteraz sa udelenia na ortuťové bane nesmú vydávať, čo samozrejme znamenalo úpadok tohto baníctva. Rumelka, ktorá sa vyskytuje v malých množstvách, použitá ako farba, je drahšia ako ortuť. V zmysle tohto nariadenia, sa ťažba a predaj tejto suroviny môže realizovať iba za dodržania podmienky, že množstvá vyťaženej a predávanej suroviny sa musí, pre zápis do evidencie, vopred nahlásiť banskému majstrovi.

4. Kamenné uhlie, azbest, mlynské a iné kamene

23.

Nie je nezvyčajné, že pri mohutne rozvinutom banskom priemysle, obyvatelia podrobne poznali nerasty a zaoberali sa aj tými, ktoré sa začali využívať iba v najnovšej dobe.

a) Prieskumné práce v oblasti výskytu **kamenného uhlia** začal 29. januára 1720 Lányi Pál na lokalite pri Hanishó („wo von Hanneshó Wernarer Steig in die Gilnitz kombt und der Gölnitz nach Runter“) a pokračoval v roku 1727.

V roku 1769 Demiani Mihály kopal kamenné uhlie pod Garten v lokalite „auf den sogenannten rothen sumpf unterm Garten ohn weit K. K. Stratzenaer Einlösungs Hütte“, ale s veľmi slabým výsledkom.

Mesto Dobšiná okolo roku 1810, ale aj v ostatnom čase, vykonávalo prieskumné práce na kamenné uhlie v oblasti Ostrej skaly, ale po krátkej dobe, dospelo k presvedčeniu, že objavené ložisko nie je iba veľmi malé, ale ani neobsahuje čistú surovinu (*doslovný preklad – neobsahuje čistý nerast*)

b) Petrovits Mihály, ktorý bol vynaliezavým šafárom Lányi Pál -a, začal 14. mája 1723 vykonávať hlbinné prieskumné práce na **azbest (kólen, Asbest, Steinflachs)** v oblasti Birkeln. Keďže nemal následníka, a pravdepodobne zistil, že tento nerast sa v hĺbke vyskytuje iba vo veľmi krátkych vláknach, pričom je znečistený, takže sa na ťažbu a spracovanie stáva nepoužiteľným. Tento názor pretrváva dodnes.

c) Mimoriadnu pozornosť, od dávnych čias, podmienenú rozšíreným hutníctvom, venovali miestam výskytu takých hornín, ktoré sa v tomto odvetví dali využiť. Zavedenie vysokých pecí do používania vyvolalo potrebu získať horninu, ktorá by vydržala vysokú teplotu. Ešte i dnes, sa takáto **ohňovzdorná surovina** získava v lome Winzog, ktorý 13. marca 1730 otvorilo mesto Dobšiná pre potrebu železiarní („... unter Hl. Matz Gömmerers Hammer der Grodt nach auf den Gübel gegen Winzog Rauff“). To bol v roku 1730 nový lom, o mieste, kde mohol byť starý, neviem.

Nakoniec treba ešte uviesť, že o udelenie povolenia na lom na **mlynský kameň** v lokalite („Wo man sich oben von Langenberg in die Gilnitzstein gegen die Stadtwies gehet die Winter Leuten in Pirken und Krutschkes Fleken Rauff“), požiadal 30. júna 1710 mestský gazda Gömöry Simon pre potreby mesta. Po jeho mieste, dnes už nie je ani žiadna pamiatka.

5. Kobalt a nikel

24.

Schön Gottlieb János, narodený v Sasku (*pozn.: Sasko – Sachsen je spolkovou republikou Nemecka*), vykonával v roku 1779 prieskum na výskyt „kobaltovej farby“ (Farb Cobalt v Slavošovciach (Nagy Szlabos), ktorý však nemal očakávaný úspech. Dňa 25. júla 1780 teda prišiel do Dobšinej, kde v baniach na železnú a medenú rudu, našiel kobalt, o čom mu mestská rada a banský súd vydali dňa 19. decembra 1780 osvedčenie. V ňom sa uvádza, že „u nás doteraz ho nikto nepoznal a bol považovaný za čistý arzén“. Ešte 1. augusta toho istého roku, požiadal o železorudné bane na Kögli („Am Hübelchen beim Kögl“) na ťažbu kobaltu, kde od roku 1764 dobýval Paltzman Márton, z ktorých do 13. septembra bežného roka vyťažil 52 metrákov. Celú túto ťažbu, vrátane baní, ešte v tom istom roku, Paltzman Márton, vysúdil nazad. Neskôr, obnovený súdny spor, vyhral Schön Gottlieb a za dodaných 1480 metrákov a 50 font kobaltu, získal odškodné vo výške 26 858 forintov a 37^{3/4} grajciarov. Opätovne obnovený súdny spor však prehral, rozhodnutím bol zaviazaný zaplatiť vysoké odškodné a súdne trovy. Keďže nebol ochotný, ani schopný, tieto vysoké výdavky uhradiť, dostal sa, ako dlžník do väzenia, kde v biede, opustený a zabudnutý, aj zomrel.

Niekedy predtým, opovrhovaný a vyhadzovaný kobalt, sa aj pre okolnosti vyvolané súdnymi spormi, stal čoskoro veľmi populárnym a tak bane v oblasti Kögel, štôlna Mária (Mariastollen) a bane na Steinberg -u, už v roku 1780, boli veľmi výnosné. V 18. storočí k týmto pribudli ešte bane Zemberg, ktoré spolu so štôlnou Mária a baňou Terezia, sú ešte aj dnes výnosné kobaltové bane. Neskôr to boli bane Hilfe Gottes, medené bane pod Ebend, Goldsmiedsländl, Langenberg a Jozefi Blaudunst a iné, dnes už viac či menej vyťažené bane. V polovici 19. storočia bola veľmi známa, ale okolo roku 1865 už zaniknutá baňa Sorsmező a Mercurius v Malej Vlčej doline (kis Wolfseifen).

Kobaltovú surovinu, v rokoch 1780 – 1810, ťaženú vo veľkom množstve, ako aj medené rudy dodávali do Stratenej resp. do Smolníka, kde ich kráľovský erár zamieňal, čo však po roku 1810 už nebolo možné. Keďže zahraničný obchod bol, vyhlásením zákazu, neprístupný a domáci výrobcovia túto surovinu nevedeli zužitkovať, ťažbu, až do roku 1828, prerušili. V tomto roku, sa rožňavskému štátnemu banskému majstrovi, podarilo vybaviť povolenie na vývoz a budapeštiansky bankár Malvieux sprostredkoval to, že priemyselníci Askin a Evans z Birgminhamu sa stali stálymi odberateľmi dobšinskej kobaltovej rudy a to až do najnovšej doby. Veľkú časť tejto rudy spracovávali v Anglicku, Číne a vo východnej Indii, a to postupmi, na európskom kontinente, neznámymi. Tento tajomný spôsob spracovania, bol čiastočne odhalený okolo roku 1834, keď európske chemické továrne začali spracovávať nielen kobalt, ale aj nikel, ktoré sa v surovine vyskytujú spolu. V najnovšej dobe, sa cestou koncentrácie a extrakcie, podarilo zužitkovať aj rudy s nízkym obsahom kobaltu a vyrobiť aj niklový kamienok (koczka-nikel). Keď, za súčinnosti s banskými spoločnosťami Zemberg a Mariastollen, postavili, v hnileckej hute Juraj, zariadenie na spracovanie najmä chudobných rúd a vykonali pokusy, ktoré si však vyžiadali veľké náklady, takže za niekoľko rokov mali stratu 40 000 forintov. Tým bolo podmienené zrušenie jej činnosti a tak podnikanie anglických odborníkov zase ostalo bez konkurencie, pretože aj nemecké chemické továrne, aj napriek tomu, že sa začali raziť niklové mince a vo veľkom množstve kupovali a spracovávali kobaltovo-niklovú rudu, neboli schopné súťažená.

Ťažba v kobaltových baniach bola veľmi výnosná a tak mesto Dobšiná, ako vlastník 1/32 podielu bane Mariastollen malo z neho príjmy:

v roku 1788	639 forintov	10 grajciarov
1790	393 forintov	25 grajciarov
1791	487 forintov	88 grajciarov
1810	159 forintov	56 grajciarov
1838	135 forintov	
1874	3440 forintov	
1878	840 forintov	

Výnosná bola aj ťažba v bani Zemberg, napr. zisk z 1/128 podielu tejto bane robil:

v roku 1810	45 forintov
1854 - 1862	183 - 412 forintov
1863 - 1878	180 - 2000 forintov (v roku 1873)

Príjem z ročného podielu na zisku (dividendy):

v roku 1875	1360 forintov
1876	410 forintov
1877	300 forintov
1878	180 forintov

Ročná daň z príjmov tejto bane bola:

v rokoch 1854 – 1862	810forintov	55 grajciarov	–	4518 forintov	54 grajciarov
1866 – 1878	5181forintov	20 grajciarov	–	18403 forintov	74 grajciarov
v rokoch 1863 – 1865 bola spolu vo výške	20769 forintov 75 grajciarov				

Cena surovej kobaltovo-niklovej rudy sa menila v závislosti od obsahu kovu a za jeden metrák bola:

v rokoch 1780 – 1790	11 forintov	–	63 forintov
okolo roku 1827	24 forintov		
okolo roku 1835	15 forintov	–	22 forintov
okolo roku 1846	14 forintov	–	40 forintov
okolo roku 1867	30 forintov		
v roku 1872	40 forintov	–	46 forintov
v roku 1873	90 forintov	–	93,5 forintov
v roku 1874	60 forintov	–	94,5 forintov
v roku 1875	89 forintov	–	97,5 forintov
v roku 1879	33 forintov		

Výrazný pokles príjmov nezapríčinil úbytok rudy, ani značné zníženie cien, ale nedostatok odberateľov rudy, ktorú ešte vždy mohli ťažiť vo veľkých množstvách, ale nemohli ju speňažiť. Preto v 19. storočí, baníctvo, ktoré predstavovalo hlavný príjem, nielen mestu Dobšiná (mesto vtedy vlastnilo 46/128 podielu z baní na Zembergu), ale aj celému obyvateľstvu, má pred sebou smutnú budúcnosť a bez záchrany čoskoro zanikne. V najnovšej dobe, pre stagnáciu v obchodných pomeroch, ešte aj finančne silné banské spoločnosti sa vyčerpali a neboli schopné založiť väčšie firmy, ktoré by sa zaoberali najmä pokračovaním v riešení problémov súvisiacich s koncentráciou a extrakciou. Menej majetné spoločnosti, už pred rokom až dvomi, zastavili svoju činnosť, následkom čoho, prišlo skoro 200 baníkov a ich

rodiny o obživu. Ak tak urobia aj väčšie banské prevádzky – skôr, či neskôr nebudú môcť urobiť iné – obyvatelia Dobšinej budú nútení vystáť sa za hranice a doma ostane zopár tisíc vlastencov, pričom ale, štát stratí zdroj, z ktorého mal počas mnoho rokov príjem viac ako 50000 forintov. Vrátil som sa tam, kde som začal. Videant consules ! (Nech vidia konzuli !)

II. ČASŤ

História banského práva a baníckych inštitúcií

26.

Baníctvo v Dobšinej, ako aj v iných regiónoch Uhorska, bolo pred zaujatím vlasti (honfoglalás) a bezprostredne aj po ňom, ponechané na slobodné rozhodovanie jednotlivých podnikateľov. Podnikaví Kvádi, ktorí obývali územie v okolí Kráľovej holi a údolia Slanej a Hnilca, boli neobmedzenými pánmi územia a z rudy, vybratej zo zeme na povrch, získavali pomocou ohňa a plameňa vzácne kovy, železo, meď a striebro. Tieto potom boli predmetom výmeny a obchodovania.

Vlny sťahovania ľudstva, sa skoro ani nedotkli neschodného územia, roztrúsene obývaného Kvádmi a je viac, ako pravdepodobné, že sa ho nedotklo ani zaujatie územia. Tento národ bol mierumilovný, usilovný a nie je nemožné ani to, že zvesti o divokých Arpádovských ľuďoch sa iba neskoro dostávala do končín, pokrytých hustými lesmi, kde tento banícky národ slobodne, bez dozoru, vykonával banskú činnosť. Veľké turnianske panstvo, kde patrilo aj územie Dobšinej, vtedy ovládal bán Domonkos a jeho syn Bors. Kvádi, snád', platili iba darmi, ako náznak dodržiavania zemepanského práva. Keď, v roku 1243, gróf Bors, ako bezdetný, zomrel, turnianske panstvo dostali synovia Matúša Bebeka (Bebek Máté) gróf Filip a gróf Ditrich (Fülöp a Detre). Nie sú pochybnosti o tom, že baníctvo sa za týchto podmienok sa mohlo začať rozvíjať a to preto, že baníci mohli pokojne uplatniť svoju šikovnosť a zdokonaľovať skúsenosti svojich predchodcov a ďalej preto, že pracovali výhradne pre svoj vlastný prospech, dôsledne využívali čas, nezanedbávali svoju silu a dôvtip, pričom ich snaha podnikat' nepoznala hranice.

Takéto boli pomery do roku 1326, kedy už bolo obrovské panstvo rozdelené na viacej častí, územie Dobšinej malo osobitného zemepána a prešlo do vlastníctva štítnického Mikuláša Bebeka (Csetneki Bebek Miklós). Tento, nemecké obyvateľstvo, ktorých sídla boli roztrúsené v údoliach Dobšinského potoka a Hnilca, sústredil do jednej oblasti a stal sa tak zakladateľom mesta Dobšiná. Obyvateľom mesta bolo, v zmysle zmluvy z roku 1326, uzatvorenej pred egerskou kapitulou, udelené krupinské právo a mohli slobodne vykonávať banské práce, ale jednu tretinu zo zisku, museli odovzdávať zemepánovi. Toto, i keď ešte znesiteľné opatrenie, znižovalo podnikateľské aktivity a zabraňovalo nárastu banských prevádzok, ktoré neskôr začali aj upadať. Slobodné banské podnikanie, umožnené listinou, postupom času bolo až tak obmedzované, že otvárať bane a ťažiť, bolo dovolené iba so súhlasom zemepána (ex annuentia).

Dobšinské baníctvo bolo v týchto nepriaznivých podmienkach, keď začal platiť Maxmiliánov banský zákonník (*pozn.: platil v rokoch 1573 – 1854*). Napriek prudkému odporu zemepána, si ho obyvateľstvo dôsledne osvojilo, čím sa podmienky zmenili k lepšiemu, pretože podľa tohto nariadenia, baníctvo sa v skutočnosti, hoci aj nie prísne

zákonne, mohlo slobodne rozvíjať. Autoritatívnym predpisom totiž bolo právo regál (*pozn.: právo regál sú výsadné a monopolné práva panovníka*). Uznatý zemepán, si tak už nemohol uplatniť žiadne práva na tunajšie bane a vyťaženu rudu. Voľnosť v podnikaní tak umožnila, že banský priemysel sa začal prudko rozvíjať. Inak to ani nemohlo byť. Kým vo Vlachove, alebo iných okolitých miestach, otvárania baní záviselo predovšetkým od súhlasu rodiny Andrassy, ktorá mala osobitné výsady a banské podnikanie, obolo často pre rôzne dôvody, nemožné, zatiaľ sa v Dobšinej baníctvo mohlo vykonávať slobodne, na viac s rôznymi výhodami, pričom sa aj mestská rada významne podieľala na jeho podpore. Zaplatením malého, jednorázového poplatku s neobmedzenou platnosťou „Muthang“ (v roku 1788 bol vo výške 2. forintov), si každý mohol zabezpečiť výhradné práva. Podnikanie v baníctve nebolo nákladné, aspoň nie také, aby odradzovalo záujemcov. Ak by aj vznikli nezrovnalosti s majiteľmi pozemkov, tieto sa baníctva nedotkli, ani ho neobmedzovali, pretože boli nezávisle od neho, riešené osobitne, občianskou cestou. Vykonávaním banskej činnosti nebolo dotknuté ani právo regál, pretože kráľovský erár síce vyberal poplatky z banského príjmu, ale banské prevádzky poberali aj náhradné prídavky, čo im v podstate skoro úplne nahradzovalo daňové poplatky. Nie je teda zázrak, že počty baní a baníkov prudko vzrástli.

Aký vzťah malo mesto Dobšiná s jeho baníctvom k uhorským povstalcov v 17. storočí? Skutočnosťou je, že vodcovia povstalcov (Rákóczy, Thököly a iní), ako aj ich náčelníci v táboroch a bývalí veľmoži (Monoki Miklós, Bethlen Gábor a ďalší), vo vzťahu k tunajšiemu územiu, uplatňovali určité, akože zemepanské práva, čoho následkom bolo, že mesto Dobšiná sa stalo, či chcelo, alebo nie, účastníkom každého povstania. Jeho obyvatelia získali z toho osobitné výhody, pretože tunajšia rozvinutá výroba ocele a bohato výnosné medené a strieborné bane, boli pre povstalcov veľmi užitočné. Potvrďuje to 2. februára 1622 aj Bethlen Gábor v Košiciach, ďalej Szuhay Mátyás, Kende Gábor a Szepessi Pál dňa 8. októbra 1677 v budimírskom tábore, ako aj 3. júla 1678 Teleki Mihály v protekcionistickom liste napísanom v tábore Dubica (*pozn.: protekcionizmus – ochranárstvo, ochranársky systém; Dubica je obec pri hranici Chorvátska a Bosny-Hercegoviny*). V dobe posledného povstalcu II. Rákoczy Ferencz -a mesto dostalo osobitnú ochranu a stalo sa tak „panovníckym“. Berthoti Ferencz, v liste spísanom 20. novembra 1703 v Smolníku, vyzval na zloženie vernostnej prísahy a jej vyznávačov následne sústredili do tábora, kde zotrvali až do ukončenia vojnovnej výpravy, čím sa obetovali a prispeli k dosiahnutiu svätého cieľa. Preto hodlám uviesť, i keď nemám podrobnejšie údaje, že žiadosť, dobšinského sudcu k vedeniu Gemerskej župy, bola vybavená kladne, pretože sa toto v roku 1707 ostro postavilo proti umiestňovaniu občanov mesta do tábora. V žiadosti sa uvádza: „Ak budeme prinútení odísť do tábora, železiarne ostanú nečinné, čo štátu spôsobí veľké škody!“

Uhorskí povstalci, teda podľa svojich možností, napomohli rozvoju dobšinského banského priemyslu.

V 16. storočí, Turci, v dvoch vlnách, vyplienili mesto Dobšiná. Obyvateľstvo, vzhľadom k svojej pokojnej povahe, s opovrhnutím trpelo správanie sa neveriacich džaurov. Mesto, sa zo škody utrpenej v roku 1594 poučilo, v 17. storočí dôsledne platilo dane a dary pre bašu, čím dosiahlo toho, že už nebolo viac ohrozované a mohlo slobodne vykonávať všetko pre rozvoj banského priemyslu.

Nemci mestu neubližovali, naopak, skôr ho rozmaznávali, pretože im bolo zdrojom príjmov. Bola to práve cisárska komora, ktorá si vzala tunajšie baníctvo pod svoju ochranu

vždy keď bolo ohrozované. Je to prirodzené, keďže koncom 17. storočia išpán košickej komory Fischer Mihály vlastnil v tunajších baniach značný podiel. Nemožno zabudnúť, že naši predkovia boli šikovní a obozretní ľudia, ktorí hrdinských nemeckých generálov Basta György, Götz János a Strasoldo Károly (pozri moju monografiu o Dobšinej a listiny) mohli získať na svoju stranu a obmäkčiť iba tak, ako komorného išpána a bašu Arslána. Ak sa to nepodarilo peniazmi, podarilo sa to cez celospoločenský záujem ! Iba tak možno pochopiť, že banský priemysel v 17. storočí, kedy neustále prebiehali vojnové konflikty, neupadal, naopak bol na vrchole svojho rozvoja. A tu chcem povedať, že sloboda plodí úspechy !

V 18. a 19. storočí bola iná situácia. Negatívne opatrenia tzv. otcovskej vlády, ako aj pokračujúce spory medzi mestom a zemepánmi, predstavovali pre banský priemysel veľké prekážky. Dôsledkom toho bolo, že obyvateľstvo na začiatku 19. storočia mohlo už len premýšľať v ruinách bývalých lepších pomerov.

Takými, nepriaznivými opatreniami boli:

a) zavedenie rôznych poplatkov a dávok, čím sa slobodné vykonávanie baníctva stalo abstraktným, nič neznamenajúcim pojmom a sloboda baníctva v skutočnosti neexistovala

b) zriadenie monopolu pre niektoré rudy, sprísnenie podmienok ich zamieňania a povinný dovoz, čo malo prirodzený následok, že cena rudy klesala, čím sa ťažba stávala menej výnosnou a podnikanie sa tak stávalo nezaujímavým, pričom bola vylúčená aj konkurencia medzi kupujúcimi

c) následkom zákazu vývozu bolo, že sa prastaré, najviac výnosné, odvetvie – banský a železiarsky priemysel – stalo skoro úplne nevýnosným, čo podmienilo všeobecný úpadok

d) zrušenie tunajšieho mestského banského súdu v roku 1789, čo prinútilo záujemcov, o povolenie udelenia, riešenie problematiky a o získanie príspevkov, cestovať do Rožňavy a neskôr do Spišskej Novej Vsi, Levoče, Košíc a Rimavskej Soboty.

K tomuto prispelo aj to, že viedenská vláda sa obávala občianskych slobôd a na úkor ostatných občanov, uprednostňovala či zveľadľovala výsady veľmožov a šľachty. Tak sa stalo, že mesto považovali za poddanú obec a napriek tomu, že sa toto finančne náročnými súdnymi spormi pokúšalo zachrániť a udržať svoje prastaré výsady, čo ho skoro priviedlo na mizinu, ani tak nemohlo tomu zabrániť, aby sa nedostalo pod kuratelú zemepánov, ktorých záujmom bolo aj baníctvo. Privilegovaným banským mestom síce ostalo, ale pod dohľadom dominia (*pozn.: dominium je dŕžava, panstvo, teda súbor jednotiek na vymedzenom území so sídlom vlastníka*), ktoré vykonávalo dozor a nikdy by nedopustilo, aby mu mesto bolo protivníkom a aby konalo v záujme pokroku baníctva, alebo niečo preto obetovalo.

Skrátka, baníctvo, ako obchod, zdraželo, stalo sa menej výnosným a mestská rada ho už viac nepodporovala, ani neprispievala.

V druhej štvrtine 19. storočia nastala opätovne priaznivejšia zmena. Oslobodenie sa od urbariátu a zrušenie zákazu vývozu, vytvorilo síce podmienky pre značný rozvoj tunajšieho banského priemyslu, ale po skončení boja za slobodu, boli zavedené, dovtedy zväčša nepoznané ťarchy, ako kolky, poplatky a vysoké dane, čo zanedlho spôsobilo nové problémy. Jednotlivci neboli schopní platiť vysoké trovy súvisiace s prevodmi, málo ľudí bolo ochotných, okrem vynakladania úsilia pre firmy s nezaručenými úspechmi, ešte aj prispievať značnými výdavkami, čo spôsobilo, že počet podnikateľov sa znižoval, množstvo z nich zanechávalo bane a nové skoro vôbec neotvárali.

V roku 1873 nastala obchodná stagnácia, ktorá ešte aj tých málo podnikov, ktoré ostali, vrhla do beznádejnej situácie a je iba zázrak, že baníctvo v súčasnosti celkom nezaniklo. Ak sa pozerám na ruiny predtým prekvitajúceho banského priemyslu, mimovoľne mi napadá, že ak murín nemyslí na budúcnosť, odreže strom, aby sa ľahko dostal k čerešňiam.

27.

Bol, alebo nebol, banský priemysel v Dobšinej kontrolovaný a dozorovaný predtým, ako začal platiť Maxmiliánov banský zákonník ? Neviem ! Nemám údaje ani o tom, či sa podnikateľ, ktorý chcel otvoriť baňu, musel prihlásiť a akým spôsobom ! Aký má právo dosah vzhľadom k otvorenej rudnej žile ? Ako sa riešila situácia, keď predmetom susedského sporu bola objavená ruda ? Skutočnosťou však je, že dobývky boli spravidla plytké, veď človek bez strojov a strelného prachu, sa pomocou primitívnych nástrojov nemohol dostávať hlbšie do Zeme a keďže nerasty sú súčasťou pôdy či zemskej kôry a rozhodovanie vo vlastníckom práve k pôde bolo jednoduchšie, zriedka sa vyskytol zložitý problém, ktorého riešenie si vyžadovalo osobitné odborné vedomosti.

Podľa mojich poznatkov ani nebola osobitná vrchnosť alebo súd, ktorá by rozhodovala v banských záležitostiach. Uvedené potvrdzuje aj súdny spor, ktorý v 15. storočí prebiehal medzi oboma vetvami rodiny Bebekovskej a napriek tomu, že išlo výhradne o banskú záležitosť bol riešený v riadnom občianskom procese (teda ak bol vyriešený ?). Keďže skutočnosť bola taká, som ochotný veriť, že banské podnikanie u nás, pred zavedením Maxmiliánovho banského zákonníka, vykonávali bez akéhokoľvek vrchného dozoru a kontroly.

Koncom 16. storočia, keď už Maxmiliánov banský zákonník platil, bolo nerastné bohatstvo oddelené od vlastníctva úžitkovej pôdy. Rudné žily, uložené v zemskej kôre, predstavovali osobitné vlastníctvo a následkom ich rôznej polohy, smeru a sklonu, už vznikali viaceré problémy, riešenie ktorých si už vyžadovalo osobitné odborné vedomosti. Keďže pri identifikovaní rudných žíl a požiadavkách na ich zavádzanie do vlastníctva, má rozhodujúci význam časový údaj, bolo nevyhnutné vopred evidovať v osobitnom zozname aj bane.

Vedenie zoznamu o otváraných baniach a ich následnej prevádzke, vyplýva z § 25 a 26 banského a hámorného poriadku z roku 1683, schváleného dobšinským banským súdom a je v záujme vrchnosti vykonávajúcej dozor. Kutiar (*pozn.: osoba zaoberajúca sa vyhľadávaním a otváraním ložísk úžitkových nerastov*) sa musel prihlásiť banskému majstrovi, na základe čoho získal povolenie na vykonávanie kutacích prác na dobu 14. dní. Potom bol povinný do 6. týždňov vytýčiť otváрку žily, požiadať o zápis na svoje meno a zložiť poplatok. Ak by tak neurobil, stratil by svoje právo a o baňu mohol požiadať hocikto iný. Každoročne, po dni sv. Michala, po predchádzajúcom oznámení v lehote 8. dní, bolo potrebné bane vytýčiť. V opačnom prípade ju bolo možné prideliť komukoľvek. Bane, o ktoré bolo požiadané a prihlásené podľa pravidiel a zároveň aj označené medzníkmi, ale počas 3. rokov mimo činnosti, je potrebné znovu o nich požiadať a to aj bývalému majiteľovi, ktorý má prednostné právo, ale poplatky musel uhradiť znovu.

Takzvaný odklad, neskôr stanovený na jeden rok, bol od 18. augusta 1775 povolený v hornatej krajine s vysokými vrchmi 14 dní a pri nízkych vrchoch 3 dni. Odklad v prípade razenia dedičnej štólne bol stanovený na jeden rok a to ak bola udržiavaná v dobrom stave a ročne predlžovaná o 1 öl (*pozn.: 1 öl = siaha = 1,9 m*). Je treba poznamenať, že ešte aj v 18.

storočí banské podiely boli predmetom odkladu. Ak mal jeden spoločník oprávnenie ponechať svoju časť bane dočasne mimo prevádzky, kým ostatní spoločníci v tej istej bani ťažili ďalej a táto sa stala výnosnou, dochádzalo k spletitej právnej situácii, ktorú spravidla bolo možné vyriešiť iba dohodou. Bolo obvyklé aj udeľovať polovičné banské miery a to najmä staré haldy trosky a jaloviny, ako boli haldy trosky v oblasti Gelehn a Buchwald či jalovinové haldy na Schwarzenbergu, ktoré od roku 1772 spracovávali Lessich János z Rožňavy a Petran József zo Smolníka („...Die beyder Sontaghischen Kupferhütten und übrige auf Topschauer Territorio befindliche uhralte Schlackaufen..... wie auch die uhralten Schwarzenbergerischen Halden doch mit den Beding, dass vierte Theil denen alten H. Gewerken ohne einige Uhnkosten von dem davon fallenden Nutzen ohne Betrug zukommen soll“). Haldy trosky pri vysokej peci vyše mesta preskúmal v roku 1773 mestský správca Gömöry Sámuel („... Den Schlackhaufen bey der dermahligen Stadt Hütten ober der Stadt zu überklauben“).

Veľký dôraz kládli na úžitkovosť dobývania, čo posudzovali v každom jednotlivom prípade previerkou priamo na mieste, alebo podľa vzorky rudnej výplne (Handstein).

Pri predaji a kúpe musia byť prítomní predovšetkým banskí spoločníci, ale aj príbuzní s oprávnením konať. Ďalej je nevyhnutné, nahlásiť súdu, o akú právnu záležitosť vo vzťahu k predmetnej bani ide a to: požiadanie, odklad, výpoveď, alebo prepis (Schurfverzetzung), čo sa spolu s výsledkom jednanja zapíše do zápisnice. V opačnom prípade by tento právny úkon nebol právoplatný, ani by nebol účinný. Zápisnica je vložená do dobšinskej banskej knihy (Topschauer Bergbuch), ktorej pokračovanie od roku 1696 je v opatere rožňavského kráľovského banského komisariátu. Stará banská kniha bola zničená pri požiari, ale časti jej obsahu boli na základe vydaných dokladov, prípadne všeobecne známych poznatkov, rekonštruované a zapísané do úvodu banskej knihy, založenej od roku 1696.

28.

Maxmiliánov banský zákonník, najmä jeho banskoštiavnický a kremnický výklad, ako aj na jeho vytvorené návyky, usmerňovali dobšinské baníctvo. Uplatňovanie tohto práva a dozor všetkých odvetví baníctva, od 16. storočia do roku 1789, bolo v právomoci každoročne voleného banského majstra, ktorý spolu s mestským zapisovateľom a niekoľkými miestoprísahnými členmi, predstavoval prvostupňovú banskú vrchnosť a banský súd. Ich rozhodnutia, uvedené v zápisoch, boli dôveryhodné právoplatné. Vyššia banská vrchnosť pôsobila na území Gemerskej, Malohontskej a čiastočne aj Spišskej a Boršodskej župy. Jej predstaviteľom bol smolnícky hlavný banský majster, potom v priebehu 18. storočia smolnícke (neskôr košické) cisársko-kráľovské banské dozorstvo (Administrator, Inspektor) a nakoniec banskoštiavnický banský gróf resp. banské oddelenie viedenskej cisársko-kráľovskej komory. V roku 1789, bol tunajší banský súd rozpustený a súdne konania ako aj výkon banskej vrchnosti, prešli pod rožňavský cisársko-kráľovský substitučný banský úrad (neskôr tunajší banský komisariát) ďalej na spišskonovoveský banský kapitanát a levočskú, neskôr na rimavskosobotskú kráľovskú súdnu stolicu.

Riešenie sporných otázok bolo v zmysle poriadku pre bane a hámre ešte z roku 1683 zverené niekoľkým rozumným baníkom vyslaných na predmetné miesto, ale toto, predtým všeobecne zaužívané riešenie, no od 18. storočia už iba výnimočne vedľa moderných všeobecných konaniach, pretože bolo obvyklé, že aj v najnovšej dobe sa uhorské súdne

procesy vyznačovali slávnymi protestmi, protirečeniami, názorovými rozdielmi, odvolávaním a menovaním a inými konaniami. V druhej polovici 18. storočia, pri riešení sporu medzi procesnými stránkami podľa všeobecných zásad, sa pokúšali dosiahnuť zhodu a v neúspešných prípadoch, alebo ak stránky, neuznali výrok vynesený touto krátkou cestou a želali si súdne konanie, resp. ak bol súdny spor nejasný a zložitý, vtedy predmetnú záležitosť, písomnou formou, postúpili na riešenie súdu. Bez písomného podania nebola prípustná žaloba, zákonný protest, odpoveď a spätná odpoveď, ako aj odklad stanoveného termínu. Významným je, že nariadenie banského dozoru v Smolníku zo dňa 12. mája 1775, do určitej miery vplývalo na procesy súdneho konania, ako: po začatí súdneho sporu možno vyrúbanú pokutu deponovať, alebo na odvolacie konanie bol advokát povinný zložiť prísahu a mohol predkladať iba návrhy na základe osobitných pokynov stránky. Doručovanie žaloby sprostredkoval prísazný porotca, ktorý to vykonával obradne, ale mnohokrát bezvýsledne, pretože stránka prevzatie predbežného oznámenia zatajila, čo podmienilo nové predvolanie, niekedy aj viackrát opakované a rozsudok bol tak oddŕaľovaný. Rozsudok spravidla uverejňovali vyhláškou, iba stránkam, ktoré mali vzdialené bydlisko, doručovali. Opakované príkazy vrchnosti, o urýchlení vybavenia súdnych sporov, boli tak márne.

29.

Rozvinutý bankský priemysel v 15., 16. a 17. storočí nebol, vzhľadom k počtu domácich obyvateľov, v súlade. Zo zápisov v matrike a zo zápisníc totiž jednoznačne vyplýva, že v tejto dobe si tu nachádzalo prácu nespočetné množstvo cudzích. V najväčšom rozsahu sa tak udialo v súvislosti s epidémiou moru v rokoch 1644 a 1645, čo spôsobilo veľký úbytok domáceho obyvateľstva. Títo cudzinci tu potom ostávali natrvalo a presťahovali sa, takže koncom 17. storočia už počet miestnych baníkov a hutníkov vzrástol na únosnú mieru. Najstarší a najväčejší baníci a hámorníci, Stempel András, Klein Mihály, Klausman Jakab a Hancko Balázs, v záujme udržania správneho poriadku a za podpory ostatných, založili v roku 1683, spoločnosť, čo schválil aj miestny bankský súd v podobe poriadku pre bane a hámre. Tento poriadok zaraďuje baníkov, hámorníkov, hutníkov a uhliarov do 6. kategórií, zaväzuje ich, aby žili nábožne, mierumilovne, riadne navštevovali bohoslužby, často prijímali večeru Pánovu, božskú a svetskú vrchnosť, ako aj zamestnávateľov (Besteler) uctievali, boli usilovní, verní v práci a zdržali sa požívania pálenky. Cechmajstra volili vždy na nový rok, keď aj bankskí majstri podľa možnosti dávali darčeky. Na Turice poriadali slávnostné zasadanie a tance (Berg Reyen). Udeľovanie trestov zväčša prislúchalo súdu, pričom bolo stanovené, že tieto predstavovali peňažné pokuty a určité množstvá vína, napr. ak sa niekto nezúčastnil pohrebu, najmä vo sviatok alebo v nedeľu, musel za trest zložiť pol holby vína (egy messzely). Prevádzka hámrov začínala v pondelok a výplata musela byť v sobotu, najneskôr v nedeľu po svätej omši. Ak v železiarni došlo k nehode, robotníci okolitých železiární, boli povinní poskytnúť pomoc. Odmietnuť pomôcť bolo možné iba nečlenom spoločenstva (bratstva), aj to iba vtedy, ak vopred nezaplatili spoločenstvu holbu vína. Hámorníci v jeseni sľubujú majiteľovi, že v práci povinne zotrávajú aj budúcu jar, načo pripijú aj oldomáš. Miestny robotník má prednosť pred cudzími, ktorí pred nástupom do práce musia spoločenstvu zložiť holbu vína. Pri vstupe do spoločenstva bolo potrebné zaplatiť príspevok závislý od postavenia: mládenci (Stübbereiter)... ¼ toliara, kurič (Heitzer) a dozorca (Zuwarter) ... ½ toliara, hámorník (Hammerschmied) a hutník (Eisenblöser) ... 1 toliar.

Z vybraných príspevkov kupovali pre cirkev 4 fonty vosku. Zaužívanou mierou železnej rudy bola deväť kubíková debna, ktorej rozmery overoval banský majster a cechmajster v období, keď hámre pre zimu nepracovali. Povinnosťou baníka bolo dozeráť aj na to, aby na majetku jeho zamestnávateľa niekto protiprávne nepracoval a aby mu baňu nezabral. Tento poriadok pre bane a hámre, ktorý okrem úvodu a záveru tvorí 31 článkov, v roku 1778 znovu potvrdili a to aj pre robotníkov v železiarňach a platí tak aj v najnovšej dobe a to i vtedy, keď po ukončení prevádzky miestnych železiarní, si dobsínski robotníci hľadali prácu inde. Je zaujímavé, že na základe tohto poriadku pre bane a hámre, bol pre mladých hámorníkov vydaný predpis, ktorý podrobne upravoval konanie vianočných a turíčných zábav.

Jeden výtlačok tohto poriadku zo dňa 13. apríla 1778, opatrený dôveryhodnou pečiatkou a s vlastnoručnými podpismi banského majstra Gömöry Simon, sudcu Heutschy Sámuel a zapisovateľa Schablik György, som našiel u nedávno zomretého cechmajstra Gömöry András –a, ktorý mi zároveň ochotne daroval aj medenú reliéfovú cechovú tabuľku s letopočtom 1683.

30.

Baníci, v spoločenstve (Bratstve), založenom v roku 1683, neostali dlho, keďže v roku 1743 vstúpili do spoločenstva, založeného pre banských robotníkov schvartzenbergských, gapelských a iných baní pod záštitou Lányi János –a. Toto spoločenstvo potvrdil banský súd 10. februára 1743 a jeho stanovy, zhrnuté do 17. článkov, platia dodnes. Stanovy usmerňujú účtovanie a kontrolu, ďalej sa v stanovách nariaďuje, že vždy v pondelok ráno sa musí na bohoslužbe zúčastniť každá baňa, v opačnom prípade bude potrestaná pokutou vo výške 14 denárov a práca sa povinne musí pod vedením dôveryhodného dozorca začať v pondelok o 3. hodine popoludní, pričom trest za neposlúchnutie bol 12 denárov. Týždenná pracovná doba bola rozdelená na 10 častí (Schicht – zmena) a jedna zmena trvala 4 ½ hodín, resp. čas za ktorý vyvítali dva vývrty. Stanovy, každoročne na Vianoce a na tretí Turíčný sviatok poobede a bohoslužbe, na verejnom zhromaždení, na ktorom bola povinná účasť všetkých baníkov, boli prečítané a prejednané. Prípadnú bezbožnosť a ľahkomyselnosť (Leichtfertigkeit) trestá cechmajster (Brüdervater) a previnilci, za trest, musia zložiť 2 pinty vína a ak by odporovali možno ich potrestať 20. údermi palicou (vom Pritschmeister).

Mestský banský súd, svojím rozhodnutím zo dňa 2. apríla 1772, uvedené nariadenia upravil tak, že týždenná pracovná doba začínala na obed v pondelok, trvala až do poludnia v sobotu a bola rozdelená na 10 častí – zmeny, pričom jedna trvala 6 hodín. Týždenný zárobok banského dozorca bol stanovený na 1 forint a 98 denárov, u staršieho baníka 1 forint a 59 denárov a beháč (Hundstösser – vozič) bol odmeňovaný podľa množstva odvedenej práce. Trest, za prípadné zanedbanie či zameškanie, bol stanovený vo výške polovičného týždenného zárobku. Ďalej, v zmysle rozhodnutia, bolo možné vždy zadržať jednomesačný zárobok.

Stanovy, vydané v roku 1743, ako aj rozhodnutie z roku 1772 prijali hneď spoločenstvá schwatzenbergsko-gapelské, michlovske a neuwegske, ostatné bane sa pridávali neskôr. Rožňavský substitučný banský úrad vydal v roku 1804 spoločenský poriadok baníkov (Heuer Bruderschaftsordnung), ktorý usmerňoval účtovanie, kontrolu peňažného hospodárenia, výšku peňažných pokút a členských príspevkov. V roku 1859 bola založená dobsínska banská pokladnica (dobsinai bányász társláda) v súvislosti s baníckym

spoločenstvom (Heuer Brüderschaft), ktorá tieto usmernenia vzťahla na svoje podmienky a tieto platia skoro bez zmeny doteraz.

Uhliari, zo spoločenstva z roku 1683, kde boli zaradení na posledné miesto, taktiež vystúpili a prešli do cechu, ktorého stanovy schválila mestská rada v roku 1808. Tento, v podstate, existuje doteraz.

Na určitých miestach sa v texte udávajú sumy výdajov, príjmov a nákupných cien, a tak nebude zbytočné, tu uviesť, že peniaze v minulosti boli v obehu dôležité, avšak mali iba nepatrnú hodnotu. Vyplýva to najmä zo zmien hodnoty mzdy banských robotníkov. Napr. týždenná mzda banského dozorca bola v roku 1728...2 forinty, v roku 1730...2 forinty 24 denárov, v roku 1750...2 forinty 46 denárov, v roku 1770...1 forint 98 denárov, v roku 1787...4 forinty, v roku 1805... 4 forinty 30 grajciarov, v roku 1835.... 4 forinty 50 grajciarov, v roku 1846...6 forintov, v roku 1867.... 7 forintov 50 grajciarov; baník mal týždennú mzdu v roku 1727... 1 forint 59 denárov – 1 forint 11 denárov, v roku 1750...1 forint 59 denárov – 1 forint 47 denárov, v roku 1770...1 forint 71 denárov – 1 forint 48 denárov, v roku 1805....3 forinty 30 grajciarov – 3 forinty 15 grajciarov, v roku 1835....3 forinty 75 grajciarov – 3 forinty 25 grajciarov, v roku 1846... okolo 4forintov 25 grajciarov a v roku 1867... 5 forintov.

Denný zárobok v roku 1727 a v roku 1730 bol okolo 24. denárov.

Haak Márton, ktorý bol správcom u pani Szmrecsányi _ovej rod. Benigni Judith a neskôr zapisovateľom banského súdu, mal okolo roku 1760 ročný plat 100 až 130 forintov.

Kúpne ceny boli nasledovné: košiar (Füllfass) v roku 1728 a okolo roku 1750....3 denáre, kanva v rovnakej dobe...9 denárov, doska (Gestäng) s dopravou do bane 14 – 15 denárov, ale v roku 1770....18 denárov a rýľ (Kratze) v roku 1728 24 denárov a v roku 1770 už 30 denárov.

Už som uviedol, že v 18. storočí, 1 fund železa stál 4 – 7 denárov a 1 fund ocele 30 denárov (*pozn.: 1 banský fund = 0,599 kg*). Záverom poznamenávam, že čím viacej prenikáme do minulosti, tým viac ju vidíme cennejšou a peniaze sú menej hodnotné, ako všetko ostatné. Je potrebné mať na zreteli aj to, že starcom neboli známe poplatky a že vtedajšie, i keď nepatrné záťaž neboli na jednotlivcoch, ale na meste, ktoré z výnosov bolo schopné platiť za občanov a ako zápisy v kronike z roku 1730 dokazujú, aj to robilo.

Nemožno poprieť, že všetky tieto okolnosti, mali na dobšinské baníctvo veľký a kladný vplyv.

31.

Už dávno poznanou skutočnosťou je, že práca v baniach a železiarňach je nielen nebezpečná, ale aj zdraviu škodlivá. Na viac, ak robotník zostarne, prípadne ho postihne nehoda, alebo ak aj vdovy a siroty robotníkov nemajú pomoc a podporu, stávajú sa všetci obeťou biedy. Uvedené bolo aj v Dobšinej dôvodom založenia tzv. bratskej pokladnice.

Už aj poriadok pre bane a hámre z roku 1683 v článku 11 nariaďuje, že „každý baník, hámorník, uhliar (mimo mládencov a detí), musí mesačne platiť do spoločnej pokladnice 12 denárov, ktoré peniaze sa potom použijú na pomoc bratom postihnutých nehodou pri práci a v prípade pohrebu na jeho dôstojný priebeh“.

V zmysle, článkov 10 a 12 stanov z roku 1743, je každý baník a vozač povinný každý týždeň vložiť do spoločnej pokladnice 1 ½ denára, ostatní banskí robotníci 1 denár, ktoré peniaze budú potom použité na podporu robotníkov postihnutých úrazom pri práci v bani.

Banícky spoločenský poriadok z roku 1804 ponechal bez zmeny dovtedajšie príspevky, nariadil vykonávať účtovanie príjmov a výdavkov podľa platných predpisov, ako aj ich zodpovednú kontrolu, na viac stanovil aj výšku podpory nasledovne: starším baníkom 6 grajciarov denne, mladším 3 grajciare počas doby trvania nemoci a k tomu potrebné lieky bezplatne.

Podľa pravidiel pre uhliarov z roku 1808 bolo povinné za každý forint výplaty vložiť do spoločnej pokladnice 1 denár alebo $\frac{1}{2}$ grajciara a to pri platení nájomného. Z vyzbieraných peňazí, sa pre majstra, ktorý mal úraz v práci bez vlastného zavinenia, vyplatili 2 forinty na týždeň, mládencom 1 forint 50 grajciarov, drevorubačom 1 forint a učňom 60 grajciarov na týždeň počas doby práceneschopnosti. Okrem toho, majú nárok na čiastočne hrazené lekárske ošetrovanie a lieky zdarma. V prípade úmrtia sa pozostalým poukázal na pohrebné výdavky najprv 2 a neskôr 4 forinty a ak majstrovi napadne divá zver kravu, alebo sa stane obeťou inej nehody, bude mu zo spoločnej pokladnice vyplatená polovica jej nákupnej ceny.

Na prvý pohľad, je zrejmé, že pri týchto bratských pokladniciach, výška príjmov uhradených jednotlivcami a časté nároky, vyplývajúce z výhod, nie sú pomerné, takže tieto ustanovizne, zvlášť pri neúnosnom hospodárení, nemôžu byť dlhodobo udržateľné. Mnohé z nich boli často bez financií a svoj účel tak nenaplnovali.

Uvedený stav bol podnetom pre hlavného banského dozorcú miestnych baní kniežaťa Coburga Gotha Dobay Vilmos –a, ktorý v súčinnosti a za výdatnej pomoci ostatných, v roku 1859 novú spoločnú bratskú pokladnicu. Táto, pod jeho zaslúžilým vedením, nasledujúcich 20 rokov tak výnosne hospodárila, že „bol to zázrak a mohlo to byť príkladom toho, ako sa dá z kvapiek vytvoriť more“. V roku 1872 došlo k čiastočnej zmene stanov i mesačných vkladov jednotlivých členov a to: 90 grajciarov (predtým 36 na osobu), 60 grajciarov (24 grajciarov), 45 grajciarov (18 grajciarov) a 15 grajciarov (6 grajciarov). Predstaviteľom tejto inštitúcie bol vedúci a 12 členná volená rada, funkčnosť ďalej zabezpečoval pokladník, kontrolór a zapisovateľ. Z vložených príspevkov $\frac{1}{3}$ tvorila istinu a $\frac{2}{3}$ spolu s príjmom z úroku boli určené na penzie a podpory.

Aký dobročinný význam mala, táto inštitúcia pre banícke obyvateľstvo Dobšinej, dokazujú sumy podpôr vyplatené v roku 1778:

1. podpory: 45, 30, 22 $\frac{1}{2}$, a 7 grajciarov nemocenské na smenu (Kranken-Schichten)
2 forinty, 1 forint 33 grajciarov, 1 forint 23 grajciarov podpory na týždeň
12 forintov, 8 forintov, 6 forintov a 3 forinty ako príspevkov na pohrebné
výdaje
spolu 2287 forintov a 81 grajciarov

2. dôchodky: mesačne vyplácané položky pre – muži 6, 5, 4 forinty, vdovy 3 a 1 forint
siroty 3 a 1 forint
spolu bolo vyplatené 3383 forintov a 50 grajciarov

V roku 1878 mala bratská pokladnica 1035 členov, príjmy 5912 forintov a 68 grajciarov a keď aj v zmysle vyššie uvedeného vyplatila 5671 forintov a 31 grajciarov, jej základný kapitál vzrástol o 3 225 forintov a 46 grajciarov.

Základný kapitál pokladnice v jednotlivých rokoch bol:

1863..... 8051 forintov 80 $\frac{1}{2}$ grajciarov
1869.....29028 forintov 93 grajciarov

1873.....42468 forintov 20 grajciarov

1878.....61505 forintov 03 grajciarov

Tieto údaje vypovedajú o tom, že Dobay Vilmos mal veľkú zásluhu na existencii tejto ustanovizne.

32.

V tejto štúdií odkazujem aj na viaceré také dokumenty, v ktorých sa vyskytuje viac zastaraných odborných výrazov a dobšinských nárečových pomenovaní. Keďže považujem za účelné, aby týmto, podľa mňa dôležitým dokumentom porozumel aj ten, kto neovláda banickú terminológiu a nepozná dobšinské nárečové výrazy, tak v abecednom poriadku uvádzam zoznam nárečových, banických, dnes už väčšinou zastaraných výrazov. Tento zoznam môže pomôcť pri objasňovaní obsahu pôvodných dokladov a príloh, prípadne podrobnejšie ozrejmi niektoré banické obyčaje.

Ablegen – prepustiť z práce

Anlegen – prijať do práce

Anlassen – začať prevádzku bane, sprevádzkovať železiareň

Auffordern – požiadať, žiadať o príspevok na prevádzku bane

Aufrichtig – poctivý, statočný, svedomitý

Aufwarten – obsluhovať

Ausfahren – vyjsť (vyfárať) z bane predovšetkým po skončení pracovnej doby

Ausstecken – vytýčiť, zamerať a bankskými medzníkmi opatriť banké pole

Beneben (neben) – pri

Belegen – prevziať baňu do prevádzky

Berg – baňa

Bergeisen – kladivo (nástroj)

Bescheidenheit – nábožnosť, krotkosť (skromnosť pred Bohom)

Besteller – vlastník (majiteľ) bane alebo železiarne

Blaufeuer – hámor, slovenská pec

Bevoraus – zvláštny, neobyčajný

Burggraf – „panský“ riaditeľ, ktorý v mene zemepána vládne aj poddaným

Csakan – čakán (ostrý, úzky nástroj klinovitého tvaru)

Einfahren – vojsť do bane, začať pracovnú zmenu

Eisenblöser – hutník, hutnícky majster, lejár

Eisenstein – železná ruda

Flecken – horská lúka

Friedwald – „zakázaný“ les (z lesa nemožno získavať drevo)

Frischfeuer – žeraviaca pec v ktorej sa liate železo znova roztopí a získaný železný výtazok sa vykúvacím kladivom ďalej spracováva čím sa upraví jeho vlastnosti (v Dobšinej to bol od roku 1750 zvyčajný spôsob úpravy)

Fristen – odkladať (výkon bankského práva vykonávať iba nepatrnou činnosťou)

Füllfass – kôš upletený z vrbového alebo lieskového prútia, do ktorého sa motykou naberá ruda alebo hlušina určená na odvoz

Gang – žila (je uložená v okolitej hornine a obsahuje rudnú surovinu) alebo aj vrstva

smerujúca k rudnému ložisku

Gefärtl – malá žila

Gestäng – drevená doska uložená ako koľajnica na počve, po ktorej sa chodilo,
slúžila jednak ako zábrana proti vlhkosti a zľahčovala dopravu fúrikom
alebo uhorským vozíkom

Gerechtigkeit – poplatok, ktorý napr. bolo treba zaplatiť pri začatí prieskumu

Gewältigen – znovu otvoriť (zmáhať) zavalenú štôľňu alebo preraziť skalné bralo

Gräulich – škaredý

Grot – vrchol kopca, horský hrebeň

Háh (Haue) – ručné náradie (motyka jednostranne klinovitého tvaru)

Halde – odval, miesto kde sa ukladala vydobytá hlušina

Hammer – hámor a slovenská pec neskôr nazývané ako Blaufeuer na rozdiel od
Frischfeuer – žeraviaca skujňovacia pec, Streckhammer – vykúvací
hámor a Klapperhammer – klepací hámor

Handlung – železiareň, spravidla pec a k nej patriaci hámor

Handfäustel – ručné náradie kladivo a klin

Hartnäckigkeit – tvrdohlavosť, neústupnosť, tvrdohlavá zlomyseľnosť

Herkegen – naproti tomu

Heitzer – kurič, pomocník kováča, ktorý sa stará o pec

Hübelchen – kopček (zdrobnelina)

Hüle: debňa (stará miera na železnú rudu, neskôr korba voza ohraničená doskami)

Hund – vozík, banský dopravný prostriedok

Hutman – banský dozorca

Insel – loj

Jedweden (jeden) – každý

Jenthalben – z inej strany

Ilman (Alme) – brest

Keilhau, Hah – motyka podobná čakanu zahrotená jednostranne

Kop – kanvica

Kratze – motyka srdcovitého tvaru („graca“)

Kühr – pracovná skupina (osádka), práca v bani sa vykonávala striedavo, kým jedna
skupina oddychovala, druhá pracovala

Latze (Lotz, Latte) – lata

Land – orná pôda

Leiche – pohreb

Leykauf – oldomáš (prípitok pri každom právnom úkone napr. pri kúpe, predaji alebo
pracovnej dohode)

Leiten – lesnatá stráň, les

Licht – sviečka

Lichtzieherin – výrobkyňa sviečok (za odmenu vyrobila z prineseného loja vopred
dohodnutý počet sviečok)

Leech – síra, sírnatá meď

Leuchtschirbl – kahanec

Mass – maša (železiareň kde sa zo železnej rudy vyrába surové železivo, ktoré sa

d'alej spracováva v hámri alebo v žeraviacej peci)
Muthen – požiadať o baňu
Muthung – dar vzťahujúci sa na baňu (darovacia listina)
Neuhau (Neihah) – obec Rejdová
Opfer – obeta (darovanie peňažnej sumy alebo cennosti cirkvi resp. bohoslužba, pri ktorej bola obeta odovzdaná)
Obwendig, Obvetter – nad, viac ako, povyše, mimo toho
Pahr (Poar) – fúrik
Poarer (Bohrer) – vrták (železná tyč kruhového prierezu s oceľovým hrotom na jednom konci)
Ping – jamová prehĺbenina na povrchu, ktorá vznikla prieskumom zrudnenia do hĺbky niekoľkých metrov
Pfundtze (Leuchschirbl) – kahanec
Pritschen – palicovať, udierať
Putzka – veľké (ťažké) kladivo
Predig – hlavná (veľká) bohoslužba
Rabisch, Robusch (Kerbholz) – rováš (palička, na ktorú sa zárezom zaznamenáva prebraté množstvo rudy)
Rauf (Herauf) – hore, nahor
Raumnadel – škrabka (hrubý drôt používaný na odstraňovanie úlomkov z vývrtu)
Redel (Riegel) – vrchol kopca, z ktorého vybieha viac horských chrbtov
Résch (rösche) – strmý
Reyen (Reigen) – tanec, zábava
Runter (herunter) – dolu, nadol
Röste – pražiaca pec
Schacht – zvislé banské dielo, šachta
Schänden – haniť, hrešiť
Schicht – pracovná zmena
Schwärtling (Schwarte) – širšia doska, ktorá má na jednej strane prírodné zaoblenie z pôvodného kmeňa
Schepper – čerpadlo
Scheib – kotúč, vrstva
Seuffen – údolie (terénna depresia spôsobená činnosťou vody)
Spirung (Spur) – náznak (stopa, ktorá poukazuje na blízkosť rudnej žily)
Steht (Stätte) – miesto po milieri na pálenie dreveného uhlia
Stollen – vodorovné banské dielo (štôlna)
Stollwäntl – prekop (bočná chodba zo štôlne)
Streckhammer – vykúvací hámor (železiareň, kde sa rozdrobujú tyče kujného železa)
Streichen – vrstva horniny, ktorá smeruje k rudnej žile
Stübbereiter – učeň (mládenec) podriadený hámorníkovi alebo hutníkovi, ktorý sa stará o spáľňu (Stube bereiten) a obsluhuje, neskôr „Kohlmesser“
Stufe – kus čistej rudy
Spressl – trstina obalená cestom zmiešaným s pušným prachom používaná ako zápalná šnúra

Thäl (Thal) – údolie, dolina

Tedig – zvada, krik, spor

Urlaub – zastavenie banskej alebo hutníckej činnosti a s tým spojené prepúšťanie z práce

Ueberschar – priestor medzi dvomi baňami (banskými poľami)

Verlegen – opustené, zničené, spustnuté banské pole alebo baňa a preto je znovu voľná na ďalšie možné požiadanie

Zeche – podzemný banský priestor

Zuschlag – prísada (na podporenie tavenia ťažko tavitelných rúd sa pridávala ľahko tavitelná ruda, troska, vápno a pod.) používaná aj na odstraňovanie síry a iných nežiaducich prímiesí

Zuwarter – dozorca, pomocník hutníka, ktorý sa stará o pec

Zange – železný výťazok (železná huba) získaný napr. zo slovenskej pece vytavením rudy, ktorý sa ďalej spracováva kovaním

Pre úplnosť, uvádzame ďalej dodatky v pôvodnom znení.

Skratky:

bk. banská kniha

jkv. zápisnice mestskej rady

ea. matrika sobášov

Košice, január 2024

Preklad a poznámky Ing. Mikuláš Rozložník

Záverom pre úplnosť a predstavu o pôvodnom vyhotovení publikácie uvádzame

prílohy v pôvodnom znení:

Okmányok.

1.

Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris noticiam presentium habituris. Conuentus Ecclesie Monasterij Beati Johannis Baptiste de Juzow Salutem in omnium salutis largitore super facto quarundam vrburarum ferri fodinarum, in monte inter fluuios dobsijnapathaka et Gjevlnewzyze existen habitarum nec non quarundam Gasarum seu domorum que vulgariter hamor dicuntur in eodem fluuio Gewluecz situarum et existentium excepto solum monte Ozemberk vocato inter dictos fluuios existene fieri et oriri possunt. . . Anno dom. Millesimo Quadringentesimo octauo.

(Ulászló királynak 1507-ben kelt Verbőczy István, Ellyevölgyi és másoknak szóló kiküldetési leveléből.)

2.

Comes Ladislaus de palocz Judex curie Serenissimi principis domini Mathie dei gracia Regis Hungarie Dalmacie Croac. etc. Nobilibus viris Comiti et vicecomiti et Iudicibus nobilium Comitatus Gemeriensis debitam reverenciam cum honore. Dicitur nobis quomodo circa festum nativitatís domini proxime praeteritum Magnificus Georgius Bebek de pelsewez et paulus filius Emerici wajwode de Wamos . . . Mathie Huszt in opido Elsva comoranti Brewer Judicis possessionis Alsosaijo et Simonis filii Eiusdem . . . homines et Jobagiones . . . in possessione Dobsijna comoranti super fodinis cupri eorundem experencium (tudniillik: dominae Eleuc relicte condam andreaede Chytack nec non ladislai Johannis detrici Nicolai pauli et Michaelis filiorum eiusdem) intra veras metas dicte possessionis ipsorum dobsijua in Comitatu Gómöricusi existente laborantes diversis minis tribulationibusque et oppressionibus sepe sepius captivare et captos in vinculis conservandos quendam locum cusionis ferri Gywrghsteller hamora vocati in fluuio Geluecz similiter

intra veras metas sepedite possessionis dobsijna in Jam dicto Comitatu Gömörien adjacentis habitum . . . preter omnem viam Juris occupassent . . . Datum Bude feria quinta proxima ante festum Beate Margarete virginis Anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto . . .

(Drencheni Miklós gömöri alispánnak Palóczy Lászlóhoz küldött jelentéséből 1466.)

3.

Mathias dei gracia Rex Hungarie Bohemie etc. Fidelibus nostris capitulo ecclesie Agrieusis salutem et gratiam. Noueritis . . . dicti possessionis dobsijna ibidem fodinas cupri ipsius actoris (tudnüllik : Joannis de Chetlnek) quas nunc circumspecti andresmal civis de Jglo et Nikel Czemerman in eadem dobsijna commorantes ex annuencia dicti actoris colerent et laborarent pro se indebite et preter omnem viam Juris occupari fecisset (t. i. Georgius Bebek de pelsewcz) occupatasque teneret etiam de praesenti In quibus eidem actori quingentorum florenorum auri dampna intulisset. . . Datum Bude predicto tertio die Quinti decimi diei prenotati Anno domini Millesimo quadringentesimo Septuagesimo quinto.

(Mátyás királynak 1475-ben kelt kiküldő levele az egri káptalanhoz.)

4.

. . . Serenissimo principi domino Mathie dei Gracia Regi Hungarie Bohemie etc. domino duo ipsorum Gracioso. Capitulum Ecclesie Budensis orationum suffragia deuotarum nostra Nouerit Serenitas nos literas . . . Magistro Michaeli de Mikla homine vestro Regio de curia vestra Regia per nos . . . Magistrum Laurentium de Themeswar socium . . . duximus destinandum Tandem iidem exinde ad nos reversi nobis conformiter retulerunt Quod ipsi vigesimo die festi Beati Jakobi apostoli proxima preteriti ad facies dicte possessionis consequenterque Montium inter dictos fluuios dobsijna pathaka et Gewlneczwise adjacencium ac fodinarum cupri contenciosarum accedendi . . . exiissent ad quendam montem a plaga aquilonali dicte possessionis dobsijna inter dictos fluuios dobsijna pathaka et Gewlneczwise adjacentis in quo varie alie monticulorum elevaciones et ferri fodine tam in sumptitate quam in latere copiose extitissent quem quidem montem ipse procurator (tudnüllik : Demetrius literatus de kozar) ejusdem domini comitis (t. i. Emerici de

Zapolya) Montem Czemberk appellasset, vnde . . . ad plagam occidentalem in decliuitate eiusdem montis quasi per spacium quarte partis vnus Miliaris procedendo in extremitate eiusdem montis peruenissent ad pretactas fodinas cupri contenciosas in quodam planicie infra summitatem Montium similiter inter dictos fluuios dobsijnathaka et Gewhneezwize adiacencium existentium quas ipse procurator eiusdem domini Comitis similiter ad predictum montem quem videlicet ipse Montem Czemberk appellasset pertinere et monte in eodem existere asseruisset, Demum altero die . . . uenissent ad alium Montem similiter in plaga aquilonalij pretacte possessionis dobsjna consimiliter inter dictos fluuios . . . adiacentem quem procurator¹⁾ annotati Johannis de Chethnek Montem Czemberk et nullum alium montem inibi illo nomine appellari allegasset in cuius Latere varie fodine antiquitus culte apperuisent fodinas tamen cupri pretactas pro ut ipsi visu considerare et a cultoribus fodinarum ipsarum et Magistris Gazarum vulgo hamor dictarum intelligere potuissent non in monte Czemberk sed intra metas annotate possessionis dobsjna existere fide conspexissent propter montium saxosam tortuositatem et viarum difficultatem reambulare non valuissent fodinas in longitudine et ex latitudine ad vnum milliare extendere existimassent Datum decimo die Reuisionis Reambulacionis et estimacionis autedictorum anno domini Millesimo quadriungentesimo septuagesimo sexto. . . .

(Ulaszkó királynak 1507-ben kelt kiküldött leveléből.)

5.

Piltz Gáspár 1584-ig dobsjnai felkésznök 1585-ben írt és Klesch Dániel által Wittenbergában 1671-ben Ilaken János nyomdájából kiadott művéből:

§. 1. Oppidum Topsischa situm est . . . tribus plus minus miliaribus ab ipso Carpatho versus meridiem disiuncto, nobilioris ferri, elalybis scilicet fodinis et officinis non incelebre . . .

§. 2. . . . immissis plagariis, qui operarios metallicos, lignatores, carbonarios abducerent, in eas oppidum coniecit angustias ut minus crebris ad tributum Turcis pendendum ad egerint.

6.

A kishonti (gömöri, murányi) ág. cv. esperesség (fraternitas) jegyzőkönyvéből. (Protocollo Romanovianum)

¹⁾ T. i. paulus de pelau.

a) A dobsinai ev. egyház jövedelmének 1622-ben Pezzelisu Zsigmond által eszközölt összeírásából:

ASSIGNATIO UNIVERSORUM. PAROCHIAE, DOPSCHENSIS. PROVENTUUM. PER ME, SIGISMUNDUM PEZELIUM NISSENUM Silesium, Senem Septuagenarium, indegneq agentem ejusdem Ecclesiae 36 annis Pastorem, in usum meorum successorum reposita.

PROVENTUS PAROCHIAE
DOPSCHENSIS.

I De decimis

— — — — —

II De accidentijs.

— — — — — Illorum accidentium omnium Calybs est optimum: singulis enim septimanis unum lamem calybeum ex quolibet malleo Calybeo, si vel uno vel altero duntaxat die laboraverint, pondere $\frac{1}{16}$ Centenarij dare fabri obliguntur, hac ratione, ut Pastor Ecclesia illis pro labore aut fatigijs mittat in duabus septimanis pintam Cerevisiae.

Additio notatu digna.

Si contigerit, ut duae vel tres in uno malleo constructae fuerint officinae, tunc ex qualibet detur lamem Calybeum Pastori juxta antiquorum Regulam germanicam:

Wan man mehr als für einen feuer schmiedet, in einem hammer, so gebietet von einem Jedem feuer dem Pfärberr ein Riegel Stoll.

Factum est circa annum Christi 1612, quod Polonus quidam Nicolaus nomine coluerit duos malleos: in uno (ut in copia Calybem cadere potuisset) secundam struxit officinam, et non nisi unum duntaxat ut antea mihi exhibere voluit lamem. Ego vero non contentus cum ipso coram Jure litigans jus optinui, vivis et fide dignis Testibus quorum nomina (piae memoriae) fuerint Tins Paul, Christof Schosz, quibus se sponte adjunxit Leonhardus Andreae, qui fassus est in patris sui Malleo fuisse Anno Christi 1560, vel circiter tres officinas, et ex eodem Pastori cessisse singulis septimanis tria lamina: insuper apperuit, cum supra nominatis fabris senio confectis, adhuc tum temporis fuisse quinq malleos, et in tribus eorum singulis, duas officinas, inde factum est, Ecclesiae Pastorem una quaq septimana ex sex malleis undecim lamina calybea accepisse. Hanc assignaveram additionem, ne successoribus meis, si ipsorum temporibus plures erigerentur officinae in uno malleo, de hoc accidente aliquid defalcari pos-

set, sicuti plurimi exoptavissent, me lites movente cum supra dicto Polono.

— — — — —
— — — — —

Deo triuno sit laus et gloria Amen Anno 1622.

(Pagina : 309—310.)

7.

A dobs. ág. evang. egyház 1637-ben eszközölt megvizsgálásának jegyzőkönyvéből:

DOBSCHENSIS Ecclesie in visitatione visa Ao 1637. die 9. Febr. clarissimo viro Michaeli Laebano — sarco pastore patricio existente. almae Fraternalitatis consen. dignisso. Judice vero Simone Vasserbauchio; Aeditao Michaeli Wojtko, in qua actiones transactae et causae oblatae discussae hoc ordine et modo:

—
— — — — —

3. De Ecclesiasticis redditibus inquisitione facta, Consignatione Agror. et Prator. nec non Officinar. Metallicar. Proventum specificator Series est exhibita uti sequitur.

— — — — —
— — — — —

4. Alia accidentia templi Dopschen. Von jedem Eisen Hammer kombt Järlich zur Kirchen — 2 fl. Jezund siud 7 — Hammer facit 14 fl.

It. Ein Eysen Hammer auff Auder benachbarten Hattert, so von der Dobscher Hattert Eisen Stein führet, gibt 1 fl. jezt seindt solche Hämmer Dreye — facit 3 fl.

NB. Item Auss einem jeden Stahlhammer kombt zur Kirchen von einem jeden Centner Stahl ein Heller.

— — — — —
— — — — —

It. Es seind auch Spatbergwerk zur Kirchen gehörig, wer derselben gebrauch will ist schuldig zur Kirchen das gebür zu erlegn.

— — — — —
— — — — —

b) Rectoris scholae salarium.

— — — — —
— — — — —

2. Ex officinis ferreis singulis septim. Unam ferri portionem.

ex Chalybeis conflatoris, Mass vocatis 50 d. quotiescumq. agitat, et materia cruda Chalybis conflatur.

— — — — —
— — — — —

(Pag. 731 et 733.)

8.

g) Testamentum Mariassinum.

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis Amen. Dobschinán negyven öt helyes jobbágy volt az török rablása előtt, kiknek némelyike és nagyobb része esztendeig tíz-tíz pénzt ad, egynehánya tizenkét két pénzt, egy nehánya nyolczad fél pénzt, némelyik csak ötöt, még most is vagyon pusztá mint egy nyolczig.

Ugyan Dobschinán egy malom, attól adnak az árváim részére hat forintot.

Tiness Pálnak vagyon egy massája, attól jön esztendeig négy forint.

Peress Haneszuak vagyon aczél hámora, kitől fizetnek négy forintot.

Az Szöcs aczélhámorától jön négy forint.

Blesz Csiskó vashámorától az fele adó esztendőként-cz részre hat forint huszonöt pénz.

Jesztel Stephan vashámorától fele adó esztendőként 12 forint 52 pénz.

Dániel vashámorátúl esztendőként fizetnek fele adót 6 forintot 25 pénzt.

Jesztel Michel vashámorátúl fizetnek fél adót hat forintot 25 pénzt.

A mely hámort Grosz Mikel bírta, attól fele adó járna 12 forint 50 pénz. Irattattam Csepán falusi házamban 26. Januarij Anno 1592. Georg Csinnai Ord. V. Comes mp. (L. S.) Christophor Soldos de Kunig mp. (L. S.) Andreas Töke de cséparfalva mp. (L. S.) Andreas Karitányi mp. (L. S.) Nicolaus Karitányi mp. (L. S.) Korom György mp. (L. S.) Goram nobis Sigismundo Keczer mp. (L. S.) Joannes Kendy Junior mp. (L. S.) Franciscus Mariassj mp. (L. S.) Nicolaus Monokj mp. (L. S.)

Collatum cum Originali per Legale Testimonium mp.

(A cserneki dominium által Dobsina városa ellen 1770-ben indított perre vonatkozó, a dobsinai levéltárban lévő perkönyvből.)

9.

A dobsinai városi tanács jegyzőkönyvéből.

Ezen jegyzőkönyv reánk maradt része czímlap nélküli folytatás, mely 1595-től kezdődik és jölehet egyidejűleg »bányakönyv« (lásd alább) is volt, a bányászatra vonatkozó adatokban mégis igen gazdag. Így pl.

at 1632. pünkösd kedden »vagyis Juni 6-án« az érdemes, igen böles és körültekintő bíró elé lépett Uliana Benedek baje-

lentvén, hogy gölniczvölgyi hámorát összesen 650 frtért eladta Krentzer Dánielnek, mely adásvétel az érdemes bíróság előtti áldomással lett megerősítve.

b) 1628. jan. 16-án megveszi Stempel György testvéreinek kohó-, hámor- és bányákbeli örökrészét.

c) 1629. február 23-án elismeri Franz Gergely, hogy gölniczbányai lakos ifj. Stark Jánosnak 56 mázsa aczállal tartozik, kötelezvén hogy magát ezen aczél mennyiséget következő részletekben adja meg: nach dem Faschang vierzehnen Tag sol ich ihm geben Centner 12 vnd abermal nach 14 Centner 12 vnd so fort an bisz die Summa gezahlet wird, die letzte sol fallen auf den vierdten Sontag nach Ostern. Ezen 56 mázsát maga fogja fuvaroztatni Rozsnyóig, és »jó kohó vasból legyen az aczél!«

d) 1629. oct. 23-án Stubner Illés adása iglai lakos Kaiser Wenczelnek 326 frttal, ez okból eladja neki egész vasgyárát (seine ganze Handlung als Hamer sampt seinem ganzen zugehörung, die Masz sampt derselbigen zugehörungen, sampt allen Spattbergen so er in händen gehabt hat. Enderberg, Schoszberg, Stubners Matz Berg.) A (szóbeli) adásvétel jegyzőkönyvbe (in das Stadtbuch) iratik és arról vevő városi pecsét alatt kivonatot kap.

e) 1629. oct. 8-án. Stempel György 100 mázsa aczállal adása iglói Kaiser Wenczelnek, mely okból eladja neki egész vasgyárát (als Hamer sampt seinen Zugehörungen, die Masz sampt derselbigen zugehörungen, alle Spattbergen so er in Händen gehabt hat.)

f) 1640. dec. 18-án eladja Franz Gergely vasgyárát 600 fl és 18 mázsa aczél vételárért Szontagh Lajosnak (mass vnd hamer, mit aller zugehörung mit allen seinen Bärgeu.)

g) 1641. jan. 5-én Franz Gergely (a Tököly Zsigmond jobbagya!) osziályos testvérevel Franz Jánossal (»szent-királyi Andrássy Mathiae Unterthan!«) egyességre lép, kötelezvén magát ezen testvérenek, az átvett kohó- és aczélhámorbéli illetőség fejében, 130 frtot és 3 mázsa aczélt megadni; ha ezen egyezséget felbontaná, 200 frtot fizet büntetésül, mely összeg egészben testvére ügyvédét, Gömörvármegye táblabíráját szent-királyi Andrássy Mátyást és nejét szül. Monoki Anuát fogja illetni.

h) 1656. febr. 14-én végleges elintézését nyer a Janosik András által Lux Kristóf és Szontagh János »Hübelchen« nevű bányatelkében üzött dúló művelésből támadt viszály.

Janosik András ugyanis 1654-ben Lux Kristóf bányatelkébe hatolt; utóbbi azért panaszt emelt a bíróság előtt, mire a bányatörvény értelmében (nach Berggerechtigkeitt) két esküdt néhány hiteit érdemlő személylyel a helyszínére küldetett. kik hazaérkezve, a tanácsnak a panasz alapos voltáról jelentést tettek.

Erre Janosik András kénytelen volt Lux Kristóffal kiegyezni, és öt 7 láda (szekér, Hüle) vaskövel kárpótolni. Mindkét fél egy-egy forintért hort vett, mely a bánya járásban résztvevő személyek segítségével költetett el.

Janosik András azonban 1655-ben ezen egyezés daczára ismét Lux Kristóf bányatelkében dolgozott. A dolog ismét bíróság elé került, a bánya mester az esküdtel és néhány hitelt érdemlő emberrel ismét a helyszínére küldetett és miután ezek a panaszt ismét alaposnak találták: Janosik András bilincsekben — — — lakolt.

A szigorú büntetés az erőszakoskodó Janosik Andrást felbőszítette, ki aztán földes urához »szaladt«, a bírót még azzal is — hamisan — vádolván: hogy az ő — Janosik András — bányatelkéből 4 ölet elvett és Szontagh Jánosnak által adatott. Erre a földesurak 1656. febr. 14-ik napjára határidőt tűztek, mely határnapon a helyszínén megjelent kastélybírák (Török István, Pirnig Jakab, Brujnik Dániel és Szücs Menyhért) rendes ítélőszéket tartottak, a dolgot kinyomozták és a vád alaptalan voltáról meggyőződván, következő ítéletet hoztak: Janosik András az 1654. 1655. 1656-ban volt városi bírákat a kastélybírák előtt nyilvánosan megkövetni (mit Handt vndt Mundt abbitien) köteles, ha pedig még egyszer Lux Kristóf bányatelkébe lábát tenni, abból egy követ kiszedni vagy az ekkép elintézett ügyet felelelvitoni merészelve, 24 frtot fizeti büntetésül, melynek fele a földesuraságot, másik fele a városi bírót fogja illetni.

i) 1660. nov. 25-én végrendeletet alkot Lux Kristóf, mely szerint két hámorát, a hámor helyet (in der Gölnitz, welche vor dessen Palkesz Hamesens gewesen), a fűrész, a legfelsőbb Szontagh-féle hámort (beim Stollhämern) és a »Hübelchen« és más bányákat András és Pál nevű két fiának hagyományozza.

f) 1678. jan. 4-én eladja Janosik János 400 frt vételárért hámorát (oberhalb Tapschau und allen Eiseuhämmern liegend) Stempel Andrásnak.

l) 1689. april 4-én 68 frt vételáron következő bányákat vesz Szontagh Tóbiás Stempel Andrástól: Erstlich bey der grossen Zech gegen der glnitz oberhalb Milleters Hamer 2 felder eines obwendig der Zech das andre vnterhalb der Zech 1 feldt. It. auff dem Langenberg gegen der glnitz 5 Felder vnterhalb Valten Megess Flecken oberhalb den brunn Noehmahl auf dem Langenberg Neben Dangel Stempels gegen Elias Antony sein Hamer 4 Felder Item auch neben des Dangel Stempel vnterhalb auch ein Feldt mit Hl. Andreas Lux auch ein Feld mit einander.

m) 1698-ban rétegek használható területet kér Novák András »oben im Grund wo man auf die Wiesen Kombt beim Schlackhaufen an dem Gelehn.«

n) 1718. oct. 17-én szerződésre lép Lány János Dobsina városával, mely szerint évi 12 tallérért krebsseifeni vasgyárához közel fekvő városi erdőkből annyi szenet termelhet, mennyi a kohó-tüzemhez szükséges.

10.

A dobsinai bányakönyvből.

Ezen jegyzőkönyvben találjuk a dobsinai bányabíróság határozatait, az általa kiadott kutatási engedélyeket, felkérvényeket és haladékokat, valamint az előtte kötött szerződéseket. Reánk azonban csak 1697-ben kezdett folytatása maradt, de tény, hogy régebben is vezetett. (lásd fent 27.)

a) 1697-ben megjelenik Kaiser Illés bánya-polgár a bányabíróság előtt és két hámorárhoz tartozó vasbányáit a bányakönyvbe iratja. Ezen bányák a következők:

»Anno 1659. Michäel Keyser. von Jöckel Haneko ein Berg gekauft im Bingarten obwetter der Ross-Pink.

Ao 1659. Michäel Keyser, ober den gekauften Berg ober der Ross-Pink Ein Feldauffgefordert.

Item: Hat Michäel Keyser, im Bingarten, ober dem Seuffen empfangen zwey Felder.

Ao 1664. Michäel Keyser im Bingarten, unter Paul Sontag auf seinen Sohn Lorentz Keyser Ein Feld empfangen.

Ao 1666. Mich. Keyser im Bingarten, unter Iwanischens gekauft, auch auf sein Sohn Lorentz Keyser zwey Felder.

Anno 1670. Michael Keyser im Bingarten, ober Tyllangen Netens auch ein gekaufter Berg.

A. 1671. Mich. Keyser, im Bingarten, neben Daniel Gönörer hat auch zwey Felder aufgefördert.

Item: Mich. Keyser im Bingarten bey'm Ihnen neben des Stempelischen Bergs zwey Felder: beneben auch eine überschar.

Item: Mich. Keyser im Bingarten unter der Rosspink untern Weg zwey Felder.

Item: Einen von Tyllangen Neten gekauft, im Bingarten, obwetter den Hollen weg, den man den Stollen nennt.

Ao 1656. Michael Keyser, auf der Scheib zwey Felder empfangen.

Item: Mich. Keyser, auff der Scheib, in diesem Jahr ein überschar aufgefördert. neben dem Schacht.

Item: Auff dieser überschar, sol Andreas Lux sein Feld und die gedachte Überschar zugleich ausgearbeitet werden.

Ao 1664. Hat Michäel Keyser empfangen neben Tobliä Krausens zwey Felder. Nach diesem auch des Tobliä Krausens gekauft 1 Feld.

Item: nach diesem Hat Elias Keyser von seinen Schwiegervater Andreas Stempel Ein Feld gekauft.

Item: Auf den Massörtern bey den grossen Birn-Baum zwey Felder.

Ao 1668. Mich. Keyser ein Berg auf den Redel empfangen, ist auch gemessen worden.

Ao 1669. Mich. Keyser, am Redel, vorwetter dem Flecken neben des Daniel Gömerers Ein Feld empfangen.

Ao 1672. Mich. Keyser, am Redel, auch neben des Daniel Gömerers, auf sich und auf seinen Sohn zwey Felder empfangen.

Ao 1669. Michäel Keyser am Redel, auf seinen Sohn Lorenz neben Daniel Gömerers Flecken Ein Feld empf.

Item. Lorenz Keyser auf den Altenberg vom Paul Czischko einen Berg gekauft. neben des Sonntags.

Item: Michäel Keyser, auffm Altenberg unterm weg Hinter der Birk ein Feld empfangen.

Item: Michäel Keyser auf dem Altenberg, unterm weg, neben Andreæ Luxens seinen Berg Ein Feld.

Ao 1672. Michäel Keyser, neben des Andreas Stempels und Jacob Remeniks in Haseln zwey Felder.

Item: Ein Feld mit Jacob Remenik mit einander.

Ao 1674. Michäel Keyser, in Haseln, bey Ertzfeldern, zwey Felder empfangen.

Ao 1666. Michael Keyser, auf der Gugel, neben des Jacob Klauszman zwey Felder.

A. 1675. Hat Mich. Keyser, auf der Gugel, wo man den reschen Weg am Hübelchen rauffler kommt 2 Felder empfangen.

Item: beneben diesem Einen gekauft.

Ao 1674. Hat Michäel Keyser, zween Berg aufgefördert und Einen beneben vom Gerg Lelko gekauft.

Item: Hat auch Lorenz Keyser vom Andreas vom Andreas (sic) Wasserbauch auf der Gugel Ein Feld gekauft.

A. 1694. Hat Elias Keyser auf der Gugel, hinter Binders Flecken Ein Feld empfangen.

Ao 1669. Michäel Keyser, auf den Langenberg von Andreas Czapnitzij Einen gekauft, und beneben Einen auffgefördert.

Item: Auf den Langenberg Mich. Keyser, vorwetter dem brünel von Daniel Gömerer gekauft zwey Felder.

Ao 1692. Auf den Beckenberg, wo der Weg auf die Land kommt. Ein Feld.

Item: auf den Beckenberg, obwendig Merten Czischkens Ein Feld.

Item: in Birken, neben Tobias Czischko Ein Feld.

Ao 1644. Gegen die Trencken unter Plohn Michels land Ein Feld.

Ao 1647. Unter Fabian Scheüer in Steinschiffen Ein Feld.

Ao. 1653. Auf Fabian Scheüer Ein Feld.

Ao 1668. Auf dem Beckenberg. neben Tobias Czischko, obwendig der Birk zwey Felder.

Ao 1669. Im Steinseiffen, obwetter Andreas Janoschik zwey Felder.

Ao 1670. Im Steinseiffen, obwetter Merten Gygant's Ein Feld.

Ao 1673. Im grossen Wolffseiffen hinter Packes Land zwey Felder.

Ao 1675. Obwetter Daniel Stempels land zwey Felder.«

aa) 1697-ben Lux András is bányakönyvbe iratja két hámo-
rához tartozó következő vasbányáit, ú. m. :

»Wo der Weg in hintern Bingarten gehet, obwendig Elias Antony
seinen Schacht einen von Thomas Ivanisch, den andern, von Michäel Iwa-
nisch zwey Felder.

Ein Feld in Bingarten, obwendig Gabriels Zech.

Ein Feld obwendig den Schützwenden auf der Scheib.

Ein Feld obwendig den Bingarten, bey'n weg, diss scits der Scheib.

Ein Feld auff den Hübelchen, neben Elias Keyßers Schacht sammt
der Überschar, mit Michäel Keyßer zusammen gestossen, mit einander
zu arbeiten.

Ein Feld neben Gabriel Feld, die Ebent.

Ein Feld rauffwärts obern weg, zwey Felder unter Russnaks
Schacht.

Ein Feld obwetter Daniel Abscheins.

Ein Feld von Iwanisch gekauft auf den Hübelchen.

Zwey Felder auf den Hübelchen, eines von Samuel Petschely, das
ander von Merten Czischko gekauft.«

b) 1697-ben Antony Illés is a bányakönyvbe iratja régen
felkért réz- és vasbányáit, ú. m. :

»Auff den Beckenberg den Erbstollen sammt den Haupt-Schachten
Zwey felder weiss Kupfer Ertz.

Auff der Silber-Zech zwey felder, den offenen Schacht zwey Fel-
der weiss Kupfer Ertz.

Auff den Geln den Stollen und Schacht Kiss Bergwerk zwey
Felder.

In Gödernetsch neben der Wiess auff Kupfer Ertz zwey felder
empfangen.

In Nickels Hannes Grund. den Erbstollen sammt den Haupt-Schacht
auff Kupfer-Ertz.

Auff der Gugel, obwendig Paltzers Flecken, zwey Felder auff
Kupferberg.

Jenthalben Krebsseiffen dreÿ Felder Cinnoberberg.

Oben auff der Gugel dreÿ Felder Eissenberg von Palko Puttradÿ,
und —

— von Paul Sebka gekauft, beneben auch empfangen.

Jenthalben der Gugel, von Tobias Sonntag, mit Herrn Jakob Re-
menik zusammen gekauft sechs Felder.

Dissseits den gedachten Bergen, mit Tobias und Steffen Stubner,
dreÿ Felder empfangen Eissenberg.

²Item: wo man von Hübelchen rauf könt, rechter Hand beÿm weg, mit Munkas Micheln zweÿ Felder empf. Eissenberg.

Von Benedict Czischko Eissenberg gekauft, auff der Höh neben Einem empfangen.

Item: gerade gegen den Abend beÿm weg, neben Elias Keÿsers, mit Steffen Stubner Ein Feld empfangen.

Im Binngarten, neben Gabriels Zech, Ein Feld Eissen-Berg, mit Steffen Stubner.

Item: Vorwetter den Stinckenden Brun, beÿm Kreützweg, Zweÿ Felder empfangen.

In obern Haseln, unterm Weg, von Mathias Pollak, Ein Feld Eissenberg gekauft, neben von Peter Quitko einen halben Berg gekauft.

Untern Hübelchen, neben Paul Luxens, Ein alt Feld Eissenberg.

Zweÿ Felder auff den Beckenberg empfangen, neben Elia Keÿsers. «

c) 1700. sept. 27-én a schwarzzenbergi és gapeli bányaátarsulat nevében újból felkéri és megerősítetteti id. Szontagh Gáspár a már régen felkért 16 bányamértéket. »Das Schurfzeuchen ist XVI.«

d) 1717. decz. 19-én felkér Antony Mihály és Koschik György egy bányamértéket »auf Eüsen Stein in Härntzgründel neben Michael Antonis berck gegen den graben.«

e) 1720. oct. 7-én felkér az illeték lefizetésével Szaler Márton József a város alatti rézolvasztó számára 10 szénhelyet (Stedten) »Hünttern Mass-Ertern, an den Hohen Grodt derselben Leüdten und tehll nach Rauff.«

f) 1723. május 24-én bejelenti Petrovits Mihály, hogy a »Birkeln« düllő mélységében kölenre fog kutatni (dass er auf Stein Flachs in die Tiffi wird lassen Suchen auß den birckeln solches ist ihm Urlaubet worden, aber niemand zu Schaden.)

g) 1747. april 24-én felkéri Benigni Gáspár a több mint 100 évig elhagyott neuvegi »tesnyarka« nevü bányát (ober H.E. Caspar Szontaghs seiner Kupfer Berg Werk gelegen. «)

h) 1751. márt. 6-án következő bányáit haladékolja Szontagh Gáspár: zwei Stollen in Wolfisseüffen, welche unter die Ebene gehen, zweÿ Schächte in Kräbseüffen auf Ertz undt Zinober, Einen Neü vergewältigten undt zugleich aufgerichteten alten Stollen in Nikls Hannes grundt mit zugegebenen zunahmen Johannj Stolln. Diesse alle auf Hiesigten hattert, Micholover Schacht aber auf Wlachover Territorio gelegen.

i) 1752. sept. 20-án újból felkéri a mai Czemberget. Ezen ma is legjövödelmezőbb dobsinai kékeny-bányára vonatkozó felkérés így hangzik:

»Änno 1752. d. 20-ten Septembris Ist vor mir erschienen Unsser Mithbürger Johannes Beck im Nahmen seiner ubrigen Zemberger Mitgewercken undt Meldet derselbe, wie dass ge-

dachte Gewerkschaft an dem Besagten Zernberg Einen Alten Schacht gewältiget womit sie in Pure alte Zechen gekommen, und so viel erfahren, dass mit diesen Schacht sowohl also auch mit Obern Stollen ein Zimliche Länge Verbauen seye, dass wan Sie auch Ihre Schürffe oder Felder Vermessen solten Sie schwerlichen ein gantzes gebürg erreüchen dürffen, daher auch Ihre Bissher angewendete Mühe Arbeit und Unkosten Vergebens angewendet worden wären, umb aber dieselben nicht gantz zu verlieren, Bitten dieselben Ihnen den Untern Stollen zu einen Erbstollen Nebst dehrer darzu gehörigen Gerechtigkeit und noch andern 9 Schürffe zu verleichen Wie ehedem auch, Am Heütigen Dato jetz Besagten Jahres und Tages die in grundt, ober der Stadt, und Vnter dem sogenannten Geleen gelegene Zuschlag Grube, Vor sich und seine Mitgewercken mit denen darzu erforderlichen No 9 Schürffen auf dass Neue Muthel und auss Bittet. Worzu ihnen der liebe Gott Seinen reichen Seegen schencken undt Verleihen wolle geschehn Anno et Die ut supra.«

j) 1757. decz. 8-án következő bányáit haladékolja Dobsina városa: die 2 Stollen in den Gründel, auf der Silberzech 7/16 theil, auf den Gapel 3/8 theil.

k) 1772. april 2-án a dobsinai bányabiróság a hanyatlásnak indult rézbányászat emelése érdekében következő szabályzatot (bányarendet) állapít meg:

»Anno 1772. den 2-ten April ist bey hiesigen Kay. Königl. Topschauer Unter Berg Gericht in Ansehung fernerer Aufnahme derer Kupfer Berg Werke (da solche bis dato in einen ziemlichen Verfall gerathen. und mehrentheils mit Schaden bearbeitet worden) dem Gemeinen Wesen und K. K. hohen Aerario zur Beförderung. um alle diessfalls eingeschlichene Müssbräuche und Abusus ab zu schaffen folgende Verordnung von wegen derer Heuer und ihrer ordentlichen Ordnung gemäss festgesetzt worden. Und zwar

Dass alle unter hiesiger Berg Jurisdiction stehende Heuerschaft Montag des Mittags punct zwölf Uhr auf der Gruben sich einfinden. und alsbald nach verrichteten andächtigen Gebeth auch in die Grube einfahren. unterdessen aber die anderte Kühr das benöthigte Wesen besorgen und anschaffen sollen; so dass jede Schicht 6 Stunden lang dauern und gehalten werden soll, auch nicht ehenter aus der Grube ausfahren erlaubt, als bis die anderte Kühr dieselben ablesen wird, welches durch die gantze Woch hindurch bis Sonnabend Mittags wechsel Weise also gehalten und practiciret werden soll, dass die eine Kühr nach verrichteten 10 Schichten Sonnabend früh, die anderte des Mittags nach Hause abgehen und kommen kan. Folglichen sollen

über die Woche per ein jede Kühr zehen Schichten, sowohl Ruhe als Arbeit jede per 6 Stunden gerechnet gehalten werden. Bey welcher so ehrlich und redlich verrichteten Arbeit, soll der Wochen Lohn des geschworuen Huttmans Ufl 1 d. 98; derer Aeltesten Heüern Ufl 1 d. 79. Derer Lehr Heüern Ufl 1 d. 59 und derer Hundstösser nach proportion ihrer Arbeit aufgesetzt seyn, mit diesem Beding, dass wo jemand dieser Ordnung entweder überhaupt oder nur in einem Theile zu wider handeln sich unterfinge, derselbe soll toties quoties seines halben Wochen Lohnes verlustig, oder nach Beschaffenheit grösserer und mehrerer Versäumniss auch mit einer höherer Strafe geandet werden. Auf welches alles scharfe Aufsicht zu haben, bey jeder Gruben den geschworren Huttman obliegen wird. Für welche getreue Arbeit, wird die Gewerkschaft gehalten seyn, die Heuerschaft Monath vor Monath richtig aus zu zahlen, dochso, dass allezeit ein Monath besserer Richtigkeit wegen, successive ruckständig verbleiben soll.

Welchs sothaner Unserer Berg Gerichtlicher Verordnung eine Schwartzberger, Michlover- und Neuwegner Gewerckschaften, zum Behuf des Gemeinen Bestens auch alsogleich beygetreten, dieselbe angenommen und vor Gut befunden haben.»

1) »Von Ihre Röm. Kay. Königl. Apost. Maytt allergnädigst angeordneten auch Kay. Königl. Schmöllnitzer per Handlung und Ober Hung. Berg Weesens Ober Berg Gericht! Hat man denen samentlichen Ober Hungarischen Berg Meistern hie mit an zu fügen: Es geruhete Seine Hoch Löbl. Kay. auch Kön. Hof Cammer in Müntz und Berg Weesen sub dto 3-ten et praes. 25-ten May a. c. auf diessseitige Vorstellung gnädig zu verordnen, und zur künftigen Benennung in Betreff des dem Regali Montano allein zugehörigen und vorbehaltenen Queck Silber Baues den Verbescheid zu ertheilen, dass

1-mo Nach der sub dto 16-ten 8-bris Ao 1748. erlassenen allerhöchsten Entschliessung das dormalden erzeugende Qvek silber a 36 kr das Pfund fernershin eingelösset und die Gewerken mit äusserste Schärfe, zu desselben Einlieferung sollen angehalten, die Ubertretter hingegen mit Confiscation des Qvek silbers, so sie anderwärtig zu verkaufen den Antrag gehabt bestraffet werden sollen. Dahingegen

2-do der Berg Zinober in kein grosser Quantität bricht, auch keine Gefahr obwaltet, dass solcher ins Qveksilber werde reduciret werden, weilen solcher als Farb theurer verkaufft wird; so könne ihnen Gewerken der diesfällige freye Verkauf gegen jedes mahliger Anmeldung der Quantitæt bey dem Bergmeister, der es in das Prothocoll zu nehmen hat, verbleiben.

3-io Sollen jene verlegene Gruben in welchen vor zeiten

hauptsächlich Qveksilber gewonnen worden, ausfindig gemacht, und was für einige andere Metallen mit eingebrochen beschrieben so dann aber gleich pro acuario gemuthet und gefristet, solches bey denen Berg Meistern in die Prothocollen eingetragen und hierauf niemanden eine Verleihung gegeben, so dann diesfalls ein jeder Casus specificus diesen Kays. Königl. Ober Berg Gericht erstattet werden.

4-to Müsse bey Befahrung der Gewerkschaftlichen Gruben jedesmahl auch auf dies Metall das Augenmerk genommen, und die Anzeüge ebenfalls an dieses Kays. Königl. Ober Berg Gericht gemacht werden, um so nach in der zeit die gehörige Maassregeln setzen zu können. Endlich aber

5-to Solle in allen Muthungen welche von nun an werden hinausgegeben werden, das Qveksilber ausdrücklich ausgenommen werden. Welches wir demnach zur künftigen Nachachtung, und genauesten Befolgung samentlichen Ober Hungarischen Königl. Unter Berg Gerichten an mit von Ober Berg Gerichtswegen zufertiget haben wyllen. Ans übrigens samt denenselben Göttlicher Obhut empfehlende. Geben Schmölnitz den 1-sten Junii 1776. Dero Röm. Kay. Königl. Apost. Maytt Cammer Her würcklicher Hof Commissions Rath, und Ober Hungarischen Berg Weesens Ober-Inspector Jos. v. Colloredo mp. Gottf. v. Deschau mp. Johann Georg Fröhlich mp.*

11.

Az 1683. évi hánya- és hámorrend.

» Wir Richter Berg Meister und Rath der Löblichen Berg-Stadt Töpschau, in Ober-Hungarn in der Geömerischen Spanschaft liegend etc. Thun kund u. zu wissen allen und jeden, denen es daran gelegen, dass vor Unser Ehrbares Stadt-gericht, etliche Älteste Berg- u. Hammerleute, als H. Andreas Stempel, Michael Klein, Jacobus Klausman, und Blasius Hanko zu etlich unterschiedenen malen in Ehrerbietung vorgetreten sind, Unss die Ursach ihrer Ankuufft beÿbringende: Wie dass Gott der HErr. Unsere Löbliche Berg-Stadt, nicht nur mit den Eÿsen-Handlungen nebst Göttlichen Berg-Seegen auffkommen lässt; Sondern auch dieselbe mit Enheimischen Berg- und Hammer-Lüthen von Tag zu Tag vermehret. Und weilen eine solche schöne Mänge der Jungen Berg- und Hammer-Arbeiter oftmals auss dem Geschürß schlägt, sich manchem Unfleiss und Nachlässigkeit begiebet, also, dass ihnen auch die Herrn Besteller selbstn solche Übermuth nicht stewren können, vielweniger ein anderer Handlungs-Arbeiter: Wäre demnach kein ander und besser Mittel, alss dass man das junge und freche Volck,

ja auch manchen Alten, durch gewisse gute Ordnung -bändige und in feiner Zucht behalte. Derentwegen haben obgedachte Personen, im Nahmen der andern Berg- und Eysenhandlungs-Arbeiter in tiffester Demuth und Gebär gebethen und angehalten, ein Wohlweises Stadt-Gericht wolle ihnen eine Ehrbare Brüderschafft auff zu richten vergönnen, auch ihnen, eine Ordnung und Richtschnur fürscreiben und schriftlich mittheilen, wornach ein jeglicher von den Ältesten an biss zum Jüngsten, sein Leben anstellen soll? Wann dann solch ihr Begehren auss zuvor darüber gehaltenen Rath, für recht und billich erachtet massen Unssbewyst: dass der Geist Gottes durch den Mund dess Königl. Propheten Davids nicht nur eine leibliche oder Naturliche, Sondern vielmehr eine geschlossene Brüderschafft hochrühmet, sprechende: Siehe, wie fein und lieblich ist, wen Brüder einträchtig bey einander wohnen; ja dass durch feine und gute Ordnungen alle Lande, Städte und Leüte erhalten werden: in Ermangelung aber derer, gänzlich zu Grunde gehen müssen, ist so wohl auss der Heiligen, alss auss der Weltlichen Schrift zu ersehen. Haben derohalben Wir auss tragender Amptes Pflicht, oben erwehnte Berg- und Hammer-Leüte in einem so löblichen Vorhaben nicht hindern, Sondern vielmehr befördern wollen. Ertheilen demnach oft erwehnten Berg- und Hammer-Leütem Unserm Ampte nach völlige Krafft und Freyheit, nicht allein eine Ehrbare Brüderschafft auffzurichten, einen Zunfft-Meister Jährlichen Zuerwehlen, sondern auch das Berg-Wappen Schlägel und Eysen in ihrer Brüderschafft, Zum Zeichen der Berg-Freyheit, Zuführen, nicht anders, als wie es in Unserem Löbl. Berg-Stadt Topschau Anno 1526 auss milder Königlicher Gnaden, des damalig-durchleüchtigsten Hungarischen Königs Caroli erhalten, bekommen, und bisshero mehr als in die Viertelhalbhundert Jahr gebraucht haben, und annoch gebrauchen. Beynbenst diesen, haben wir ihnen auch gewisse Ordnungen mit Consens u. Einwilligung der H. Besteller fürgeschrieben und geordnet, damit sich allesampt, die sich der Löbl. Brüderschafft einverleiben lassen, darinnen, nicht-anders, als in einem Spiegel beschauen, und dieses alles, was an ihnen greülich, abscheülich, Gott und den Menschen zu wieder scheinen wird, schön abwischen, und alier Tugend sich befeissigen sollen. Wollen auch ernstlich, dass solche vorgeschriebene Ordnungen, in allen Clausulen und Puncten den Verstand und Buchstaben nach, wie sie v. zeichnet sind unversehrt, unversehrt, und unverfälscht sollen bleiben, gehalten, und von einem jedwedem Bruder der Brüderschafft recht practiciret werden. Die Spötter und verächter solcher Ordnungen, wird die Stadt-Obrigkeit abstraffen; die Übertretter aber derselben sollen ihr verbrechen bey der

Brüderschaft büssen. Der Inhalt vorgeschriebener Ordnung ist in folgender gestalt zu vernemen:

Zum Ersten.

Alle diejenigen, so dess Zeitlichen u. Ewigen Seegens wollen habhaft werden, müssen ihnen vor allen dingen die Gottseeligkeit und rechte Gottes Furcht ernstlich lassen angelegen seyn; bevorauss, weiln dieselbe, ein sehr köstlich, herrlich u. nützlich Ding ist, wie sie auch der auszerwählte Rüstzeig Gottes herrlichen rühmet und preiset, mit folgenden Worten: die Gottseeligkeit ist zu allen dingen nütze, und hat die Verheissung dieses, und des zukünftigen Lebens. Die Gottes Furcht wird auch nicht minder von dem Weisen Haus-Lehrer Sirach in seinem Buche gepriesen. Die Furcht des Herren, spricht er, ist der rechte Gottes Dienst; Wer den Herren fürchtet dem wirds wohl gehen in der letzten Noth und wenn er Trosts bedarff, wird er gesegnet seyn, Gott fürchten ist die Weisheit die da reich machet, und bringet alles gottes mit sich; Gottes furcht erfüllet das gantze Haus mit ihrem gaben und alle Gemach mit ihrem Schatz. Weil nun alle Wohlfart, so wohl der Berg-Herren, der Herren Gewerken oder Bestöllern, beÿ Gold- Sylber- Kupfer-Eysen oder anderen Berg Werken, und Handlungen; als auch ihrer Arbeiter, einzig und allein nur in dem Glück u. Göttlichen Seegen besteht, behühret es ihnen beiderseits höchsten Fleisz an zu wenden, solches Glück und Seegen von Gott zu erlangen: Im Fall sie es nicht überkommen, so ists mit allen ihren Bestellen und Arbeiten gantz umbsonst u. verlohren, denn an Gottes Seegen ist alles gelegen. Das Mittel aber, wodurch sie Glück und Seegen erlangen können, ist die Gottseeligkeit und Gottes Furcht, zu welcher man durch die Predigt u. anhörung des Göttlichen Wortes unterweisen wird.

Derohalben wollen wir ernstlich, dass sich alle Berg- und Hammerleute samt denen Kölern in Gemein, der Gottes Furcht recht Christlich und eÿfrig befleiszigen, und am heiligen Sabbath oder Sonntag (welcher ein Ruhe Tag von aller arbeit ist) wie auch an andern gebothenen Fest- und Feÿer-Tagen in die Christliche Kirche, nach gehörten Glocken-Klang zum Gottes dienst, fein nichtern einfunden sollen; alldorten ihre Andacht an Tage geben, mit bothen, singen, und fleiszigen Predigt anhören; Gott dem Herren nicht allein mit Mund und Lippen, sonderu vielmehr mit dem Hertzten in rechter Andacht dienen. Also wird gesegnet der Mann, der Gott fürchtet; also wird eñch das andere alles zufallen, wo ihr am ersten nach den Reich Gottes trachtet. Das hoch heilige Sacrament des Altars, als das Mittel der Sünden vergebung, und Pfand der ewigen Seeligkeit, sollen

alle gedachte Berg- und Handlungs-arbeiter in tiefester Demuth u. Anfrucht stets genützen. Welcher diese hochschätzige Mittel muthwillig verachtet, dem wird Gott nicht allein den zeitlichen, sondern auch den Ewigen Segen entziehen, und zu seiner Handarbeit keinen Glücks-Stern leuchten lassen; Weil er durch hindensetzung solcher Mittel, zur Gottes Furcht nicht kommen kann. Ein solcher Epicurischer Ubertreter, sol auch der Löbl. Bruderschaft Straffe unterworfen seyn.

Zum Andern.

Zu hohen Fest-tagen als Weynachten, Neu-Jahres-Tag Ostern und Pfingsten, sol ein jeglicher Berg und Hammer-Mann zusamt denen Kölern in seiner Zucht zum Opfer gehen, und Gott dem Herren seine Pflicht nach vermögen willig und gerne ablegen, wie jene arme Wittib, so nur zwey Schärfflein geopfert, und dessentwegen von Christo dem Herren ein unsterbliches Lob erlanget hat. Hieher gehöret auch ein fein nüchtern, Züchtig und eingezogen Leben: dasz sich alle Berg- und Hammer-Leute, sampt denen Kölern, des Brandwein Sauffens und andere Getränks gantz und gar, unter der Predigt; dess Lästerns, Fluchens, ununtzen schwerens, und scheltens aber allezeit enthalten sollen. Wird jemand darwieder Handeln und überweisen werden, sol er ein Pfund wachs zur Straf geben.

Zum Dritten.

Wollen auch ernstlich, dass man hirbey die Geistliche Obrigkeit, als die für anserer Seele wachet, Pfarrer, Prediger, Kirchen- und Schmeldner allezeit in Ehren halten und die selben in allen gutten nach vermögen befördern. Die solches thuen, die wird Gott hinwiederumb ehren und mit seinem reichen Segen, in aller ihrer Hand-Arbeit haufig überschütten.

Zum Vierten.

Alle Berg- und Hammer-Leute sampt den Kölern, sollen und müssen die von Gott vorgesezte Welliche Obrigkeit, dieser Löblichen Berg-Stadt, als H. Richter, Berg-Meister und Rath, mit allem gehorsam, Unterthänigkeit und Ehrerbietung begegnen; und wo etwas in der Löblichen Bruderschaft wichtiges fürfällt, sich bey derselben, vor allen dingen aber bey H. Berg Meister Raths erholen. Und also von obgedachter Obrigkeit väterlichen Schutz und Vertheidigung in allen billichen Sachen, alle zeit zugewarten haben. Im Fall aber jemand auss der Löbl. Bruderschaft die Obrigkeit vermehren möchte, der sol Gottes u. der Löbl. Bruderschaft Straffe ewig und zeitlich nicht entgehen.

Zum Fünfften.

Die weil die Herrn Besteller für ihre Arbeiter stets sorgen müssen, so sollen auch die H. Besteller von allen Berg- und Hammer-Leuten und denen Kölern wie auch von benannter Arbeiter ihren Weibern und Kindern allezeit geliebet und geehret werden, bevorauss weil sie allesamt der Herren Besteller gunst und gnade leben, u. ihr Brodt genießen. Damit ein aufrichtiger Besteller, wann ihm sein gebürliche Ehre entzogen wird, nicht Ursach habe, über solche undankbare Leute zu züffzen und zu klagen: Die mein Brod essen, die tretten mich mit Füssen. Psalm 41 10. Wann die Hämmer verfrüren, sollen die Hammer-Leute, dem H. Besteller schön abdanken, daherr werden die H. Besteller veranlasset, denen dankbaren arbeitern weiter gutes zu thun. Welcher diesem nicht nachlebet, soll ernstlich gestraffet werden.

Zum Sechsten.

Mit Göttlicher Hülffe soll jährliche eine allgemeine zusammenkunft gehalten, und ein newer Zunft-Meister in des alten Zunft-Meister Hause beÿ offener Lade erwehlet werden am heil. Neü-Jahrs-Tage nach der Predigt. Da man auch denselbigen Waals-Tag zu bezeigender dankbarkeit, dem Hl. Berg-Meister, mit einen Neü-Jahrs-geschenk, im Nalmen einer Löblichen Brüderschaft nach vermügen verehren wird. Weigert und wiedert sich jemand dessen soll er von der Löbl. Brüderschaft so lange verstossen bleiben, biss er mit abbitung und Erlegung zweÿer Halben Wein, sein Verbrechen gebüset habe.

Zum Siebenden.

Auß dass auch hierbeÿ eine gute und gewisse Ordnung gehalten werde, soll man die Berg- und Hammerleüte sampt denen Kölern in gewisse Sorten und Lösungen vertheilen, und muss diese Ordnung allezeit unverruckt bleiben und gehalten werden nemblichen.

1.	{	Berg-Häwer.	2.	{	Hammer-Schmiede.
3. Die		Eÿsenbläser.	4. Die		Heitzer.
5.		Zuwarter.	6.		Köler.

Die Häfers-Knaben und Stübbereiter aber sollen vorgesetzten allen in Gebür aufwarten. Wird ihm einer für dem andern der ihm vorgesetzt, etwas wollen einbilden, und sich mehr oder löher von ihm schätzen, sol nach Guttdüncken der vorgesetzten Herren Meister gestrafft werden. Nota. Ein diener und Jünger sol fleissig aufwarten; wo nicht, muss er Streiche leyden.

Zum Achten.

Schändet, schmähet oder schilt einer den andern mit Ehrenrührigen Worten, oder würfft ihm einen alten Fall oder Fehler für, es sey bey der Arbeit, Zusammenkunft, oder an einem andern Ort; und wo es der Verunehrete mit zweyten Zeugen bestrieken kan, ist der Ehren-abschneider schuldig, dem verleumdeten seine Ehre und redlichen Nahmen bey der Löbl. Bruderschaft öffentlich zuerstaten, und dafür eine unerlässliche Straffe zu ertragen. Geschicht es von einem frembden Arbeiter, oder auch von einem einheimischen, welcher der Löbl. Bruderschaft nicht einverleibet ist, so muss der Beleidigte Schutz suchen bey der Bruderschaft. Wird solche von dem verleumbder verachtet; alss dann bey einem Ehrbaren Stadt-Gerichte. Sonsten wird kein verunehrten in der Bruderschaft geduldet.

Zum Neunden.

Zu Pfingsten, wird auch eine Zusammenkunft gehalten, aller Berg- und Hammer-Leute die Köler mit eingeschlossen, da dann auch eben zu der Zeit eine andere Congregation oder vielmehr Recreation die jungen Pursche oder Gesellen, so der Berg- und Hammerarbeit zugethan, halten, und einen gewöhnlichen Berg-Reyen führen u. tanzen. Es sol ihnen aber zu tanzen nicht eher erlaubt seyn, es sey dann dass sie sich zuvor in Gebür bey Herrn Berg- und Zunft-Meister angemeldet, und das Berg-Wappen Schlägel u. Eysen von der Löbl. Bruderschaft, zur Bezeigung ihrer Berg-Freyheiten, ausgebetten und bekommen haben. Und dieses auss der Ursach: Weil die Pursch mit keiner schriftlichen Berg-Ordnung begabet sind: Im fall sich aber erwehnte junge Gesellen - - auss Unbedacht und Frechheit einer Löbl. Bruderschaft widersetzen volten, soll ihnen von der Stadt-Obrigkeit, wie auch von der Löbl. Bruderschaft der Berg-Reyen gänzlich verhindert werden. Zum Berg-Reyen sollen allezeit auss der Löbl. Bruderschaft zween erfarne Meister abgeordnet seyn, damit sie den Berg-Reyen einer Löbl. Stadt-Obrigkeit anmelden, umb Erlaubniss dessen, zum Überfluss bitten, und eine feine Ordnung anstellen möchten.

Zum Zehenden.

Eben zur heil. Pfingst-Zeit wird gewöhnlich das Schüssen der Löbl. Bruderschaft der Schützen gehalten. Und weil viel Schützen auss d. Bruderschaft der Berg- und Hammer-Leute sind, alss wirds ihnen freystehen, dass schüssen mit denen Schützen zwar zuhalten; doch, sollen sie zuvor Erlaubniss erlangen,

von den Zunfft-Meister der Berg- und Hammer-Leüte. Welche darwieder handeln, sollen der Straff unterworffen seÿen.

Zum Eilfften.

Ausserhalb vorbezeichneten Zusammenkunfften, sol alle Monat ein jeglicher Berg u. Hammer, Mann, sampt denen Kölern (die Berg-Knaben u. Stübbereiter aussgenommen) bey der Zusammenkunfft, u. offenen Bruder-Lade 12 d. erlegen; Thut es einer nicht pro Termino, stehet es ihm freÿ solch auffleg-Geld beÿ einen Quartal auff einmal ab zu geben: Verseümetz aber jemand muthwillig, sol er es gedoppelt erstatten, oder gar verworffen werden. Von solchem Gelde, wird etwas zur Beÿstewer fallen, wan ein Armer-Nothdürfftiger Bruder, entweder unverschens im Berge, Hammer oder Köhlung zu schaden kompt; oder, wann einer diese Welt geseget, selbigen damit helffen ehrlich zu beerdigen. Nota. Hatt jemaud eine Klage zu führen, sol er es beÿ offener Lade thun.

Zum Zwölfften.

Im fall einem Bruder auss der Löbl. Brüderschafft der Berg- und Hammer-Leüte, sein Weib oder Kind, oder er selbst mit Tode abgeheth, sol man es den Zunfft-Meister andeüten, mit Freündlicher Bitte, die gantze Brüderschafft, vermitteltst ihren Wappen ein zu laden. Doch muss man zuvor ein Seitel Wein für das Wappen erlegen.

Werden also alle Brüder und Gemein verpflichtet, wan sie beÿhändig, vorauss an einem Sonn- oder Feÿer-Tag zur Leüthe zugehen, und selbe mit gewöhnlichen Ceremonien, zu ihrem Ruhe-Bettlein Christlich begleiten, und Bestatten helffen. Wer es nicht thuet, muss ein Seitel Wein zur Busse erlegen.

Zum Dreyzehenden.

Die Berg-Leüte sollen ihren H. Bestellern trew arbeiten, merket der Berg-Mann, dass ein anderer seiner Nachbarn, in seines H. Bestellers Feld arbeite, sol er es offenbaren: Wo nicht, und kompts entlich an Tag, so sol er seiner Untreü halben gestrafft werden.

Zum Vierzehenden.

Die Ladungen sollen denen Herrn Bestellern recht, und ohne Betrug mit guten Eÿsen-Stein in die Hülen geladen werden, also, dass eine Hüle, wie jetzund also auch hinführn die gebräuchliche Maas, von 9 Kübeln behalte, nach der Herrn Besteller selbst eigenen Willen kür und Ordnung, wie sie es eumahl gesetzt haben. Auch sollen die Hülen in Gegenwart beÿder Herren

Berg- und Zunfft-Meister, jährlichen wann die Hammer stehen bleiben, abgemässen werden. Umb die Bezahlung sol der Berg-hewer mit H. Bestellern eins werden, ohne beyderseit Schaden.

Zum Funffzehenden.

Alle Arbeit im Berg, im Hämmer, beym Ofen, und in der Kohlung, soll im Namen Gottes, mit einem andächtigen Gebeth angefangen seyn, auff dass Gott zur Arbeit seinem Seegen und Gedyen gebe, laut der ersten Ordnung; auch sol bey der Hammer-arbeit gleichförmigen Ordnung gehalten werden, wie oben in der Siebenden Ordnung verzeichnet: der unterste sol alletzeit den Obersten verehren und ihme folgen, bevorauss wan er ihn unterweiset, und etwas redliches lehret: hingegen sol der Oberste mit dem untersten treu u. brüderlich meinen, weil sie beyde in einer Brüderschafft einverleibet, denselben seiner Unwissenheit oder Ungeschiklichkeit nicht verkleinern, verachten, verlachen oder aussspotten, massen ihme bewust, dass er auch nicht stracks alles könnte, Sondern zuvor lernen müste. Man sol auch manchen Fehler mit dem Mantel der Brüderlichen Liebe zudecken; Es sey denn, dass es zu grob geschehe, und dem H. Besteller zu Schaden gereiche, So ist ein jeglicher trewer Arbeiter schuldig bey seinen guten Gewissen solches nicht nur seinem Mittgesellen, der gröste den kleinsten, der kleinste dem grösten, für zu halten, und ihn zum bessern fleiss aufzumuntern; Sondern auch dem Herrn Besteller die Hartnäckigkeit seines arbeiters zu offenbahren. Wer solches nicht thuet, ist in gleiche Straffe mit dem Verbrecher und faulen, unachtsamen Arbeiter zu ziehen.

Zum Sechzehenden.

Spüret einer bey dem Hammer an seinen Gesellen einzige Untreü, sol er es dem H. Besteller offenbaren und kund machen; Wo ers nicht thuet, wird ebener massen, mit dem Dieb der Untreü wegen gestraffet. Doch sol ein jeglicher so wohl bey dem Hammer als Ofen seinem Mitbruder u. Mit-Arbeiter vor den H. Besteller heimlich nicht fälschlich beliegen oder verhauen. Kans der Verleünder auff den angegebenen und beklagten öffentlich nicht darthun u. beweisen, sol er dass Beklagten Straff bey der Brüderschafft von Rechtswegen erdulden.

Zum Siebenzehenden.

Der Hammerman sol und muss bleiben den gantzen Sommer über bey dem Besteller, welchem er im Herbst versprochen und daran Leykauff getrunket hat. Es sey denn dass er bey dem alten Besteller in der Schuld vertieffet ist. Begiebt er sich muthwillig zu einem andern Besteller, und der erste Besteller beklaget

sich dessentwegen, hat er macht den alten Arbeiter zuruck zu nehmen und ihn zur Arbeit zu zwingen, oder zur Bezahlung. Bezahlet er nicht, und arbeitet seinem Besteller auss Neyd, Trotz und Hartnäckigkeit alssdann mit Schaden, sol Herr Besteller den Schaden an den losen Arbeiter suchen.

Zum Achtzehenden.

Die Montags-Feÿertage, und der muthwillige Missiggang der Hammerleüte sol ihnen gantzlich verbothen seyn. Sondern sollen allezeit dess Montages in voller frühe anlassen. Welcher der verseümnüss Ursach seyn wird, den wird auff H. Bestellers Anklage die Löbl. Brüderschafft zur Straffe ziehen, im fall ihn eine wichtige Entschuldigung nicht ausschelffen wird.

Zum Neünzehenden.

Wan ein neüer Meister, ein Schmied, oder wie er den Nahmen habe, sich für einen Meister anmasset, und eine Arbeit an zu nehmen, dieselbe als ein Meister recht zubefördern sich unterstehet, muss er er sich zuvor, bey der Löbl. Brüderschafft anmelden, Erlaubniss erlangen und ein Schmied einen Thaler; ein Eysenbläser einen Thaler; ein Heitzer ein halben Thaler; ein Zuwarter einen halben Thaler, ein Stiebbereiter ein Viertel eines Thalers zuvor erlegen. Von diesem Gelde wird man jährlichen zur Kirche auff das hohe Altar 4 Pfündt Wachs verehren.

Zum Zwanzigsten.

Dessentwegen soll auch ein neüer Schmied oder ein anderer Arbeiter, wann ihme in dem Hammer oder Ofen etwas wandelbar wird, und er solches allein nicht zu recht bringen kann, Macht haben, ihme zuhülffe ruffen, einen oder auch zweuen andere Meister, auss einer andern Handlung. Seynd sie ihme nicht zu dienste, kann er sie bey der Löbl. Brüderschafft, ihrer Undiensthaftigkeit halben verklagen. Im gegentheil ist man einen frembden, wie auch einen einheimischen Arbeiter, welcher in der Brüderschafft nicht einverleibet, solches zu thuen nich schuldig, es sey den, dass er der Brüderschafft eine halbe Wein zuvor niederlege.

Zum ein und Zwanzigsten.

Wann oftmals die Hammer-Arbeit müsslich, darzu das Glück wandelbar, und man nicht eigentlich wissen kan, wer ursach sey? Die Arbeiter oder die Bereitschaft? sol man nicht in Ungeduld den Arbeiter stracks von der Arbeit wëgtreiben. Sondern sol ein Besteller auss Bescheidenheit dem Arbeiter vergönnen und zulassen, ein oder zweÿmahl auff eine andere Weise

eine Arbeits-Prob zu thun. Also kompt ohne einigen Zwist herauss, wer daran Schuld habe. Offtmals werden gute Arbeiter vertrieben, und schlimmer angenommen.

Zum zwey und Zwanzigsten.

Weil die Sontag-Arbeit, wieder Gott, das Gewissen, und alle Billigkeit lauffet, so soll solche gänzlich eingestellet werden, und niemand frey haben einige Sachen, es sey in Hämmern bey den Oeffen, oder sonsten in Weldern, oder einigen gelegheiten, wie sie auch den Nahmen haben mögen, zu verrichten. Auch so jemand von den Brüder-Leuten ergriffen wird, oder dessen überzeiget, dass er am Heil. Sontag in die Mühlen, oder aus der selben tragen lasset, Holtz hacket, Brodt backet, oder Einige Arbeit verrichten lasset, sol der Brüderschafft in grosse Straff verfallen seyn: ohne, so ein wichtige Ursach oder Nothfall fürfallen möchte. Bey dem Hammer, oder sonsten, so sol solches dem Zunfft-Meister angezeigt werden, und die Sachen nach Billigkeit zugelassen, oder verboten werden.

Zum drey und Zwanzigsten.

Weil die Arbeiter ohnfehlbar am Montag an die Arbeit antreten müssen, so sollen die Herrn Besteller schuldig sein allezeit am Sonnabend nach Mittag den Lohn zu geben, dadurch den willen übel wird gesteuert, und eine gutte Ordnung aufgerichtet werden. Es sey denn, dass der Besteller nicht allezeit mit dem Geldt fertig were, so mag solches am H. Sonu-Tag biss nach der Predig aufgeschoben werden. Und sol keines Wercks niemand frey noch Macht haben, vor der Predig solches zu thun.

Zum vier und Zwanzigsten.

Welcher sich einmal in die Löbl. Brüderschafft Einverleibet, und hernach auss leichtfertigkeit, furwitz, Zang und Zorn, wieder davon lauffet, die Brüderschafft aufsaget, und verschmebet, derselbe sol vor Einem Stadt-Gericht von den Brüdern angeklaget werden: und das Stadt-Gericht sol schuldig seyn, Ihn nach gebühr hart ab zu straffen. Die Brüderschafft aber sol ihn gantz verworffen, und sol auch hinfiro, gedachter Brüderschafft gänzlich untüchtig seyn.

Zum fünf und Zwanzigsten.

Ein jeder, der da schurffen wil, sol sich zuvor bey dem Herren Berg-Meister anmelden, und darauff 14 Tag lang schurffen und bauen. Hernach soll er den Berg gebürlich auffodern und selben aussstecken: Lasset er ihm solchem nicht unter 6

Wochen zuschreiben, und leget die gebür davor ab, so ist solcher Berg wieder frey, wie zuvor.

Zum sechs und Zwanzigsten.

Alle Jahr soll Ein jeder Einwohner, seinen Berg nach Michaelis, wann solches acht Tag zuvor wird angezeigt werden, auss zu steckn in die lang, u. in die breit. Wer aber solches unterlässet zu thun, deme soll seyn Berg gänzlich verfallen seyn, und mag solchen ein anderer aufffordern.

Zum sieben und Zwanzigsten.

Wer einen Berg hat, und Ihme solchem zuschreiben läst, stecket ihn auch allezeit nach gebür aus, lasset aber solchen 3 Jahr ohne aufgebaut liegen, der soll ihm gantz verfallen sein, darumb dass er niemand zu nutzen kompt, Es seÿ den, dass er solchem Berg auff's Newe beÿ den Herren Berg-Meister aufffordert, und die gebühr, wie zuvor ableget, so sol er der nöheste darzu seyen. Widrigenfalss mag ihn der Erste der beste wegnehmen.

Zum acht und Zwanzigsten.

Wil ein Ehrlicher Meister beÿm Hammer oder Ofen, einen Lehr-Jungen aufnemen, sol er sich zuvor der Löbl. Brüderschafft anmelden, und den Lehr-Jung fürstellen. Damit er seine Gebür der Brüderschafft erlege, und alss dan freÿ habe zu lernen. Wer darwieder thut, sol der Straff unterworfen seÿn.

Zum neun und Zwanzigsten.

Wollen auch haben, wann ein strittiger Handel wegen eines Berges fürfällt, dass man zur entscheidung der Wieder-Parten, durch Erlaubnüß des Herren Berg- und Zunfft-Meisters der Brüderschafft, etliche verständige Bergleüte heraus führe, u. den Handel entscheide.

Zum Dreÿsiegsten.

Gefället es einem H. Besteller Fremde Arbeiter, an zunehmen stehet es ihm freÿ. Aber dass der Arbeiter, den Löbl. Brüderschafft zuvor eine Halbe Wein erlege. Weil die Einheimischen Arbeiter beÿ dieser Löbl. Berg-Stadt gutes und Böses aussstehen müssen; Hergegen mag einen frembden Arbeiter ein Besteller kaum sauer an sehen, gehet er mit gespickten Beutel fort, läst alles liegen. Und müssen doch endlich die Einheimischen Arbeiter Zu rechte bringen, wass die frembden versehen haben.

Zum Ein und Dreißigsten.

Die Köhler sollen diese jetzt gebräuchliche Kohl-Körbe, derer Länge Elen; die höhe Elen; die Breite (a számok helye üresen van hagyva) Elen in sich behält, voll laden, und die Bezahlung Zugewarten haben, nach deme sie mit Herrn Bestellern eins werden können, nach beschaffenheit dess Ortes und der Arbeit. Die Schichtenheier Groschen werden der Brüderschaft zur Ergötzlichkeit übergeben, Doch sollen sie auch davon die Kirchen bedencken.

Daniel Stempel Judex
 Andreas Lux Pergmeister
 Johannes Antoni Altster.

Diese vorgeschriebene Berg- und Hammer-Ordnungen haben Wier niemanden, weder Unserer Gnädigen Erb-Heerschafft noch einer andern Löblichen Berg-Stadt, etwa zu einzigen Nachtheil, vielweniger zum praejudicio oder Vorgericht. (dafur Gott behütte) fürgeschrieben; Sondern vielmehr zur Beförderung Christlicher Tugend und Ehrbarkeit, denen Berg- und Hammer-Leütten auff vielfältiges Ersuchen, mit Einstimmiger Bewilligung derer Herrn Bestellern heraus gegeben, und solche Neugeschlossene Löbl. Brüderschaft offt erwehnter Berg- und Hammer-Leüte, mit Unserm Glaubwürdigen Stadt Insigill bekräftiget. Actum am Tage dess Heil. Neüerwehlten Apostels Matthiae, nach der Seeligmachenden Geburt Christi im Tausend-Sechshundert-Dreÿ und Achtzigsten Jahr in der Löbliche Berg-Stadt Topschau.

12.

Berthoty Ferencz levele.

Edle Ehren Vöste.

Viel- und geehrte Herren; Hiermit habe an meiner pflicht nicht Ermanglen lassen wollen, in namen Meines guädigsten fürsten undt Herrn HE. Francisci Rakocsÿ, denenselben an zu deüten, dz sye ihr vorhanden habende und Künftig Erzeugende Waltburger gar Ψ (Kupf)er nirent anderst wohin solche, in dass allbiesige che Pergambt, zur Einlösung schaffen solln Ingleichen sich nicht unterfangen Von dehnen Also Sajó Waldtburgern oder andern leütthen, einiges gwekhsilber oder Zinober zur Erhandlen: sondern vielmehr auch diesess, welches zur gedachten Also Sajo auss denselben Hochfürstl. Bergwerkben Confiscirt; und etwan zur Topschau abgelegt worden, wohl Conserviren, und in gute wohnung nehmen so lang, Bies

ich von Hochgedacht Ihre Hochfürstl. Durchlaucht aus dem Lager, wohin ich (wilss gott) morgen fruhe abreise, wieder zu Rückh komme.

Sonst wolle auch Her. Statt Richter mit einen eltesten Herrn Rathsgeschworenen undt Hen. Pergmaister mit zwey Hern Waldt burgern in namen dass löbl. Magistrats und ganzer gemain nach Empfang dieses sich Hieher in gemeltes Hochfürstl. ober Pergamt verfügen und unsern Gnädigst. Durchl. Juramentum fidelitatis abl und praestiren welch , nach zur komben wüssen werden, hin Empfeh göttl. obbacht, verbleibe

Meiner viel und geehrten Herren

dienstwilliger
Berthoti Ferencz s. k.

Schmölnitz den 20. Novembr. Ao 1703.

Külsím: Denen Edlen Ehren Vösten Herren N. N. der Hochfürstl. Berg Statt Topschau Besteller Richter Pergmaister und Rath meinen viel und geehrten Herren zu hand Topschau (P. H.)

(A dobs. levéltárban lévő eredetiről. Megjegyzendő, hogy a kipereszott helyek a papír rothadt (kopott) volta miatt olvashatlanok, hogy a »dienstwilliger Berthoti Ferencz« feketébb tintával és más erőteljesebb kézzel van írva és hogy a kis gyűrűs pecsét, mely e levelet elzárta (törött levén), innár alig határozható meg.)

13.

Szent-Imrey Samu levele és a reá érkezett válasz:

Post votum Salutis

Dno Judici Dobschinensi per praesentium Exhibitorem hominem meum voce tenus fusius nunciando, expecto ejusdem benevolentiam, mando Benevolus ad officia paratus

Samuel Szent Imrey
Inclty Comit. ordinari.
Notarius.

Otrokotsz die 26. Maji 1707.

Az ezen üzenetre érkezett válasz:

Eandem Salutem cum paratissima servitorum nostrorum commendatione.

Promissis nostris satisfacturi Dnoi Klissae emittimus 40 Cautios Eandem N. D. humillime rogante laud gravatim nobis

tantum gratiae praestet eoq. allaboret, quo homines nostri, qui ad castra essent ablegandi, a necessitate hac eximantur: siquidem et eos quos ad carpaticum emisimus montem, satis difficulter acquisimus. Alias si ad castra ipsis abeundi necessitas imponetur, officinae ferrariae operis destitutae a solitis feriabunt, laboribus quod sane non sine ingenti Regni foret cum detrimento. Id si Dn. Nobil. fecerit, nos et imposterum in similibus gratificandi occasionibus, pro virium nostrarum tenuitate faciles et promtos experietur. In reliquo etc.

(Egykori másolat u. dobsinai levéltárban.)

Hibaigazítás:

7. l. 21. sor (felülről) Vaiczay helyett olv. Vaiczag.
 7. l. 30. sor (felülről) Kümz helyett olv. Püng.
 7. l. 34. sor (felülről) Frönken helyett olv. Trönken.
 8. l. 8. sor (felülről) Fittersgrund helyett olv. Tittersgrund.
 9. l. 4. sor (felülről) Prageisen helyett olv. Peageisen.
 9. l. 6. sor (felülről) Hondfoeussl helyett olv. Hondfoeustl.
 9. l. 27. sor (felülről) vasmüvet helyett olv. vasmüvel.
 10. l. 4. sor (felülről) izzasztás helyett olv. izzítás.
 11. l. 13. sor (felülről) Hoh helyett olv. Höl.
 11. l. 24. sor (felülről) Masiszeen helyett olv. Masseisen.
 12. l. 9. sor (felülről) vasmüveket helyett olv. vasmüvekkhez.
 16. l. 23. sor (felülről) termett helyett olv. termelt.
 16. l. 29. sor (felülről) Krutsckkifleck helyett olv. Krutskifleck.
 17. l. utolsó sor Usuantava helyett olv. Osuntava.
 18. l. 12. sor (felülről) Zoborovski helyett olv. Zborovski.
 24. l. 25. sor (felülről) Steingerateschban helyett olv. Steingerönschben.
 24. l. 11. sor (alulról) Tranken helyett olv. Trönken.
 28. l. utolsóétti sor ezen olvasztókba helyett olv. ezen utóbbi olvasztókba.
 44. l. 19. sor. (alulról) bánya helyett olv. bányász.
 49. l. Redel (Reigel) helyett olv. Redel (Riegel.)